

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 130

Дніпро
ПДАБА
2018

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №8 від 27.02.2018 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних

INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+,p3843,3.html>

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки

і техніки України Большаков В.І.,

д.е.н. Божанова В.Ю.,

д.е.н. Вакульчик О.М.,

д.е.н. Верхоглядова Н.І.,

д.е.н. Дубницький В.І.,

д.е.н. Задоя А.О.,

д.е.н. Залунін В.Ф.,

д.е.н. Іванов С.В.,

д.е.н. Коломицева О.В.,

д.е.н. Тараненко І.В.,

д.е.н. Поповиченко І.В.,

д.е.н. Стукало Н.В.,

д.е.н. Уманець Т.В.,

д.е.н. Чимшит С.І.,

д.е.н. Чужиков В.І.,

д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №130. –
Дніпро: ПДАБА, 2018. – 215с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологозбережувачого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336

ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2018

ЗМІСТ

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА
ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

- Задорожна О.Г., к.е.н.* ЛЮДИ ПОВІТРЯ ЯК АНТИКРИЗОВІ
РЕФОРМАТОРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ХРОНОТОПУ..... 5

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ
ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ**

- Наторіна А. О., к.е.н.* ЦИФРОВІ ТРЕНДИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА
НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ..... 14
- Панкратова О.М., к.е.н.* ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН..... 23
- Скарга О.О.* НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТОВИЙ РИНОК
ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 36

**ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

- Дугінець Г.В., к.е.н.* ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЙ ЗРОСТАННЯ ВАЛОВОЇ
ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ
SOFTCOMPUTING 50
- Каширнікова І.О., к.е.н., Щеглова О.Ю., к.т.н., Бородін М.О., к.е.н.*
ЕКОНОМІКА СПІЛЬНОГО СПОЖИВАННЯ У СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ..... 68
- Пилипенко Г.М., д.е.н., Науменко Н.Ю., к.т.н., Федорова Н.Є.*
КІЛЬКІСНИЙ ВИМІР ВПЛИВУ НАУКИ НА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК..... 76
- Саркісян Л. Г., к.е.н., Варламова М. Л., к.е.н.* ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ
ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У СЕКТОР
ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ..... 89

**ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

- Бобрівець В. В.* ПОДАТКОВА ЗНИЖКА З ПОДАТКУ НА ДОХОДИ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ – НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІЛЬГИ ДЛЯ
АКТИВІЗАЦІЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В УКРАЇНІ..... 98
- Мискін Ю.І., к.е.н.* СУТНІСТЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ
ПОЛІТИКИ..... 111

**ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА
ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС**

<i>Гордополов В.Ю., к.е.н.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	121
<i>Деркач К.І., Временко Л.В., к.е.н.</i> ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕАЛІЇ.....	138
<i>Лозовський О.М., к.е.н.</i> УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ЯК СКЛАДОВА МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА.....	149
<i>Лутай Л.А., д.е.н.</i> ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З ВИРОБНИЦТВА БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ.....	158
<i>Пилипенко Л.М., д.е.н.</i> ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	168
<i>Попадюк О.В.</i> НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	177
<i>Швець Ю.О., к.е.н., Онішко А.Д.</i> ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	188

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА
АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА**

<i>Вагонова О.Г., д.е.н., Аржевічев Д.В.</i> ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ З ПЕРЕДАЧІ СХОВИЩ ВІДХОДІВ УРАНОВОГО ВИРОБНИЦТВА НОВИМ КОРИСТУВАЧАМ.....	200
---	-----

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 339.9(075.8)

ЛЮДИ ПОВІТРЯ ЯК АНТИКРИЗОВІ РЕФОРМАТОРИ ГОСПОДАРСЬКОГО ХРОНОТОПУ

Задорожна О.Г., к.е.н.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті розглядається новий феномен «люди повітря» та розкрито їх вплив на антикризові трансформації господарського хронотопу. У хронотопі реалізується цілісність простору, часу та цінностей. Він включає в себе смисли, коди, меми, цінності, образи, зразки як ідеальні вирази господарства. Люди повітря пов'язані з новою елітною революцією і ведуть інтенсивну провокативну діяльність, амбіційне проектування щодо господарських трансформацій в умовах масштабного глобального ризику. Діяльність людей повітря пов'язана з технократичним мисленням у форматі цільової раціональності. Для виживання людства необхідно мислити у координатах ціннісної раціональності, коли духовно-моральнісні цінності мають запліднювати господарські рішення і дії. Людина повітря повинна самореалізовуватися саме як цілісна особистість. Вивчення господарського хронотопу показує, що він формується інтелектуальною елітою через інтенсивну провокативну діяльність, амбіційне проектування щодо господарських трансформацій в умовах масштабного ризику. Тому доцільно всебічно досліджувати новий феномен людей повітря у форматі життєстверджуючих духовних цінностей.

Ключові слова: люди повітря, особистість, духовно-моральнісні цінності, господарський хронотоп

UDC 339.9(075.8)

AIR PEOPLE AS ANTI-CRISIS REFORMERS ECONOMIC CHRONOTOPE

Zadorozhnaya O., Ph D in Economics

Kharkiv National University named after V. N. Karazin

The article considers a new phenomenon "people of air" and reveals their influence on the anti-crisis transformations of the economic chronotope. In the chronotope, the integrity of space, time and values is realized. It includes meanings, codes, memes, values, images, patterns as ideal expressions of the economy. The people of the air are connected with the new elite revolution and are conducting intense

provocative activity, ambitious design with respect to economic transformations in the face of large-scale global risk. The activity of the people of air is connected with the technocratic thinking in the format of the target rationality. For the survival of mankind it is necessary to think in the coordinates of value rationality, when spiritual and moral values should fertilize economic decisions and actions. The man of air must self-actualize precisely as an integral personality. The study of the economic chronotope shows that it is formed by the intellectual elite through intense provocative activity, ambitious design of economic transformations in high-risk environments. Therefore, it is advisable to explore the new phenomenon of air people in the format of life-affirming spiritual values.

Keywords: air people, personality, spiritual and moral values, economic chronotope.

Актуальність проблеми. Специфіка розгортання сучасного господарського хронотопу, у якому реалізується цільність простору, часу та цінностей життєдіяльності людини, відбувається під впливом тих кризових глобальних процесів, що змушують знаходити ті процеси чи явища, які задають певну новизну господарських трансформацій. У цьому проявляється те, що сучасний бізнес визначається майже повсюдним розгортанням інформаційно-комунікативної революції, що стала основною рушійною силою НБК-конвергенції, яка набирає обертів. З іншого боку, це змушує говорити про дійсне становлення глобального господарського хронотопу, який характеризується надзвичайно гострими проблемами, ризиками, небезпеками, суперечностями і формує суспільство невизначеності та ризику.

У процесі формування нового господарського хронотопу значну роль відіграє нова страта ефірократів, які починають розробляти нові смисли, коди, мемів, образів, методик для антикризових господарських трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з цим у літературі з'явилося поняття «люди повітря» [1]. Проте дослідження цієї своєрідної страти лише починається. У свідомості людей повітря панує чітко виражена пристрасть до свободної інтелектуальної медіації, де звичні обмеження практично уже не діють, а зводяться насамперед до інтенсивної, провокативної діяльності, амбіційного проектування і масштабному ризику. Це свідчить, про те, що «на планеті відбувається елітна революція, розгортається інтенсивна боротьба за майбутнє, боротьба за темп: верства, що зароджується, ввійшла у історичний кліч з верствою традиційною, буржуазною, зі «старим правлячим класом»,

підвергає інтенсивній критиці минулу модель організації суспільства. І оскільки трансгранична страта ефірократів тісно пов'язана саме з нематеріальним виробництвом, їх вплив зростає по мірі зменшення центру активності в предметні поля постіндустріального світу» [1]. Все це привело до такого стану сучасного суспільного відтворення, де новими особливостями стають інтенсивні технології опосередкованого управління, гнучке маніпулювання, перш за все масовою та індивідуальною свідомістю, розвиток віртуальних фінансових інструментів, що спрямовані на отримання інтелектуальної ренти, інформаційно-комунікаційна і дослідна робота, а також сутнісна зміна спрямування освітньої діяльності, формування кліпового мислення, значне розростання індустрії розваг та маскультури.

Вивчення господарського хронотопу показує, що він формується перш за все інтелектуальною елітою через інтенсивну провокативну діяльність, амбіційне проектування щодо господарських трансформацій в умовах масштабного ризику. Тому доцільно всебічно досліджувати новий феномен людей повітря, які найближчим часом стануть досить впливовим прошарком у розробці та реалізації антикризових господарських процесів. Технократичне мислення людей повітря не завжди сприяє розв'язанню проблеми виживання людства. У зв'язку з тим, що діяльність людей повітря і розкриття господарського хронотопу ще не пов'язано з переходом їх мислення до формату ціннісної раціональності, виникає настійна необхідність дослідження їх діяльності саме через «рамку» духовно-моральнісних цінностей та мотивів.

Мета статті полягає у розкритті ролі людей повітря у процесі зміни змісту господарського хронотопу через дослідження духовно-ціннісних засад господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новим головним суб'єктом сучасних трансформацій, які майже непомітні звичайній людині, стають так звані «люди повітря», котрі оперують нематеріальними активами, проте переважно у технократичному розумінні. Їх невидима діяльність пов'язана з виявленням і осмисленням динамічних, багатофакторних ситуацій, що виникають на грані турбулентності й хаотизації, з пошуком інструментарію, що відповідає конституції самих складних і понадскладних організованостей. Це вимагає кардинального переходу до формування і використання новітніх технологій матричного, рефлексивного, точкового, семантичного,

зовнішнього управління, дослідження критичних зон глобального процесу, так званих «хмаринкових» структур, терміналів, хабів, аттракторів, ідеалів тощо. «Все це веде, зокрема, до переоцінки ролі антропологічного фактора. Людина перестає бути операціональним елементом системи – об'єктом, функцією, агентом, її свідомість, відносини з природою та суспільством зазнають серйозної перебудови» [2]. Для людей повітря діяти «правильно» чи «неправильно», причому не лише з точки зору психології або моралі, але й з позиції, котру можна визначити як метафізичну, стає серйозною практичною, майже що не прагматичною проблемою. «У постсучасному ментальному і практичному обігу затребуваним є специфічний досвід взаємодії з неопізнаними та формально невідрефлектованими, телеологічними й теологічними вимірами буття... Виникає у цьому зв'язку припущення, мабуть, можна викласти наступним чином: людина у обставинах прийняття складних, критичних рішень вірно обирає та успішно переслідує цілі, якщо при цьому вона безперервно бесідує з Богом» [2]. Останнє саме й говорить, що нова постнекласична економічна наука [див.: 3] реалізує принцип взаємозв'язку і взаємодії наукового та позанаукового знання.

Все це свідчить, що сам соціальний хронотоп [див.: 4], хоча й має звичні просторово-часові характеристики, значно змінюється, проте все ж концентрується на відносинах взаємодії людей і народів. Він по великому рахунку характеризує все більш нейтральну взаємодію щодо отримання прибутків, які у бізнесовій сфері виливаються у поверхову цілераціональність, майже не зважаючи на ціннісну раціональність. Дослідження господарського хронотопу [5; 6] дають змогу зрозуміти, що саме він має задавати глибинні духовно-моральнісні цінності життя, його сенс, людяність свідомої життєдіяльності. Розмови про етику і соціальну відповідальність бізнесу поки що у більшості випадків залишаються лише красивими нормативними словами-побажаннями, за якими розширюються і поглиблюються кризові явища і процеси. Це відбувається тому, що саме *розуміння соціального* є занадто *спрощеним*, за яким не проглядається головна мета соціальних взаємодій у полі *ціннісних орієнтирів*. Тому з рівня соціальності для розв'язання проблеми виживання людства слід опуститися на більш *глибинний рівень світопізнання*, у ту площину, де закладено і повинні реалізовуватися *духовно-культурні цінності і смисли*, що існують у *онтологічній*

реальності й визначають насамперед сенс буття і життя людини, вектори і шляхи її господарювання.

При цьому економічне (бізнесове) і соціальне є частинами, елементами господарства людини, яке розуміється як цілісна сфера її життєдіяльності. Господарство, як нами уже вказувалося раніше, запліднюється духовно-моральнісними цінностями, які й повинні визначати більш конкретні цілі господарського розвитку. При цьому зрозуміло, що економіка як грошономіка, що має головну мету – прибуток, не може панувати над усіма сферами суспільного життя, диктувати усім свої правила, насаджувати все те, що може лише кількісно підраховуватися у форматі збитки-прибутки.

Все це досить чітко свідчить про необхідність переводити мислення з координат соціального до господарського, де аналізується цілісність життєдіяльності цілісної людини-особистості. Це значить, що господарський хронотоп має не лише просторово-часовий вимір, але й більш глибинний вимір людської життєдіяльності – ціннісний вимір. У такому вимірі головним стають процеси вироблення духовно-ідеальних ідей, цінностей, зразків, тобто те, що не має відношення до фізично-матеріальної сторони буття. Тут мова йде насамперед про духовне виробництво, яке має визначати сутнісні, ціннісні «ключі» до реальності.

Духовне виробництво певною мірою співпадає з культурою, бо вона у найбільш загальному сенсі є сферою вироблення смислів. У сфері культури прийнято виокремлювати два начала – інтелектуальне і духовне. «Якщо інтелект спрямований на пізнання світу і адаптацію до нього чи його перебудову згідно з добутих знанням і суспільними інтересами, то духовне втілює усвідомлення людиною себе як суб'єкта, який мислить і діє, живе у суспільстві, але має свій внутрішній світ, володіє свободою волі і тому є відповідальним перед собою і перед людьми (для людей релігійних – і перед Богом)» [7, с. 12].

При цьому наголошується, що якщо результатом *інтелектуальної* діяльності є *наука*, емпіричні знання дійсності, усе, що створене на основі цих знань, то *духовне* начало втілюється в різноманітних філософських поглядах, релігійних уявленнях, естетичних ідеалах, *моральнісних цінностях* і нормах. Головна специфіка цих начал культури зводиться до того, що висхідним для *інтелектуального* начала культури є *об'єкт* і *суб'єкт-об'єктні* відносини, то для *духовного* начала головним є *суб'єкт*, його присутність у світі і *суб'єкт-суб'єктні* відносини [7, с. 12].

Коли мова йде про інтелект, то наголос робимо на раціональному знанні, яке спонукає до раціонально-обрахункових логічних дій, де панує переважно кількісний підхід при пізнанні господарства. Якщо ж ми вивчаємо духовне начало культури, то раціональність (цільова – за М. Вебером) виконує службову роль, задає цілі раціональної дії, а самі вони запліднюються перш за все духовно-моральнісними цінностями, які містять у собі фундаментальні смисли життєдіяльності. У цьому відношенні цінним є не сам об'єкт, а його цінність для людського блага і відтворення Природи. Тут насамперед цінним постають саме суб'єкт-суб'єктні відносини, у яких реалізуються ціннісно-якісний підхід, при якому головна увага приділяється вищим цінностям, які роблять життя людини осмисленим, наповненим, різноманітним. Це говорить про те, що людина не може зводитися до якоїсь суто її функціональної ролі, перш за все економічної – вироблення прибутку, а вона через цілісне ведення цілісного господарського процесу самореалізовується саме як людина, особистість.

В цьому плані можна констатувати, що духовне начало відіграє інтеграційну роль у самоствердженні особистості через самопізнання і самореалізацію у процесі господарювання. Духовне начало закладено у висхідну природу людини (уном людяності), а тому й традиційно-звужене розуміння людини як біосоціальної істоти не тільки не сприяє цілісному пізнанню реального світу, але й обертається, як показало минуле століття, яке керувалося метою розвитку інтелекту, практичними кризовими для людини і Природи наслідками.

Про підвищення ролі духовно-моральнісних і національно-культурних цінностей у сучасному бізнес-середовищі вказує перехід до нової шостої стадії міжнародної конкуренції – ціннісної. Специфіка такої конкурентоспроможності багато в чому визначається тим, що в сучасних умовах виникає новий прошарок людей – «людей повітря». Ось як про це пише О. І. Неклеса: «На планеті сформувався впливовий прошарок «людей повітря». Сфера їх активності – пошук, виробництво і реставрація смислів, продукування ідей, мемів, образів, операції з культурним капіталом, освітою, іншими нематеріальними ресурсами, генерування управлінських, геополітичних, геоекономічних, геокультурних замислів, створення складних і високих технологій. У рухомій багаторівневій Ойкумені верства персон, що володіють доступом до самого

вдосконаленого в історії інструментарію, реалізує новий тип акцій, які включають ефективні дії в ситуаціях повзучої невизначеності» [8].

«Людина повітря» є людиною-підприємством (*manterpriser*). Вона є як конструктором, так і деструктором господарського хронотопу і бізнес-середовища, прокреслюючи горизонт театру дій, характерною властивістю якого є влада без держав і держави без територій, що постійно змінюються. Для їх розуміння потрібно кардинально переорієнтовувати свідомість, бо у її складі значно зростає цінність метафізичних активів, злітає вартість аксіологічних орієнтирів, підвищується значення людських якостей.

Люди повітря формують транснаціональну здебільшого технократичну культуру, намагаються запускати оригінальні механізми розвитку через формування віртуальної — фінансоміки, цифрової економіки, які у певному сенсі віддаляються від класичної історично відомої механіки капіталістичного укладу, що дозволяє долати національну замкнутість, стимулює появу транснаціональних глобальних проектів. Люди повітря, які майже не визнаються у форматі традиційного бачення глобальної дійсності, все ж починають отримувати доступ до системи влади, що значно ускладнюється і модифікується через визнання того, що починає панувати нематеріальне виробництво. Це потребує кардинальної зміни у наукових дослідженнях щодо насамперед антикризових трансформацій у площині виживання людства.

Специфіка поля дії людей повітря визначається тим, що «довгострокове, масштабне проектування поєднане не стільки зі сферою економіки, скільки синергетичним чином з векторами соціальних, політичних, культурних дій (і частково метафізичного, історіософського толку). Енергії ці відображують ступінь складності «організму національної суб'єктності», міру амбіційності та соціальну конкурентоспроможність, що визначається оригінальністю вибраної місії та версії світобудування, глибиною прочитання кодів буття» [1].

У цьому аспекті слід зауважити, що прочитування кодів буття неможливо лише у координатах технократичного, ціле-раціонального мислення. Люди повітря повинні розуміти насамперед ті людські цінності, які дозволяють їм залишатися насамперед людиною, та саме у такому коридорі осмислення виробляти напрямки, шляхи і механізми реалізації імперативу виживання людства. Орієнтування людей повітря на

постлюдські цінності несуть в собі загрозу небуття людського роду, обертається ризиками проти людини, Природи і взагалі життя.

Для виживання людини саме як людини потрібно подолати нажиті перекручення і подолати внутрішню безодню, наряду з інтелектуальною реформацією підносити моральність і отримувати моральну перемогу, щоб мати шанс відновити поранену людяність [8].

Проте сучасна наука взагалі, а особливо економічно-бізнесова, ще має зовсім мало уявлень про трансформацію особистості, бо вона століттями була спрямована на пізнання матеріального світу. Реалізація імперативу виживання людства потребує кардинальної світоглядної зміни, по-перше, вивчення внутрішнього духовного особистості, а по-друге, розуміння того, що новий глобальний статус людства запліднений Великим соціальним вибухом, після якого людство навряд чи зможе вижити.

Місія «людей повітря» в таких умовах зводиться до прокреслення сценарію глобального спасіння через розвиток соціально-культурних кооперацій, які б були запліднені людською ідентифікацією, онтологічними знаннями, благосною співпрацею, солідарністю і довірою. Ці вимоги повинні стати засадами потрібні для того, щоб будувати людяне майбутнє. Для цього слід зрозуміти, що нова верства людей повітря стає потрібною силою для інакшого причитування ситуації, для розуміння і формування інакше можливого (О. С. Панарін), силою, яка дійсно створює нове дискусійне поле цілісного світопізнання, насамперед у форматі людиномірності. Люди повітря сприяють тому, щоб людство та національні еліти розуміли необхідність переходу до нової стадії ціннісної конкурентоспроможності. Їх істинна місія зводиться до того, щоб вони виробляли і реалізовували людяні цінності і мотиви, що й сприяло б якісній антикризовій трансформації господарського хронотопу .

Висновки. Нова елітна революція привела до появи нового феномену «люди повітря», які почали впливати на антикризові трансформації господарського хронотопу. В ньому реалізовується цільність простору, часу та цінностей, включає в себе смисли, коди, меми, цінності, образи, зразки як ідеальні вирази господарства. Люди повітря ведуть інтенсивну провокативну діяльність, амбіційне проектування щодо господарських трансформацій в умовах масштабного глобального ризику. Діяльність людей повітря пов'язана з технократичним мисленням

у форматі цільової раціональності. Проте прочитування кодів буття неможливо лише у таких координатах. Люди повітря повинні розуміти насамперед ті людські цінності, які дозволяють їм залишатися насамперед людиною, та саме у коридорі духовно-моральнісних цінностей виробляти напрямки, шляхи і механізми реалізації імперативу виживання людства. Орієнтування людей повітря на постлюдські цінності несуть в собі загрозу небуття людського роду, обертається ризиками проти людини, Природи і взагалі життя. Місія «людей повітря» в таких умовах зводиться до прокреслення сценаріїв соціально-культурних кооперацій, які мають запліднюватися людською ідентифікацією, онтологічними знаннями, благосною співпрацею, солідарністю і довірою. Для виживання людства необхідно мислити у координатах ціннісної раціональності, коли духовно-моральнісні цінності мають запліднювати господарські рішення і дії. Людина повітря повинна самореалізовуватися саме як цілісна особистість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Неклесса А. Люди воздуха. Повестка нового века // <http://www.archipelag.ru/authors/neklessa/?library=1839>
2. Неклесса А. И. Настающее настоящее // <http://hegel.ru/neklessa1.html>
3. Задорожна О. Г. Постнекласичні методологічні засади дослідження сучасного господарства: Монографія. – Харків: «Точка», 2017. – 452 с.
4. Кемеров В. Е. Общество, социальность, полисубъектность. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2012. – 252 с.
5. Колюшко О. Г. Хозяйственный хронотоп в онтологии-динамике совместно-разделенной деятельности и ареала личности // Социальная экономика, 2013, № 4. – С. 27-40.
6. Задорожна О. Г. Визначення критеріїв господарського хронотопу в форматі людиномірної економічної науки (методологічний аспект) // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна, Сер. «Економічна», вип. 90, 2016. – С. 25-34.
7. Келле В. Ж. Интеллектуальное и духовное начала в культуре. М.: ИФРАН, 2011. – С. 12.
8. Неклесса А. Антропологическая империя // Развитие и экономика, № 12, февраль 2015 // <http://devec.ru/almanah/12/1800-aleksandr-neklessa-antropologicheskaja-imperiya.html>

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК 004.048:339.13.024

ЦИФРОВІ ТРЕНДИ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Наторіна А. О., к.е.н.

ДНУ «Інститут освітньої аналітики», м. Київ

За результатами ґрунтовних досліджень виявлено центральну роль інформаційно-комунікаційних технологій в економіці країн, які є визначальною характеристикою цифрової трансформації та встановлено, що їх моніторинг виступає важливою компонентою діяльності уряду. Ідентифіковано значення індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на міжнародному рівні та розглянуто методологію його розрахунку. Досліджено динаміку індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій України упродовж останніх років у порівнянні з країнами Організації економічного співробітництва та розвитку. Проаналізовано та інтерпретовано структурні складові показників індексу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій України, Світу та Європи минулого року. Сформульовано перелік пропозицій для ефективного ведення онлайн-бізнесу та обґрунтовано заходи щодо формування позитивного іманентного бізнес-клімату.

Ключові слова: бізнес, інформаційно-комунікаційні технології, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-простір, цифровізація, цифрова трансформація

UDC 004.048:339.13.024

DIGITAL TRENDS: GLOBAL AND NATIONAL ASPECTS

Natorina A., PhD in Economics

SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv

Based on the results of basic research, the central role of information and communication technologies in the countries' economies, as defining characteristic of digital transformation, is identified in the article. It has been found that their monitoring is an important component of the government's activity. The value of the information and communication technologies development index is identified at the international level and the methodology of its calculation is considered. The dynamics of the Ukraine's information and communication technologies development index over the past few years has been investigated and compared to the countries of the Organization

© Наторіна А. О., к.е.н., 2018

for Economic Cooperation and Development. The structural components of the information and communication technologies indexes of Ukraine, the World and Europe during the last year are analyzed and interpreted. The list of proposals for effective conducting of online business is formulated and measures on formation of positive immanent business-climate are justified.

Keywords: business, information and communication technologies, development of information and communication technologies, online space, digitalization, digital transformation.

Актуальність проблеми. У сучасних умовах процеси цифрової трансформації відбуваються з використання цифрових технологій, у першу чергу, для підвищення результативності діяльності підприємств в онлайн-просторі, та сприяють кращій комунікації зі споживачами та клієнтами, дозволяють оптимізувати внутрішні бізнес-операції і закріпити конкурентні позиції на ринку. З огляду на можливість ведення онлайн-бізнесу одночасно на декількох ринках різних країн в умовах глобалізації, діагностика цифрових трендів на національному та глобальному рівнях є актуальною.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми. Дослідженню та аналізу явища цифрової трансформації та виявленню її характерних особливостей присвячено праці відомих широкому загалу науковців та економістів, у тому числі Р. Брауна, М. Бендера, П. Вілмота, А. Гуторбе, Х. Джимпела, Дж. Макдональда, М. Роглінгера, С. Роксбурга, Дж. Снабе, А. Фінлі [1-7]. Однак питання щодо визначення глобальних та національних аспектів цифрових трендів є досі недостатньо висвітленим у наукових працях, що обумовлює своєчасність обраної тематики дослідження.

Метою роботи є визначення цифрових трендів на міжнародному та національному рівнях ґрунтуючись на результатах дослідження та аналізу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у різних країнах, а також формулювання пропозицій щодо ефективного ведення бізнесу в онлайн-просторі з обґрунтуванням заходів щодо формування позитивного іманентного бізнес-клімату.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) визначає добробут будь-якої країни та є визначальною характеристикою цифрової

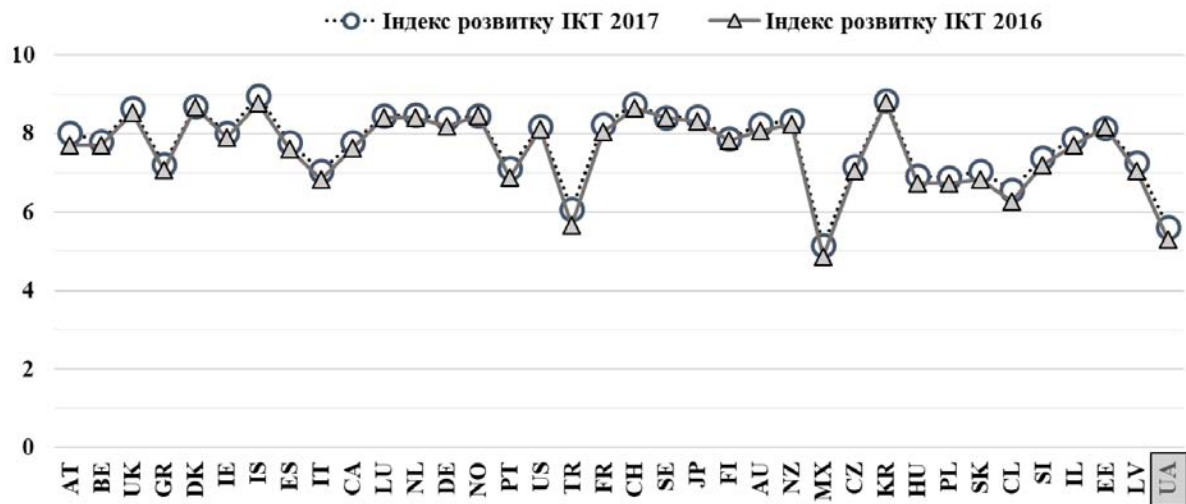
трансформації її економіки, де головну роль відіграють інноваційні процеси. З появою, активним розвитком та імплементацією нових ІКТ підвищується ступінь онлайн-взаємодії суспільства. За інформацією Всесвітнього економічного форуму [7], на кінець 2017 року у світі до Інтернету було підключено 8 мільярдів гаджетів та девайсів, а до 2030 року, за прогнозами, ця кількість зросте до 1 трлн. Тому моніторинг розвитку ІКТ, що впливає на всі сфери діяльності, виступає важливою компонентою діяльності уряду країн.

Комбінований показник, що визначається і публікується Міжнародним союзом електрозв'язку [5], спеціалізованим підрозділом ООН у сфері ІКТ та є потужним інструментом для моніторингу прогресу у напрямі глобального інформаційного суспільства, зокрема дозволяє країнам відслідковувати власний прогрес щодо розвитку інфраструктури ІКТ, використання ІКТ-навичок у річному численні, а також коригувати політику для розвитку сектору ІКТ та телекомунікацій – це індекс розвитку ІКТ країни.

З огляду на вищезазначене, у роботі досліджено динаміку індексу розвитку ІКТ України упродовж 2016-2017 рр. у порівнянні з 35 країнами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), діяльність якої спрямована на зміцнення й підвищення ефективності економік країн-членів, покращення соціально-економічних умов та ситуації із зайнятістю, забезпечення економічного зростання як індустріально розвинутих країн, так і тих, що розвиваються [9]. Адже на сьогодні співробітництво між Україною та ОЕСР здійснюється відповідно до Меморандуму взаєморозуміння між Урядом України і ОЕСР щодо поглиблення співробітництва від 07.10.2014 р. [8]. Графічну інтерпретацію результатів дослідження наведено на рис. 1, ґрунтуючись на даних щорічних звітів «Вимірювання інформаційного суспільства» у 2016-2017 роках [5] Міжнародного союзу електрозв'язку, що демонструє глобальний та регіональний огляд останніх подій у сфері ІКТ на базі порівнянних на міжнародному рівні даних.

Згідно рис. 1 у 2017 році Україна посіла 79 місце зі 176 країн, що у цілому свідчить про погіршення позицій, адже у 2016 році країна була на 78 місці у цьому ж рейтингу. Загалом слід зазначити, що у 2017 та 2016 роках індекс розвитку ІКТ України значно відрізнявся від країн ОЕСР. Так лише Мексика, індекс розвитку ІКТ якої дорівнював у 2017 році 5,16,

посіла 87 місце у рейтингу, що свідчить про низьку позицію країни порівняно з Україною. Інші 34 країни у 2017 році мали високий рівень розвитку ІКТ, найнижчі позиції серед яких мали Туреччина (індекс розвитку ІКТ – 6,08) та Чилі (індекс розвитку ІКТ – 6,57), 67 та 56 місце відповідно.

Примітки: AT – Австрія, AU – Австралія, BE – Бельгія, CA – Канада, CH – Швейцарія, CL – Чилі, CZ – Чехія, DE – Німеччина, DK – Данія, EE – Естонія, ES – Іспанія, FI – Фінляндія, FR – Франція, GR – Греція, HU – Угорщина, IE – Ірландія, IL – Ізраїль, IS – Ісландія, IT – Італія, JP – Японія, KR – Південна Корея, LU – Люксембург, LV – Латвія, MX – Мексика, NL – Нідерланди, NO – Норвегія, NZ – Нова Зеландія, PL – Польща, PT – Португалія, SE – Швеція, SI – Словенія, SK – Словаччина, TR – Туреччина, UA – Україна, UK – Велика Британія, US – США.

Рис. 1. Індекс розвитку ІКТ України та країн ОЕСР у 2016-2017 рр.
(за даними [5])

Індекс розвитку ІКТ є комплексним індикатором, методологія розрахунку якого передбачає визначення показників, що утворюють три субіндекси [5]:

1. Субіндекс доступу до ІКТ (відображає розвиток інфраструктури ІКТ та доступ населення до основних послуг на базі ІКТ).
2. Субіндекс використання ІКТ (відповідає рівню використання ІКТ).
3. Субіндекс практичних навичок використання ІКТ (відображає людський потенціал у використанні ІКТ).

Для детального вивчення стану охоплення, використання та рівня розвитку ІКТ в Україні, що сьогодні є одним з ключових показників економічного та соціального добробуту країни, у статті проаналізовано та наведено порівняльну структуру складових показників індексу розвитку ІКТ України, Світу та Європи у 2017 році (табл. 1).

Таблиця 1 – Порівняльна структура складових показників індексу розвитку ІКТ України, Світу та Європи у 2017 році

№	Найменування показника	Одиниця виміру	Значення показника		
			Україна	Світ	Європа
1	Індекс розвитку ІКТ	пункт	5,62	5,11	7,50
1.1	Субіндекс доступу до ІКТ	пункт	6,60	5,59	7,80
1.1.1	Кількість телефонних апаратів місцевої телефонної мережі на 100 осіб населення	одиниця	19,76	13,57	37,70
1.1.2	Кількість підключених терміналів рухомого радіотелефонного зв'язку на 100 осіб населення	одиниця	132,64	101,53	118,00
1.1.3	Пропускна здатність міжнародних каналів Інтернету на одного користувача Інтернету	біт/з/особи	79884,65	74464,00	178000,00
1.1.4	Питома вага домашніх господарств, що мають персональний комп'ютер, у загальній кількості домашніх господарств	відсоток	65,10	46,61	79,60
1.1.5	Питома вага домашніх господарств, що мають доступ до Інтернету, у загальній кількості домашніх господарств	відсоток	54,79	51,46	82,50
1.2	Субіндекс використання ІКТ	пункт	3,17	4,26	6,94
1.2.1	Питома вага населення – користувачів Інтернету у загальній чисельності населення	відсоток	52,48	45,91	77,90
1.2.2	Кількість абонентів фіксованого широкосмугового доступу в Інтернет на 100 осіб населення	одиниця	11,99	12,39	30,20
1.2.3	Кількість абонентів мобільного широкосмугового доступу в Інтернет на 100 осіб населення	одиниця	22,57	52,23	80,10
1.3	Субіндекс практичних навичок використання ІКТ	пункт	8,56	5,85	8,02

(за даними [5])

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що індекс розвитку ІКТ України у 2017 році був дещо вищим ніж у Світі в цілому, а саме 5,62 проти 5,11, однак, зіставляючи значення цього ж індексу у Європі, що дорівнює 7,50, доцільно відзначити порівняно низький рівень

використання ІКТ в Україні, про що свідчить субіндекс використання ІКТ у 3,17, який відбиває низький рівень питомої ваги населення – користувачів Інтернету у загальній чисельності населення; несуттєву кількість абонентів фіксованого широкосмугового доступу в Інтернет на 100 осіб населення; малоістотну кількість абонентів мобільного широкосмугового доступу в Інтернет на 100 осіб населення.

Рівень розвитку ІКТ суттєво впливає на цифрову трансформацію країн, у тому числі є каталізатором перетворень різних галузей економіки шляхом модифікації існуючих бізнес-моделей, створюючи ряд нових можливостей і перешкод для ведення бізнесу.

Для успішного ведення бізнесу в умовах цифрової трансформації ринковим суб'єктам необхідно стати цифровими підприємствами, переосмислюючи та корегуючи кожен аспект своєї діяльності. Тому нижче за текстом сформульовано перелік пропозицій для підприємств онлайн-простору, реалізація яких гарантуватиме ефективну діяльність у довгостроковій перспективі.

1. Розробка та імплементація цифрової бізнес-моделі. Підприємства повинні докорінно змінити спосіб генерування, розробки та запуску нових бізнес-проектів. Результати нещодавно проведеного дослідження [4] показали, що до 2020 року 30% доходів у промисловості будуть отримані, головним чином, від впровадження та використання на постійній основі у діяльності підприємств нових цифрових бізнес-моделей відповідного типу.

2. Перманентне відстеження доцільності впровадження цифрової операційної моделі. Підприємствам, діяльність яких безпосередньо здійснюється тільки в онлайн-просторі, доцільно дотримуватися ощадливого підходу до ведення бізнесу, а саме коригувати та модернізувати як основні, так і допоміжні бізнес-операції та функції, для того, щоб стати цифровими лідерами на ринку. Цифрові зміни в операційній діяльності сприятимуть перегляду і зміні поточних цифрових бізнес-моделей.

3. Підвищення рівня цифрових вмінь та навичок кваліфікованих співробітників. З метою залучення і збереження кваліфікованого складу працівників, підприємствам в умовах цифрової трансформації необхідно брати участь у культурних змінах, зосередитися на застосуванні та адаптації передового досвіду до ведення бізнесу з використанням нового

цифрового інструментарію. Підприємствам, які здійснюють онлайн-діяльність, слід готуватися до більшої автоматизації, тому що повсюдне проникнення ІКТ дозволить співробітникам більш ефективно виконувати свої обов'язки. Задля здійснення стабільної стійкої онлайн-діяльності, підприємства повинні передбачити, що їх потреби у кваліфікованих кадрах, які володіють необхідними цифровими вміннями та навичками, викликаними швидкою цифровізацією бізнес-процесів різних ієрархічних рівнів, будуть змінюватися. У якості підґрунтя для потенційно можливих дієвих заходів щодо формування позитивного іманентного бізнес-клімату запропоновано розглядати комбінацію трьох аспектів, а саме:

А. Залучення кваліфікованих кадрів та стимулювання підвищення ними власного рівня цифрових вмінь та навичок для збільшення їх повноважень. Запропонований захід передбачає розробку та впровадження адаптивної функціональної бізнес-стратегії підприємства, що полягає у можливому розширенні повноважень співробітників з урахуванням їх досягнень у сфері оволодіння певного переліку цифрових вмінь та навичок.

Б. Надання відповідних повноважень керівникам з необхідними цифровими вміннями та навичками для прогресивного розвитку бізнесу. Керівні посади (позиції лідерів) повинні обіймати професіонали, які володіють цифровим мисленням та готові реактивно приймати стратегічні і тактичні рішення щодо цифровізації бізнес-процесів для нівелювання наслідків можливих ризиків у сфері онлайн-діяльності. Також керівники з необхідним набором цифрових вмінь та навичок здатні розробити гнучку структуру управління вилучивши дублювання функцій в організаційних підрозділах та відділах завдяки постійному моніторингу змін у маркетинговому середовищі.

В. Сприяння створенню сприятливого мікроклімату для зміцнення трудового потенціалу підприємства. Корпоративна культура каталізує успішну роботу співробітників підприємства особливо в онлайн-просторі, де автоматизація є основою бізнесу та вимагає інвестицій у налагодження комунікацій як на мікро- так і на макрорівнях.

4. Моніторинг показників цифровізації.

Традиційні ключові показники ефективності діяльності підприємства є неефективними для оцінки ведення бізнесу в онлайн-

просторі, що, головним чином, ґрунтується на використанні цифрових технологій та здійсненні цифровізації бізнес-процесів. Провідні підприємства в онлайн-просторі систематично відстежують показники оцінки рівня цифровізації й адекватно реагують на них у режимі реального часу, тобто онлайн. За даними дослідження [2], прибуток підприємств у світі, що слідує тенденціям цифрової трансформації, на 26% вище, ніж у підприємств не схильних до цифровізації.

Аналіз досвіду функціонування підприємств в онлайн-просторі [1; 3; 6] дозволяє стверджувати, що використання лише традиційних фінансових показників ефективності (ключові показники ефективності – КРІ) більше не є прийнятним при оцінці стану та результативності ведення бізнесу в онлайн-просторі, тому що лише використання показників оцінки рівня цифровізації здатне надати комплексну оцінку діяльності підприємств враховуючи цифрові трансформації, що відбуваються у ринковому середовищі.

Висновки. За результатами проведених досліджень виявлено центральну роль ІКТ в економіці країн, що є визначальною характеристикою цифрової трансформації та встановлено, що їх моніторинг виступає важливою компонентою діяльності уряду. Ідентифіковано значення індексу розвитку ІКТ на міжнародному рівні, розглянуто методологію його розрахунку та досліджено динаміку індексу розвитку ІКТ України упродовж останніх років у порівнянні з країнами ОЕСР. Проаналізовано та наведено порівняльну структуру складових показників індексу розвитку ІКТ України, Світу та Європи у 2017 році задля детального вивчення стану охоплення, використання та рівня розвитку ІКТ в Україні. Сформульовано перелік пропозицій для ефективного ведення онлайн-бізнесу та обґрунтовано заходи щодо формування позитивного іманентного бізнес-клімату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Accenture (2014). Digital Transformation. Re-imagine from the outside-in. Available at: https://www.accenture.com/t20160128T000639__w__/us-en/_acnmedia/Accenture/Conversion-Assets/DotCom/Documents/Global/PDF/Technology_7/Accenture-Interactive-Digital-Transformation.pdf.

2. Digital McKinsey (2017). Digital Reinvention, McKinsey & Company, 107 p. Available at: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/mckinsey%20digital/our%20insights/digital%20reinvention/digital%20reinvention.ashx>.
3. Gimpel, H. & Röglinger, M. (2015). Digital Transformation: Changes and Chances – Insights based on an Empirical Study. Project Group Business and Information Systems Engineering (BISE) of the Fraunhofer Institute for Applied Information Technology FIT, Augsburg/Bayreuth, 19 p.
4. IBM (2011). Digital transformation. Creating new business models where digital meets physical. IBM Global Business Services, Executive Report. Available at: <https://www-07.ibm.com/sg/manufacturing/pdf/manufacturing/Digital-transformation.pdf>.
5. International Telecommunication Union. Офіційний веб-сайт. Режим доступу: <http://www.itu.int/>.
6. The World Bank (2016). Digital Dividends: World Development Report 2016, Washington. Available at: <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>.
7. The World Economic Forum. Офіційний веб-сайт. Режим доступу: <https://www.weforum.org/>.
8. Меморандум взаєморозуміння між Урядом України і Організацією економічного співробітництва та розвитку щодо поглиблення співробітництва від 07.10.2014 р. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966_003.
9. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) / Міжнародні зв'язки / Співробітництво з міжнародними організаціями в сфері транспорту // Міністерство інфраструктури України. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobotnictva-ta-rozvitku-oesr.html>.

УДК 330.341.2

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН**Панкратова О.М., к.е.н.***Харківський інститут фінансів**Київського національного торговельно-економічного університету*

У статті проаналізовано категорія «інтелектуальний капітал» з метою можливого регулювання та управління конкурентними перевагами. Конкурентоспроможність компанії безпосередньо залежить від того, наскільки повно і успішно вона використовує свій інтелектуальний капітал, наскільки активно інвестує в його розвиток. Тому пріоритетним напрямом діяльності сучасних господарюючих суб'єктів є формування та ефективне використання інтелектуального капіталу, який є основним рушійним фактором інноваційної економіки. Але сьогодні Україна демонструє сумний стан української науки, що є результатом різкого недофінансування. Як наслідок, Україна залишається на периферії світових інноваційних розробок. Тому питання підтримки інноваційної діяльності, розвитку інтелектуального капіталу для України залишаються актуальними. За мету у роботі ставиться визначення особливостей змісту «інтелектуального капіталу» та виявлення інтелектуального капіталу як конкурентної переваги на конкурентоспроможність компанії та держави в цілому. На основі аналізу витрат на науку в державних бюджетах в процесі дослідження було зроблено висновки, що економічною стратегією інноваційного розвитку України має стати активна підтримка з боку держави розвитку свого інтелектуального капіталу шляхом забезпечення значного зростання фінансування на наукові розробки та дослідження, забезпечення стабільного зростання інвестицій у провідні вузи (наукомісткі університети), підвищення інтелектуального капіталу державних структур і органів влади.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інноваційний розвиток, конкурентні переваги, конкурентна боротьба, держава

UDC 330.341.2

INFLUENCE OF INTELLECTUAL CAPITAL ON INNOVATIVE DEVELOPMENT OF COUNTRIES**Pankratova E.N.,****PhD in Economics***Kharkov Institute of Finance**of Kyiv National University of Trade and Economics*

The article analyzes the category of «intellectual capital» for the purpose of possible regulation and management of competitive advantages. The competitiveness of the

company directly depends on the completeness and success of the use of its intellectual capital, as well as on investments in intellectual capital development. The priority direction of the activity of modern economic entities is the formation and efficient use of intellectual capital. It is the main driving factor of an innovative economy. Today, Ukraine demonstrates the sad state of Ukrainian science. This is the result of inadequate funding. Therefore, Ukraine remains at the periphery of the world's innovative developments. Issues of development and support of intellectual capital for Ukraine remain relevant. The purpose of the work is to determine the specifics of the content of «intellectual capital» and to identify the influence of competitive advantages on the company's competitiveness. In the course of the study, on the basis of the analysis of the cost of science in the state budgets, it was concluded that the economic strategy of Ukraine's innovation development should be actively supported by the state for the development of its intellectual capital. To achieve this, there should be a significant increase in funding for research and development, to ensure a steady increase in investment in leading universities (science-intensive universities), to raise the intellectual capital of state structures and authorities

Keywords: intellectual capital, innovative development, competitive advantages, competition, state

Актуальність проблеми. В умовах постіндустріальних трансформацій основним джерелом соціально-економічного розвитку є сукупність знань, спрямована в інтелектуальний капітал.

Інтелектуальний капітал, інновації, формування ринку наукових і інтелектуальних послуг, прав на об'єкти інтелектуальної власності є невід'ємними елементами розвитку інноваційної економіки. Інтелектуальний капітал стає більш значущим сьогодні, ніж фізичний. У сучасному світі він є стійкою конкурентною перевагою. Конкурентоспроможність компанії (фірми) безпосередньо залежить від того, наскільки повно і успішно вона використовує свій інтелектуальний капітал, наскільки активно інвестує в його розвиток.

У сучасних умовах глобалізації нецінові фактори конкурентоспроможності набувають особливої важливості. Це такі фактори як новизна, наукоємність, якість, ергономічність товару. Тому пріоритетним напрямом діяльності сучасних господарюючих суб'єктів є формування та ефективне використання інтелектуального капіталу, який є основним рушійним фактором інноваційної економіки. Розвиток навичок, суми досвіду, впровадження інновацій, володіння ноу-хау, базами даних, розуміння функціонування ринку, використання систем

обміну інформацією, висока кваліфікація персоналу забезпечує сьогодні компаніям високу конкурентоспроможність і лідируючі позиції на вітчизняному та світовому ринках, економічне зростання, підвищення якості та рівня життя населення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Сьогодні в світі зростає інтерес науковців до вивчення такої категорії як «інтелектуальний капітал» з метою можливого регулювання та управління конкурентними перевагами. Проблемами інтелектуального капіталу займається багато вчених та науковців. Дослідженням питань впливу інтелектуального капіталу на підвищення конкурентоспроможності економіки, формування конкурентних переваг та конкурентних відносин присвячені праці зарубіжних (А. Маршалл, Т. Стюарт, М. Ахтямов, Г. Беккер, Є. Брукінг, П. Друкер, В. Іноземцев, Л. Лукачева, Ю. Гохберг та інших) та вітчизняних (В. Геец, Н. Голікова-Тінтулова, В. Антонюк, В. Базилевич, А. Грішнова, В. Семиноженко, І. Журавльова, Л. Лісогор, А. Новікова, М. Маркова, Л. Федулова, Г. Чернолес та інших) вчених.

Однак, незважаючи на значний науковий інтерес до проблематики впливу інтелектуальної складової на підвищення конкурентоспроможності підприємств та держави в цілому, ці питання ще не знайшли свого повного вирішення та залишаються актуальними. Процес створення, формування та використання інтелектуального капіталу, його безпосередній вплив на інноваційний розвиток є досить мінливим, динамічним і недостатньо дослідженим. Розгляд залежності інноваційного розвитку країни від стану інтелектуального капіталу, науково-дослідного сектора вимагає додаткового аналітичного вивчення з метою вдосконалення національної інноваційної політики.

Метою роботи є визначення особливостей змісту «інтелектуального капіталу» та виявлення впливу інтелектуального капіталу як конкурентної переваги на конкурентоспроможність компанії та держави в цілому.

Викладення основного матеріалу дослідження. Наукові дослідження впливу інтелектуальних ресурсів на результати діяльності компанії мають багату історію.

Перші згадки про таку собі «нематеріальну» компоненту в складі ресурсів організації можна зустріти в працях класиків політекономії (В. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо), працях К.Маркса. Осмислення категорії

«інтелектуальний капітал» та його ролі в створенні вартості було пов'язано з аналізом такого економічного ресурсу як праця. При цьому багатьма дослідниками зазначалося, що в процесі створення багатства також беруть участь чисельність і майстерність працюючих (В. Петті), фізичні сили робітників, здатності до праці, високорозвинені здатності (А. Сміт), творча сила (К. Маркс); майстерність, навички, здатності робочого (Н. Сеніор), навчений індивідуум (І. Фішер), персональний капітал (А. Маршалл). Подальший розвиток економічної думки поступово призвело дослідників до розуміння особливого значення і необхідності освіти, навчання, отримання знань в створенні передумов економічного розвитку суспільства.

Радикальне значення має таке явище, як заміщенням праці знаннями, яке полягає в тому, що в умовах, коли знання залучаються до практичної переробки ресурсів, саме знання, а не праця починають виступати в якості джерела вартості. Трудова теорія вартості замінюється теорією «вартості, створюваної знаннями» (knowledge-value). Як зазначає П. Друкер, «в нових економічних умовах знання є взагалі єдиним ресурсом, а не ще одним ресурсом того ж порядку, що і традиційні фактори виробництва – праця, земля і капітал. Той факт, що знання стало єдиним ресурсом, робить нову формацію унікальною» [1].

Увага до ролі інформаційно-інтелектуальних чинників на мікрорівні актуалізувалася наприкінці 60-х – початку 70-х рр. ХХ століття. Вважається, що термін «інтелектуальний капітал» вперше був використаний Дж. Гелбрейтом в 1969 р., він визначив цей термін як щось більше, ніж «чистий інтелект» людини, і у тому числі певну інтелектуальну діяльність [2].

Т.Стюарт має на увазі під інтелектуальним капіталом «суму знань всіх працівників компанії, що забезпечує її конкурентоспроможність». В.Л. Іноземцев зазначає, що «інформація і знання, ці специфічні за своєю природою і формам участі у виробничому процесі фактори, в рамках фірм приймають вигляд інтелектуального капіталу». Однак в даних трактуваннях відбувається ототожнення інтелектуального і людського капіталу – в той час як інтелектуальний капітал включає в себе, крім людського, ще й організаційний (структурний) і споживчий капітал [3].

К.Тейлор дає більш широке визначення, відзначаючи, що «інтелектуальний капітал компанії складають знання її співробітників,

накопичені ними при розробці продуктів, наданні послуг, а також її організаційна структура і інтелектуальна вартість». Таким чином, він відносить до інтелектуального капіталу організаційну структуру, тобто штучно створену форму управління експлуатацією знань [4].

У загальному вигляді інтелектуальний капітал можна визначити як ресурси, які впливають на ефективність функціонування фірми (можливість досягати мети фірми).

Основними ресурсами розвитку компаній у все більшій мірі стають люди і знання, якими вони володіють, інтелектуальний капітал і зростаюча професійна компетенція кадрів. Сьогодні потрібні нові методи розвитку організації, засновані на стику гуманітарного та інженерного підходів, що дозволить отримати синергетичний ефект від їх взаємодії. Цей підхід базується на сучасних досягненнях інформаційних технологій, а саме когнітивних технологіях розвитку організації [5].

У компанії третього тисячоліття найбільшу цінність мають такі фактори, як кваліфікація працівників, «розкручена» торгова марка, передові технології, корпоративна культура [6, 7].

Тому в конкурентній боротьбі комерційні компанії все частіше звертаються до інтелектуальної складової свого бізнесу. Інтелектуальний капітал стає головним «потенціалом вартості» компанії в сучасній економіці.

Конкурентні переваги в першу чергу визначаються ресурсами підприємства, які традиційно поділяють на відчутні (фізичні активи та фінансові активи) і нематеріальні (імідж, ноу-хау та людський капітал).

Конкурентні переваги – це характеристики або властивості (атрибути) товару (торгової марки), які забезпечують компанії перевагу над прямими конкурентами. Ці характеристики або властивості можуть бути самими різними і відноситися як до самого товару і його оточення, так і до способів виробництва, які застосовуються, дистрибуції товару або продажу.

Однак слід пам'ятати, що будь-яка перевага товару над конкуруючим продуктом є відносною. Вона встановлюється шляхом порівняння з кращим з конкурентів на цьому товарному ринку або в даному сегменті (на практиці досить 2-3 найбільш близьких за обсягами виробництва, масштабами діяльності і можливостям). Це може бути продукція

привабливіша за якістю, дизайном або ціною, але в будь-якому випадку це те, що вважає за краще споживач.

Щоб вважатися стратегічним чинником успіху, конкурентні переваги повинні відповідати трьом основним вимогам:

– забезпечувати унікальність власної торгової марки в порівнянні з конкуруючими протягом тривалого часу;

– задовольняти специфічні потреби клієнта, тобто відносно сильні сторони компанії повинні давати релевантні вигоди певної цільової групи споживачів;

– будуватися на специфічних здібностях і ресурсах підприємства, які повинні бути оригінальними в порівнянні з конкурентами і які важко або неможливо імітувати.

Залежно від специфіки галузі, товару і ринку конкурентні переваги можуть мати різноманітні форми прояву.

Конкурентна перевага може бути «зовнішньою» (якщо вона заснована на відмінних якостях товару, які утворюють цінність для покупця) і «внутрішньою» (в тому випадку якщо вона базується на перевазі фірми у сфері витрат виробництва і допомагає домогтися меншої собівартості). Зовнішня конкурентна перевага збільшує ринкову силу фірми: домігшись найвищої якості своїх товарів, вона може стати «творцем цін». Внутрішня конкурентна перевага означає більш високу рентабельність і стійкість до падіння цін. Ці два типи конкурентних переваг мають різне походження і природу.

У першому випадку мова йде про краще розуміння споживача і маркетингове ноу-хау. Другий випадок – це ноу-хау виробниче, технологічне і організаційне.

Розглянемо одну з класифікацій конкурентних переваг, найбільш важливим критерієм якої є характер джерела конкурентної переваги, і на цій основі виділяється дев'ять видів конкурентних переваг [8]:

1) засновані на економічних факторах (загальноекономічний стан ринків, велика ємність ринку, ефект масштабу виробництва, економічний потенціал підприємства);

2) нормативно-правового характеру (виключні права на інтелектуальну власність, пільги і привілеї);

3) структурного характеру (високий рівень інтеграції процесу виробництва і реалізації в компанії, ефект синергізму);

- 4) пов'язані з розвитком інфраструктури ринку (відкритість ринків, розвиненість комунікацій, дистриб'юторської мережі);
- 5) технологічного характеру;
- 6) пов'язані з рівнем інформаційного забезпечення;
- 7) засновані на географічних факторах;
- 8) засновані на демографічних факторах;
- 9) досягаються в результаті протиправних дій.

В цілому конкурентну перевагу компанії необхідно розглядати як синтетичне явище, рівень якої проявляється через якісний взаємозв'язок всіх елементів діяльності фірми.

У сучасній світовій практиці значна частина товарних потоків пов'язана не з природними, а з придбаними конкурентними перевагами, в ряду яких особлива роль відводиться інтелектуальному капіталу.

Найбільш динамічні і новаторські компанії можуть перевершити своїх конкурентів (навіть найсильніших), що користуються перевагами дешевих факторів виробництва, за допомогою використання оригінальних наукових знань.

При цьому, всі складові структури інтелектуального капіталу (людський капітал, організаційний капітал, споживчий капітал) відіграють зростаючу роль в забезпеченні основних чинників конкурентоспроможності: розширенні частки продукції компанії на світовому ринку; забезпеченні стійких темпів зростання продажів; позитивної кореляції обсягів збуту продукції компанії з відповідними показниками конкурентів; лояльності покупців до товарної марки (бренду) компанії; наявності патентів, які свідчать про унікальність продукції; прибутковості продаж; ефективної технології виробництва продукції і функціонування збутової мережі.

Інтелектуальний капітал міжнародних компаній забезпечує високий рівень НДДКР і маркетингових досліджень, заснованих на інформації від зарубіжних філій з усього світу про вимоги споживачів до надійності, екологічності, технічним характеристикам, ергономічності, патентоспроможності, дизайну та уніфікації продукції компанії.

Сучасна організація міжнародного виробництва і аутсорсингу, що входить до структури інтелектуального капіталу, сприяє досягненню високої якості товарів і послуг. Конкуренція, що посилюється на світовому ринку, змушує міжнародні компанії постійно модернізувати

обладнання і технології відповідно до урахуванням особливостей попиту споживачів з різних країн.

До основних особливостей інноваційного середовища країн – лідерів інноваційного розвитку відносяться:

- наявність варіативного прогнозування та стратегічного планування на довгострокову перспективу;
- участь у формуванні єдиного світового науково-технічного простору і ринку високотехнологічних товарів і послуг з обмеженим числом учасників;
- закріплення на ринку високотехнологічної продукції на основі певної технологічної спеціалізації;
- формування глобальних механізмів отримання і перерозподілу ренти від монополії на знання і високі технології;
- створення національних інноваційних систем, інтегрованих на міжнародному рівні і охоплювачих весь комплекс інститутів, що забезпечують генерацію знань і інновацій, розвиток і комерціалізацію нових технологій;
- активна державна підтримка умов, що сприяють підвищенню якості людських ресурсів (людського капіталу);
- тісна співпраця між бізнесом і державою, активна економічна дипломатія, режим сприяння при освоєнні нових сегментів світового ринку.

Як випливає з останньої доповіді ЮНЕСКО з науки «На шляху до 2030 року», витрати на науку в державних бюджетах з кожним роком зростають і в абсолютному, і у відносному вираженні.

Такі доповіді ЮНЕСКО готує кожні п'ять років, приділяючи особливу увагу довгостроковим тенденціям, а не короткостроковим щорічним коливанням. Як підкреслюють експерти ЮНЕСКО, в сучасних умовах, незважаючи на кризу, в світі спостерігається зростаюча увага до інновацій і збільшення витрат на ці цілі. Інститут статистики ЮНЕСКО підрахував, скільки країни витрачають грошей на R & D (Research & Development). За п'ять років глобальне інвестування в нові науково-дослідні проекти досягло рекордних 1,7 трильйонів доларів (2013). 80 % цієї суми припадає на десятку розвинених країн [9].

У 2015 р. у першій п'ятірці за витратами на НДДКР (у % до ВВП) були: Ізраїль, Південна Корея, Японія, Швеція, Австрія. В абсолютному

вираженні найбільше витрачають на наукові розробки США, Китай, Японія, Південна Корея, Німеччина [11].

Керівники Національної академії наук України, основної наукової організації країни, стверджують, що сумний стан української науки є результатом різкого недофінансування, і оптимальна частка повинна складати 1,7 % від ВВП. Але у 2015 р. витрати на НДДКР в % до ВВП склали 0,6% (для порівняння – у 2012 і 2013 роках – 0,8%) [11].

Співвідношення державних і приватних капіталів в інвестиціях в R & D виглядає наступним чином. Наприклад, в Ізраїлі бізнес вносить близько 85 % на наукові дослідження, в США – 70 %, Сінгапурі – 59 %, Австралії – 56 %, Індії – всього 36 %. У Бразилії, судячи з даних ЮНЕСКО, за наукові розробки відповідає виключно держава. У Росії, за розрахунками Інституту статистики ЮНЕСКО, бізнес вкладає до 60 % коштів від загального обсягу науково-дослідних робіт [10].

Держави інвестують і заробляють на продажу інтелектуальної власності. Сполученим Штатам ця стаття доходу приносить щорічно 150 млрд. доларів. Це приблизно 12 % від ВВП США. У Фінляндії, що входить в п'ятірку за видатками на НДДКР, патенти дають до 20 % ВВП.

У більшості країн основний тягар витрат на нові розробки несе корпоративний сектор. У кожній галузі потреби в інноваціях різні.

У світові лідери на наукові дослідження, за версією журналу Fortune, входять: два автогіганта (Volkswagen, Toyota), лідери IT-індустрії (Intel, Microsoft, Google), Samsung і чотири компанії, пов'язані з медициною (Roche, Novartis, Johnson & Johnson, Merck). На R & D вони витрачають від 5 % до 20 % річної виручки (8-14 млрд. дол.).

У фармацевтичній промисловості, за даними на середину 2015 року, витрати на організацію і проведення НДДКР в середньому становили 18 % щорічного доходу. Для невеликих фірм цей показник міг доходити до 50 % [10].

Умовою конкурентоспроможності міжнародних компаній, що спеціалізуються на виготовленні та збуті наукомістких виробів і послуг, є наявність підприємств, що освоїли макротехнології. Станом на 2015 р. світі налічувалося близько 50 макротехнологій, що представляють собою сукупність знань і виробничих можливостей для випуску такої продукції, як літаки, атомні реактори, комп'ютерні програми та ін. 80 % ринку макротехнологій контролюють міжнародні компанії семи найбільш

розвинених країн – США, Німеччини, Японії, Франції, Італії, Великобританії, Канади. Високотехнологічні підприємства цих країн тісно пов'язані один з одним не тільки коопераційними угодами, а й територіальними рамками, так як виробники наукомістких виробів воліють розташовувати виробничі потужності поблизу від постачальників основного технологічного обладнання з метою безперервного забезпечення агрегатів гарантійним обслуговуванням.

В останнє десятиліття набули поширення науково-технічні зони (технопарки, інкубатори і т.д.), де концентруються підприємства високотехнологічних виробництв. Найбільші з них функціонують в США (Силіконова долина), Німеччини та Японії.

Слід зазначити, що в Китаї за останні п'ять років помітно зросло число вчених, тоді як в США і Європі в період кризи проявилася тенденція до скорочення їх чисельності.

Рівень конкурентоспроможності високотехнологічних міжнародних компаній розвинених країн базується на конкурентних перевагах. Так, в Німеччині, наприклад, конкурентні переваги мають компанії, що випускають автомобілі, хімікати, оптичні прилади, поліграфічне обладнання; в США – потужні комп'ютери, авіалайнери, устаткування для охорони навколишнього середовища; в Японії – промислові роботи, електронне обладнання, оптико-волоконні і телекомунікаційні системи.

У перші роки XXI ст. коло конкурентоспроможних високотехнологічних компаній розширився за рахунок офшорного виробництва послуг з комп'ютерного програмного забезпечення на фірмах декількох країн. Дешева кваліфікована робоча сила дозволяє невеликим національним фірмам, що спеціалізуються на розробках програмного забезпечення, конкурувати з міжнародними компаніями. Так, в 2014 р на фірми Індії, Ізраїлю, Ірландії та Канади доводилося 80 % офшорного виробництва послуг з розробки комп'ютерного програмного забезпечення в світі.

До вимог, що пред'являються до потенційних приймаючих держав, керівництво міжнародних компаній відносять невисоке оподаткування, наявність сировинних матеріалів, пільгове фінансування та субсидії з боку національних урядів зацікавлених у залученні іноземного капіталу і високих технологій. Міжнародні компанії, вибираючи місце розташування для своїх підприємств, вирішують засновувати закордонну

філію в високорозвинених країнах з наявністю дослідних центрів і кваліфікованими кадрами або на території держав, що розвиваються, з дешевою робочою силою і слаборозвиненою технологічної та наукової інфраструктурою.

Після розпаду Радянського Союзу в 1991 році Україна мала другий за величиною науковий потенціал серед 15 колишніх республік. Населення країни становило всього 5,5 % від населення СРСР, проте тут проживали 15% докторів наук всього Союзу. 70 років радянської влади залишили Україні, в минулому аграрній країні, значний науковий потенціал.

Але сьогодні слід констатувати, що зараз цей потенціал знаходиться під загрозою через роки фінансової кризи і недбалого управління, протягом яких спостерігався стійкий вплив умів дослідників, які покидали країну в пошуках кращих можливостей. В 2016 році Україна буде витратити на НДДКР в десять разів менше, ніж зазвичай – всього лише мізерні \$ 8 на душу населення. Цього не вистачить навіть на покриття зарплат, при тому, що середня зарплата в Україні становить близько \$ 200. Установи були змушені звільнити штат і скоротити тривалість робочого тижня до трьох днів [12].

У щорічному Глобальному індексі інновацій–2017 Україна зайняла 50 місце, піднявшись за рік на шість позицій з 127 (1 – найкраща, 127 – найгірша). Лідирують в рейтингу, як і рік тому, Швейцарія і Швеція. На третьому рядку – Нідерланди, поліпшили свій показник за рік на шість позицій. З межують з Україною країн кращий показник – у Словаччині (34 місце). Польща – 38, Угорщина – 39, Румунія – 42, РФ – 45. Молдова на 54-му місці, Білорусь – на 88. З країн колишнього СРСР найкращий показник у Естонії, яка посіла 25 місце.

Як видно з звіту, який показує місце країни в Глобальному інноваційному індексі по різних категоріям, Україна зберегла більшу частину свого людського капіталу, знань і технологій часів СРСР, а низькі рейтинги бізнесу, інфраструктури, установ і розвиненості ринку свідчать про відсутність розвитку нових ринково-орієнтованих стратегій протягом десятиліть після розпаду СРСР [13].

Висновки. Людський ресурс сучасна практика господарювання сприймає як один з найважливіших. Але одного лише розуміння цього факту недостатньо для того, щоб компанія була ефективна і

конкурентоспроможна. В сучасних змагальних умовах глобальної економіки бізнесу і державі в цілому потрібно докладати колосальних зусиль до розвитку свого інтелектуального капіталу, багато ресурсів вкладати в дослідження, навчання, розробки. Інтелектуальний капітал носить синергетичний ефект, тобто формується не шляхом простого складання своїх окремих частин, а як властивість їх взаємодії.

Сьогодні в країні існує проблема державного регулювання процесу відтворення інтелектуального капіталу. Спостерігаються труднощі в правовій регламентації заходів державного регулювання інтелектуально-інноваційної діяльності суб'єктів господарювання. Вирішення цих проблем зводиться в основному до розв'язання суперечностей, які існують в чинному законодавстві. Синергетичну динаміку інтелектуального капіталу бажано досліджувати в єдності вищеназваних аспектів проблем.

В Україні слід більш активно проводити такі дослідження особливостей інтелектуального капіталу, приділяти більшу увагу з боку держави вивченню його виробництва і якісним характеристикам, його зв'язку з інноваціями, а також впливу глобалізаційних процесів на його виробництво.

Економічною стратегією інноваційного розвитку України має стати залучення зарубіжних ТНК і збільшення їх частки в розвиток НДДКР. З іншого боку, слід створювати власні (а також спільні) ТНК, сприяти забезпеченню інтенсивного розвитку їхнього інтелектуального капіталу, вкладати значно більші кошти в освіту шляхом інвестицій у провідні вузи (наукомісткі університети), забезпечити стабільне зростання інвестицій в підготовку державних менеджерів, підвищення інтелектуального капіталу державних структур і органів влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Питер Ф. Друкер. Бизнес и инновации. – М. : Изд-во «Вильямс». – 2007. – 432 с.
2. Джон Гэлбрейт. Новое индустриальное общество [Електронний ресурс] / Джон Гэлбрейт. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5021>.
3. Стюарт Томас. Интеллектуальный Капитал. Новый источник богатства организаций / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : ACADEMIA, 1999. – С.372-400.
4. Тейлор К. Интеллектуальный капитал / К. Тейлор // Computerworld. – 2001. – № 13.

5. Абдикеев Н. М. Управление знаниями и реинжиниринг бизнеса / Н. М. Абдикеев, А. Д. Киселев. – М. : «Инфра-М», 2011. – 511 с.
6. Барух Л. Нематериальные активы. Управление, Измерение, Отчетность / Л. Барух. – К. : ИД «Квинто-Консалтинг», 2003. – 240 с.
7. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб : Питер, 2001. – 288 с.
8. Зайцев Л. Г. Стратегический менеджмент / Л. Г. Зайцев, М. И. Соколова. – М. : Магистр, НИЦ ИНФРА-М, 2015. – 528 с.
9. Доповідь ЮНЕСКО з науки «На шляху до 2030 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uis.unesco.org
10. Сколько тратят на НИОКР государство и бизнес: Рейтинг расходов в разных странах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ect-center.com/blog/rashodi-niokr>.
11. Расходы на НИОКР, в % к ВВП : Мировой Атлас Данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://knoema.ru/atlas/topics>
12. Курсы валют, ставки, индексы, тарифы, деньги Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/>
13. Украина улучшила позиции в Глобальном инновационном индексе : Ліга Бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.liga.net/ekonomika/>

УДК 338.486.1(477)

**НАПРЯМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В СВІТОВИЙ РИНОК
ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Скарга О.О.***Маріупольський державний університет*

Зважаючи на активізацію процесів глобалізації, забезпечення інтеграції держави до міжнародного ринку туристичних послуг виступає одним із стратегічних завдань розвитку туристичної галузі України. Це має передбачати активізацію державної політики у сфері *туризму*, здійснення додаткового стимулювання підприємств галузі при дотриманні умов ринкової конкуренції. Враховуючи стратегічний курс держави на інтеграцію в євроструктуру, постає питання виявлення шляхів включення України в європейську та світову транспортно-логістичні системи. Метою роботи є аналіз розвитку міжнародного туристичного ринку, визначення напрямів інтеграції України у світовий туристичний ринок в умовах глобалізації. В статті проаналізована динаміка міжнародних туристичних потоків, визначено обсяги та структуру світового експорту туристичних послуг. Виявлено місце України на міжнародному туристичному ринку. В роботі відзначено, що в сучасних умовах розвитку міжнародного туризму суттєво підвищується роль цінового фактора. При цьому на вартість туристичного продукту, який пропонується турфірмами, впливає вартість транспортних перевезень, яка залежить від розвитку транспортної інфраструктури. Зважаючи на це, надано характеристику головних транснаціональних осей Єврологістики (ТОЄ) в контексті подальшого розширення Євросоюзу і продовження ТОЄ в сусідні країни й регіони у XXI ст. Визначено напрями інтеграції України в пан'європейську транспортно-логістичну систему. Результати роботи можуть використані у подальших наукових дослідженнях і практичних розробках у сфері визначення напрямів включення країн до процесів транснаціоналізації міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації

Ключові слова: глобалізація, міжнародний туризм, транспортна інфраструктура, інтеграція, транспортно-логістична система

UDC 338.486.1(477)

**THE WAYS OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE WORLD
MARKET OF TOURISM SERVICES IN THE FACE OF
GLOBALIZATION****Skarha O.***Mariupol State University*

In the framework of the intensified globalization, one of the strategic objectives of the development of the tourism industry in Ukraine is to ensure state's integration into the international market of tourism services. This should include the public tourism policy

© Скарга О.О., 2018

as well as the additional incentives for enterprises of the industry under conditions of market competition. Considering the state's strategic course for integration into the European structure, there is the issue of identifying the ways of Ukraine's inclusion in the European and global transport and logistics systems. The purpose of the work is to analyze the development of the international tourism market and determine the ways of Ukraine's integration into it in the face of globalization. The article analyzes the dynamics of international tourism flows, determines the volume and structure of world exports of tourism services as well as defines the country's position in the international tourism market. The work also specifies that the role of price factor in modern development of international tourism is substantially increasing. In this case, the cost of tourism product, offered by travel agencies, is based on transportation costs that depend on transport infrastructure development. Therefore, it examines the major transnational transport axes in Eurologistics following the enlargement of the EU and the extension of transport axes to neighboring countries and regions in XXI century. The ways of Ukraine's integration into the pan-European transport and logistics system are also defined. The findings can be used in further scientific research and applications in order to determine the ways of countries' inclusion in processes of transnationalization of the international tourism market.

Keywords: globalization, world tourism, transport infrastructure, integration, transport and logistics system

Актуальність проблеми. В умовах глобалізації світогосподарських процесів, коли зміщуються акценти і співвідношення чинників, які визначають конкурентоспроможність, для отримання максимального ефекту від туристичної діяльності на зовнішніх ринках необхідно враховувати всі новітні тенденції і зрушення на світовому ринку туристичних послуг. Зважаючи на це, розвиток туристичної галузі України має вкладатись у рамки концепції "Широка Європа" – розширення єдиного європейського простору на схід зі створенням єдиної європейської транспортно-логістичної системи.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розробку проблематики розвитку міжнародного ринку туристичних прслуг зробили зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Абдулгасис, Н.В.Антонюк, О.В. Булатова, А.Б. Гайдук В.М., Н.М. Ганич, Я.А.Дубенюк, М.П.Мальська, В.М. Мацука, А.М. Новикова, Ю.М. Правик, І.Г. Смирнов, А. Чалбаш та інші. Одночасно, незважаючи на велику кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, питання інтеграції України до світового ринку туристичних послуг в умовах глобалізації вимагають подальшого опрацювання.

Метою роботи аналіз розвитку міжнародного туристичного ринку та розробка науково-практичних рекомендацій щодо оптимальних шляхів включення України до світового ринку туристичних послуг на етапі глобалізації світової економіки.

Викладення основного матеріалу дослідження. В останні десятиріччя туризм став одним із вагомих економічних факторів, а його обслуговування перетворилось в організовану галузь економіки багатьох країн. На сьогодні туризм є невід'ємним компонентом економічного потенціалу у світі та сприяє позитивним змінам у соціально-економічному житті [3, с. 204].

Проаналізуємо динаміку міжнародних туристичних потоків. За даними Світової туристичної організації UNWTO (United Nations Tourism Organization) у 2016 р. кількість міжнародних туристичних відвідувань збільшилась на 4,1 % порівняно з 2015 р. і становила 1235 млн. осіб. Такий темп зростання спостерігається сьомий рік поспіль, починаючи з посткризового, 2010 р. (рис. 1). Це означає, що у 2016 р. порівняно з 2015 р. було на 49 млн. більше туристів, які здійснили міжнародні подорожі з туристичною метою.

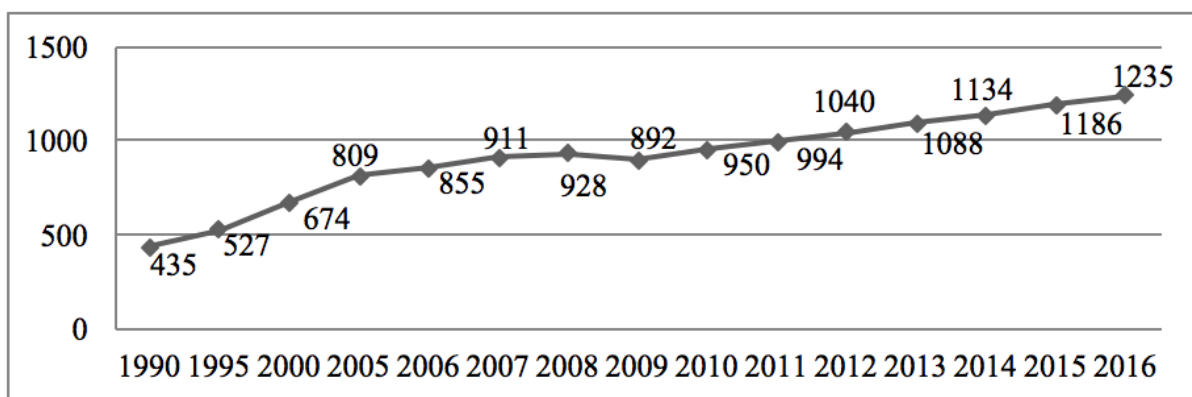

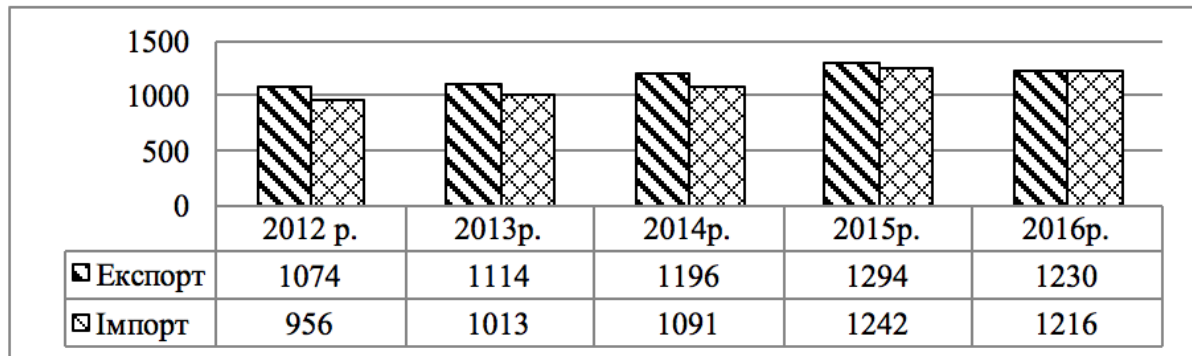
Рис.1. Міжнародні туристичні потки за 1990-2016 рр., млн. осіб

Джерело: [4]

На міжнародний туризм припадає близько 7% загального обсягу світового експорту (галузь поступається за цим показником лише паливній і хімічній промисловості) і 30% експорту послуг. За останні п'ять років відбулось зростання вартісних показників експорту та імпорту туристичних послуг на 14,5% і 27,2% відповідно (рис.2). Зокрема, динаміка світового експорту-імпорту в 2016р. у порівнянні з 2015р. пов'язана не стільки зі зниженням попиту на міжнародний туризм, скільки з коливаннями курсу валют.

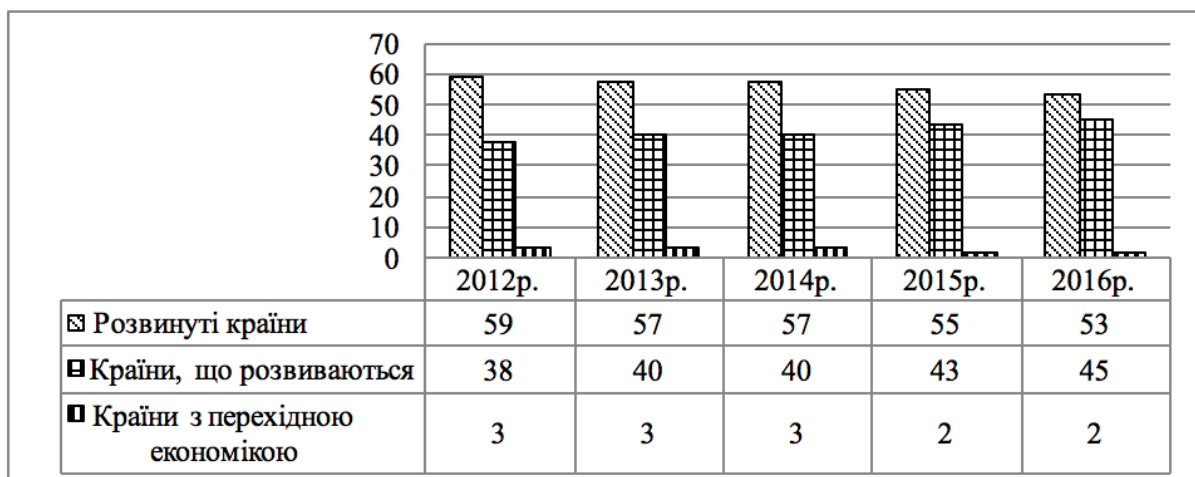
Не дивлячись на зниження темпів розвитку зовнішньої торгівлі туристичними послугами, розвинуті країни залишаються лідерами на

світовому ринку. За даними ЮНКТАД, станом на 2016р. вони забезпечували 53% світового експорту туристичних послуг (рис. 3).

*Рис.2. Обсяги світового експорту та імпорту туристичних послуг у 2012-2016 рр. , млрд. дол. США
Джерело: [1]*

Як можна бачити з даних рис. 3, країни, що розвиваються, швидкими темпами нарощували обсяги експорту туристичних послуг, що дозволило їм наблизитись до позицій розвинутих країн зі значенням 45% світового ринку. Країни з перехідною економікою, які забезпечують 2% світового експорту, не здійснюють суттєвого впливу на розвиток туристичного сегменту світового господарства. Значення міжнародного туризму для світової економіки невинно зростає, він займає провідне місце в переліку галузей, що створюють значну величину доданої вартості.

*Рис. 3 Структура світового експорту туристичних послуг за групами країн у 2012-2016рр., %
Джерело: [1]*

Для багатьох країн міжнародний туризм став важливим джерелом валютних надходжень, однією з провідних статей формування ВВП. Причому це стосується не тільки курортних островів та порівняно невеликих країн, що розвиваються, а й ряду провідних індустріально

розвинутих країн. У таких країнах, як Австрія, Швейцарія, Чехія, Угорщина, Італія, Франція, Іспанія, туризм належить до пріоритетних галузей, внесок яких у валовий національний дохід становить 15-35%. Загалом Західна Європа отримує близько 70% доходів світового туристичного ринку, Америка – 20%, Австралія – 10%. [5, с.35]

Зростання місткості ринку туристичних послуг свідчить про можливість збільшення вітчизняних туристичних послуг на ньому. Цьому сприяє наявність усіх необхідних туристичних ресурсів на ринку України. [4] Про особливість динаміки туристичних потоків України, починаючи з 2014р., свідчать дані табл.1.

Таблиця 1 - Туристичні потоки в Україні у 2000-2016рр., чол.

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, усього	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, усього	Кількість туристів, що обслуговано суб'єктами туристичної діяльності України	У тому числі		
				іноземні туристи	туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344332	1922010
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	21432836	23012823	300696	270064	1956662	773970
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615
2014*	22437671	12711507	2425089	17070	2085273	322746
2015*	23141646	12428286	2019576	15159	1647390	357027
2016*	24668233	13333096	2549606	35071	2060974	453561

* - без урахування тимчасово окупованої території

Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та зони АТО

** - включно з одноденними відвідувачами (за даними Держприкордонслужби)

*** - 2000-2010рр. – за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011р. – за даними Держстату

Джерело: [9]

На фоні суттєвого скорочення протягом 2014-2016рр. решти показників, представлених в таблиці (внаслідок анексії АР Крим та окупації східних територій країни), кількість громадян України, які виїжджали за кордон, зберегла позитивну динаміку, що навряд чи пов'язано із суто туристичними цілями, оскільки серед країн, до яких

виїжджали громадяни, за підсумками 2016р. лідирують Польща (10111086 чол.), Російська Федерація (3859820 чол.), Угорщина (2893370 чол.), Молдова (1655775 чол.), Білорусь (1114457 чол.), і лише один напрямок – Єгипет (417949 чол.) є суто туристичним. [9] Щодо решти показників, представлені дані за трирічний період (2014-2016рр.) не дозволяють зробити висновки щодо усталеності наявних тенденцій, тому вищенаведений аналіз до початку 2014р. слід вважати більш репрезентативним.

Оскільки Україна є активним суб'єктом світового господарства, зокрема і в туристичній сфері, включення вітчизняного туристичного ринку до процесів транснаціоналізації міжнародного ринку туристичних послуг є неминучим. Це призведе до значної конкуренції на туристичних ринках країн, підвищення якості послуг, розширення їх асортименту та зниження цін на послуги. Водночас, національні підприємства можуть не витримати конкуренції з боку сильних закордонних компаній, що спричинить, з одного боку, закриття дрібних, неефективних туристичних компаній, а з іншого – хвилю злиттів та поглинань закордонними компаніями перспективних національних операторів. Даний рівень транснаціоналізації є найбільш вірогідним при вступі України до світового ринку туристичних послуг.

Щодо іншого рівня – формування ТНК, для яких країною функціонування може стати Україна, – його формування, з огляду на стан речей у національній туристичній галузі, є практично неможливим. Така корпорація може сформуватись лише за умов значної фінансової підтримки держави, великих інвестиційних коштів та конкурентоспроможного національного туристичного продукту [2, с.169].

У будь-якому випадку, транснаціоналізація світового ринку туристичних послуг впливає на стан туристичного ринку України і зумовлює необхідність розробки державної політики щодо стимулювання розвитку вітчизняної туристичної галузі в контексті підвищення конкурентоспроможності останньої на міжнародному туристичному ринку. Вихід туристичних компаній на міжнародний ринок орієнтує їх діяльність на зближення з клієнтами і розвиток лояльності останніх, що передбачає необхідність здійснення ряду дій: [7, с.212]

- обґрунтований вибір туристичною компанією стратегічних цілей діяльності;
- поєднання туристичних послуг, що вже надаються компанією, із новітніми туристичними продуктами;
- узгодження цілей з ресурсами і можливостями туристичної компанії;
- визначення шляхів виходу та закріплення на міжнародному ринку.

Крім того, однією з важливих характеристик конкурентоспроможності туристичної компанії, особливо важливою для діяльності в міжнародному туристичному сегменті, є ціновий чинник. При цьому транспортна складова, яка формує напрямки найбільших транспортних та туристичних потоків, стимулюючи розвиток міжнародного туризму, є однією з найважливіших складових ціноутворення. Врахування транспортно-логістичного чинника в управлінні туристичними компаніями надає можливість значно підвищити прибутковість туристичних компаній шляхом зменшення витрат та підвищення рівня логістичної координації всіх операцій з обслуговування туристів.

Перш за все, це мультимодальні маршрути міждержавного значення, які є продовженням існуючих мереж Пан'європейських транспортних коридорів, і у відповідності до напрямків яких доцільно коригувати плани розвитку інфраструктури транспорту та готельно-туристичного господарства в Україні.

Після розширення ЄС 2/3 Пан'європейських транспортних коридорів стали частиною мережі *TEN-T*, продовжуючи основні транс'європейські вісі *TEN-T* до сусідніх країн і посилюючи роль транспортних коридорів і зон як важливих туристичних маршрутів.

З метою визначення пріоритетних проектів подальшого розвитку Пан'європейської транспортно-логістичної системи до 2020р. і вдосконалення сполучення між ЄС і сусідніми країнами, з огляду на пропозиції країн-членів і країн-кандидатів на вступ, у 2004р. було створено групу з представників 25 країн-членів ЄС, 28 сусідніх країн і низки банків. Головна мета групи – визначення пріоритетних проектів, які мали бути розміщені на основних коридорах, за якими планувалось здійснювати великі обсяги перевезень між країнами розширеного ЄС, що мало сприяти посиленню зв'язків ЄС із сусідніми країнами, розвитку міжнародного туризму тощо.

Результатом роботи групи стала доповідь "Транспортні мережі для світу та розвитку". Визначені нові ідеї ЄС у сфері єврологістики сприятимуть розвитку певних напрямків міжнародного туризму: [6, с.74-76]

- розширення транспортних зон від Атлантики до Чорного і Каспійського морів;

- створення Транс'європейських транспортних осей, що перетинають Європу;

- утворення мультимодальних сполучень транспортних коридорів з морськими шляхами через порти;

- визначення найважливіших проектів розвитку транспортної інфраструктури Європи.

Пріоритетні проекти сприяють розвитку міжнародних перевезень пасажирів та вантажів на основних *Транс'європейських осях*, що характеризуються найбільшими транспортними і туристичними потоками. Це мультимодальні маршрути міждержавного значення, що є продовженням *TEN* до сусідніх країн та регіонів і враховують напрями існуючих міжнародних транспортних коридорів (МТК). Основні транснаціональні вісі, які відповідають напрямкам найбільш інтенсивних міжнародних перевезень до 2020р. і забезпечують зв'язки між ЄС і сусідніми країнами, представлено в табл. 2.

Відповідно, вартість транспортних перевезень, яка залежить від розвитку транспортної інфраструктури, значним чином впливає на *вартість туристичного продукту*, який пропонується турфірмами. Цілком очікувано, що особливо відчутним цей вплив є в сегменті міжнародного туризму.

Таким чином, для розвитку міжнародного туризму в умовах глобалізації і визначення кількісних параметрів діяльності транснаціональних туристичних компаній важливого значення набуває просторова структура світової транспортно-логістичної системи, в якій перевага належить країнам Західної Європи, зокрема ЄС – 27,5%, Північної Америки (США) – 26,7%, Азійсько-Тихоокеанського регіону (Японії) – 19%. Особливо значних успіхів у координації розвитку туристичної сфери і транспортно-логістичної стратегії як інфраструктурної основи процесу євроінтеграції, досягли країни ЄС, що є особливо важливим, враховуючи географічне розташування України.

Таблиця 2 - Характеристика головних транснаціональних осей Єврологістики (ТОЄ) в контексті подальшого розширення Євросоюзу і продовження ТОЄ в сусідні країни й регіони у XXI ст.

N n/n	Назва ТОЄ	Напрямки продовження ТОЄ в сусідні країни і регіони	Пріоритетні порти і логістичні центри
1	Морські шляхи	1. Продовження морського шляху Балтійським морем до Калінінграда. 2. Продовження морського шляху Західної Європи в напрямку до Норвегії на півночі й Марокко на Півдні. 3. Продовження морського шляху в Середземне море в напрямку до Північної Африки й Південно-Західної і Центральної Азії, включаючи регіон Чорного моря. 4. Продовження морського шляху в Середземне море до Чорного моря	Дуррес (Албанія), Джинджель (Алжир), Баку (Азербайджан), Рієка (Хорватія), Дам'єта, Порт-Саїд, Александрія (Єгипет), Поті, Батумі (Грузія), Хайфа (Ізраїль), Акаба (Йорданія), Мисурата (Лівія), Касаблнка, Мохаммедія, Танжер (Марокко), Нарвік, Осло (Норвегія), Санкт-Петербург, Калінінград, Новоросійськ (Росія), Бар (Чорногорія), Тартус (Сирія), Ельфіда (Туніс), Мерсін, Самсун (Туреччина), Одеса, Іллічівськ (Україна).
2	"Північна вісь" (мультимодальна)	1. Маршрут «Берлін – Варшава – Мінськ – Москва – Транссибірська магістраль». 2. Маршрут "Фінський кордон – Санкт – Петербург - Москва" 3. З'єднання портів Балтики з Мінськом, Москвою (маршрути "Таллінн – Санкт-Петербург - Москва", "Вентспілс – Рига - Москва", "Клайпеда/Калінінград – Вільнюс – Мінськ - Москва") 4. Маршрут "Північний трикутник" (Стокгольм – Копенгаген – Осло - Стокгольм) 5. Маршрут "Санкт-Петербург – Торніо – Хапаранда – Нарвік"	
3	Центральна (мультимодальна)	1. Маршрут «Дрезден – Катовіце – Львів - Київ». 2. Маршрут "Будапешт - Львів". 3. Маршрут "Москва – Київ – Одеса". 4. Внутрішній водний маршрут	

Продовження Таблиці 2

		<p>"Білорусь – Київ – Херсон".</p> <p>5. Внутрішній водний маршрут "Волга - Дон", що з'єднує Каспійське й Чорне море, а також Волго-Балтійський канал.</p> <p>6. Маршрут "Мінськ – Київ".</p> <p>7. Маршрут "Київ – Харків – Транссибірська магістраль/Кавказ".</p> <p>8. Маршрут "Київ – Варшава".</p> <p>9. Маршрут "Ужгород – Жиліна (Словаччина)".</p>	
4	Південно-Східна (мультимодальна)	<p>1. Маршрут «Зальцбург – Любляна – Загреб/Будапешт – Белград – Ниш».</p> <p>2. Маршрут Софія – Стамбул – Анкара – Грузія/Вірменія – Азербайджан (ТРАСЕКА).</p> <p>3. Маршрут "Скоп'є – Салоніки".</p> <p>4. Маршрут "Будапешт – Сараєво - Полоче".</p> <p>5. Маршрут "Баррі/Бріндізі – Доррес/Вльора – Тірана – Скоп'є – Софія – Бургас/Варна".</p> <p>6. Внутрішній водний маршрут "Дунай – Сава".</p> <p>7. Маршрут "Анкара – Мерсін – Сирія – Йорданія – Суец – Александрія/Порт-Саїд" (включаючи відгалуження до Ізраїлю, Іраку, Ірану, Саудівської Аравії, Вірменії, Грузії, Азербайджану)</p>	
5	Південно-Західна (мультимодальна)	<p>1. Маршрут "Алжир – Рабат – порт Агадир".</p> <p>2. Маршрут "Рабас – Фес – Ужджа – Константіна – Алжир – Ткніс – кордон з Лівією" (Транс - Магрибський).</p> <p>3. Маршрут "Середземноморський" (Іспанія – центр ЄС).</p>	
6	Україна (згідно з програмою розвитку національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні)	<p>1. Реконструкція залізничного тунелю "Бескид – Скотарське".</p> <p>2. Реконструкція автодоріг "Київ - Жашків" і "Червонознаменка - Одеса".</p> <p>3. Будівництво автомагістралі "Львів – Краковець".</p>	<p>1. Створення логістичних центрів у Чопі, Усатово, Дніпропетровську, Харкові.</p>

Джерело: [8, с.346-349]

У проектах єврологістики важливе місце належить Україні, що пов'язано з надзвичайно вигідним транспортним розташуванням країни, про що свідчить найбільший в Європі транзитний рейтинг (3,73 за даними британського інституту *Rendell*). Загалом визначають такі напрями участі України в Європейській транспортно-логістичній інтеграції, що впливає на формування географічних орієнтирів діяльності вітчизняних туристичних компаній:

- 1) пан'європейські транспортні коридори *PEC* (табл. 3);
- 2) трансконтинентальні транспортні коридори *TCTC*;
- 3) пан'європейські транспортні зони *PETrA* (Чорноморська, Середземноморська, Адріатично-Іонічна, Баренцева євроарктична зона);
- 4) міжнародні логістичні термінали *ILT*.

При цьому Чорноморська транспортна зона (*Black Sea PETrA*), до якої належить Україна, є пріоритетною в ЄС та найважливішою сполучною ланкою: між самим чорноморськими країнами; між ЄС і країнами Східної Європи; між країнами Середземномор'я і Кавказу; між Європою та Азією. Загалом напрями інтеграції України до Пан'європейської транспортно-логістичної системи представлено на рис.4.

Розвиток міжнародних перевезень пасажирів на основних трансєвропейських осях виступає каталізатором розвитку процесу транснаціоналізації міжнародного ринку туристичних послуг і впливає на формування значення цінового чинника розвитку галузі. Визначення пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі на напрямках транспортних вісей має відбуватись на основі аналізу особливостей і перспектив соціально-економічного розвитку держав, становища і прогнозу розвитку міжнародного туризму, обсягів міжнародних і внутрішніх транспортних перевезень, рівня розвитку транспортної інфраструктури.

Висновки. Визначення кількісних параметрів розвитку туристичної галузі України має спиратись на наявні оцінки розвитку сфери міжнародного туризму.

В свою чергу, це має передбачати узгодження розвитку туристичної галузі України з розвитком транспортно-логістичної інфраструктури держави з метою максимально повного використання можливостей і переваг наявного транзитного потенціалу для розвитку туристичної сфери країни та визначення оптимальних шляхів включення галузі до сфери міжнародного туризму в контексті активізації транснаціоналізації міжнародного ринку туристичних послуг в умовах глобалізації.

Таблиця 3 - Характеристика Пан'європейських транспортних коридорів РЕС

<i>N</i> <i>n/n</i>	<i>Основна траса</i>	<i>Відогушення</i>	<i>Склад</i>	<i>Довжина</i>
1	Гельсінкі – Таллінн – Рига – Каунас - Варшава	А. Рига – Калінінград – Гданськ	Залізниця, автошляхи	540 - 445
2	Берлін – Познань – Варшава – Брест – Мінськ – Смоленськ – Москва – Нижній Новгород		Залізниця, автошляхи	Загальна 1830
3	Берлін/Дрезден - Вроцлав – Каговіце – Краків – Львів – Київ	А. Берлін – Котбус – Форст/Ольшина - Легниця	Залізниця, автошляхи	1650-1670
4	Берлін – Дрезден/Нюрнберг – Прага – Брно – Відень – Братислава – Будапешт – Арад – Бухарест – Констанца/Крайова – Софія – Пловдив – Салоніки/Стамбул		Залізниця, автошляхи	Загальна 3528
5	Венеція – Трієст/Копер – Любляна – Марібор – Будапешт – Ужгород – Львів - Київ	А. Братислава – Жиліна – Кошице – Ужгород. Б. Плоче – Сараєво – Осієк - Будапешт	Залізниця, автошляхи	Загальна 1600
6	Гданськ – Торунь – Познань – Грудзьондз/Варшава – Каговіце – Жиліна	А. Каговіце – Острава (вихід на ЄТК N 4)	Залізниця, автошляхи, комбінований транспорт	Загальна 1800
7	Дунайський водний, що проходить від Німеччини до Чорного моря, з'єднується з Північним морем через Рейн і Майн. Проходить через такі країни: Австрія, Словаччина, Угорщина, Хорватія, Сербія, Болгарія, Молдова, Україна, Румунія		Водний, комбінований транспорт	Загальна 1600
8	Дуррес – Тірана – Скоп'є/Бітола – Софія – Димитровград – Бургас – Варна		Залізниця, автошляхи, морський порт Дуррес, комбінований транспорт у Бітолі	Загальна 1300
9	Гельсінкі – Виборг – Санкт-Петербург – Москва/Псков – Київ – Любашівка – Кишинів – Бухарест – Димитровград – Александрополіс	А. Любашівка – Одеса. Б. Київ – Мінськ – Вільнюс – Каунас – Клапеда/Калінінград	Залізниця, автошляхи	Загальна 6500
10	Задбцбург – Любляна – Загреб – Белград – Ниш – Скоп'є – Велес – Салоніки	А. Грац – Марібор – Загреб. Б. Будапешт – Нови-Сад - Белград В. Ниш – Софія (сполучається з ЄТК N 4 і прямує до стамбкла) Г. Велес – Бітола - Флоріна	Залізниця, автошляхи	Загальна 2360

Джерело: [8, с.333-335]

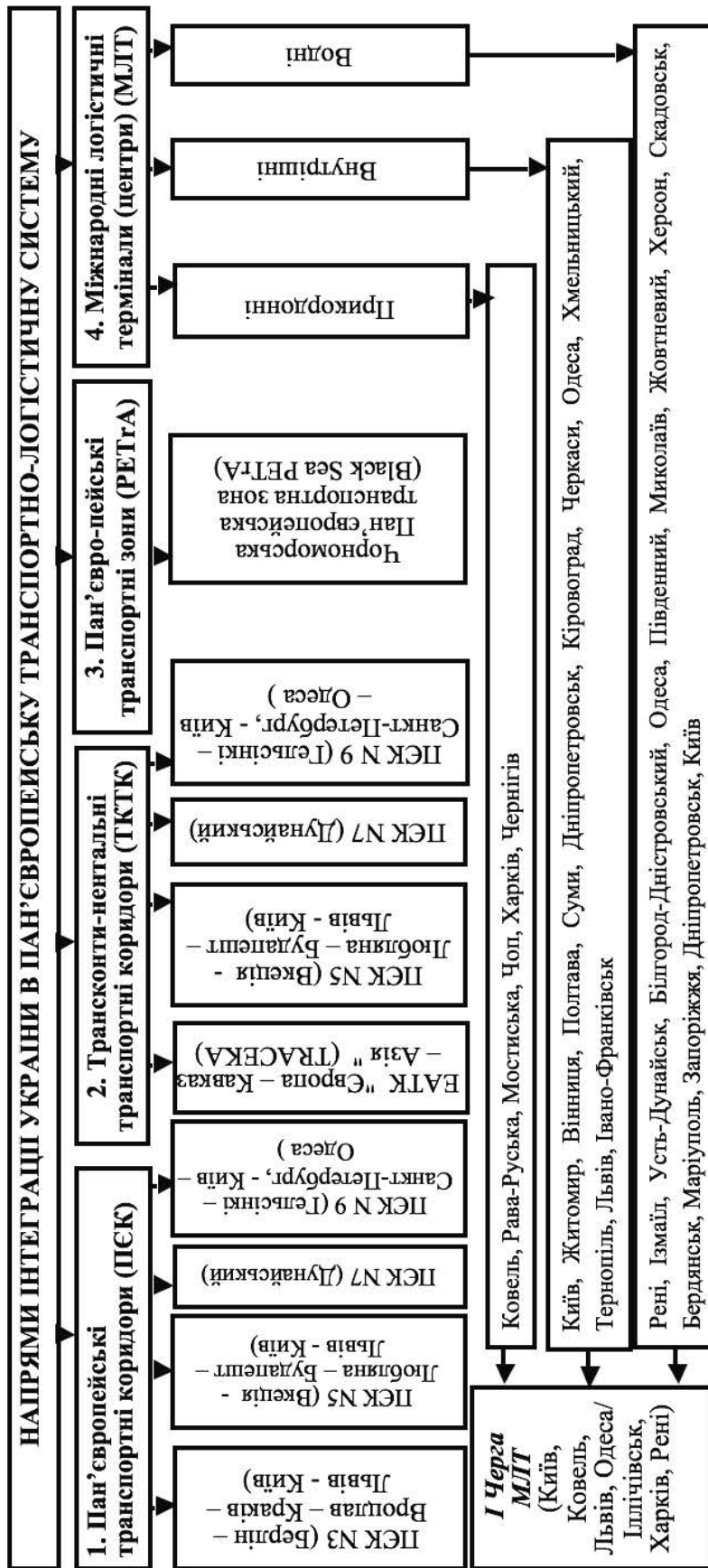

Рис.4. Напрями інтеграції України до Пан'європейської транспортно-логістичної системи
Джерело: [8, с.337]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абдулгасис В. Анализ динамики экспорта и импорта туристических услуг / В. Абдулгасис, А. Чалбаш // Теория и практика современной науки. – №6 (24), 2017.
2. Булатова О.В. Особливості транснаціоналізації світового туристичного ринку / О.В. Булатова, Я.А.Дубенюк // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. – 2009. – №13. – С. 163-170.
3. Гайдук А.Б. Інтегрований туристичний концерн – сучасна форма туристичного підприємства в умовах глобалізації / А.Б. Гайдук // Регіональна економіка. – 2006. – №12. – С. 204-211.
4. Мацука В.М. Транснаціоналізація туризму в умовах сучасності/ В.М. Мацука // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія «Економіка». – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2017. – Том 22 - Вип.4 (57). – с. 21-25.
5. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М.П.Мальська, Н.В.Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661с.
6. Новикова А.М. Розвиток Пан'європейської мережі міжнародних транспортних коридорів умовах розширення ЄС / А.М. Новикова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: КІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2007. – Вип. 66. – Ч.ІІ. – С. 74-76. 3
7. Правик Ю.М. Маркетинг туризму. / Ю.М. Правик. – К.: Знання, 2008. – 303с.
8. Смирнов І.Г. Логістика туризму / І.Г. Смирнов. – К.: Знання, 2009. – 444с.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України (Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 330.31: 339.9

ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЙ ЗРОСТАННЯ ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ SOFTCOMPUTING

Дугінець Г.В., к.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

В статті наведено результати визначення стратегій зростання валової доданої вартості української економіки на основі SoftComputing. В процесі дослідження визначено що вирішення наявних проблем в економіці України залежить від створення конкурентних умов розвитку внутрішнього ринку як основи для високо-технологічної модернізації промислових підприємств та вибудовування на цій основі ланцюгів створення вартості. Обґрунтовано використання для аналізу наявних перспектив включення України у глобальні ланцюги вартості показник валової доданої вартості (ВДВ). В процесі дослідження обґрунтовується нагальна необхідність уточнення стратегій соціально-економічного розвитку країн з метою відтворення і корегування структури видів економічної діяльності, здатної поступово нівелювати існуючу міжрегіональну диференціацію і асиметрію. З цією метою запропоновано алгоритм на основі SoftComputing. Використання економіко-математичного методу прогнозування на основі нейронних мереж Хопфілда дозволило побудувати 4 стратегії зростання ВДВ України. Отримано висновок, що стратегія 3 виявилася найбільш ефективною. За умови її реалізації протягом перших 4-х років буде накопичене «внутрішню потенціальну енергію» економічної системи країни, тобто буде створено стабільний фундамент для подальшого різкого зростання економіки. Причому динамічне стратегічне планування на 5 років показує на 40% кращий результат ніж стабільне стратегічне планування та на 61% більше ніж сучасна стратегія розвитку.

Ключові слова: глобальні ланцюги вартості, трансформація виробництва, валова додана вартість, види економічної діяльності, сценарії зростання, нейронні мережі Хопфілда

УДК 330.31: 339.9

DETERMINING STRATEGIES FOR INCREASING UKRAINE'S GROSS VALUE ADDED WITH THE HELP OF SOFTCOMPUTING

Duginets G., PhD in Economics

Kyiv National University of Trade and Economy

The article presents the results of determining strategies for increasing gross value added of Ukraine's economy by means of Softcomputing. In the course of the research, it was

© Дугінець Г.В., к.е.н., 2018

determined that the solution of the existing problems in the Ukrainian economy depends on creating competitive conditions for the development of the domestic market as a basis for high-tech modernization of industrial enterprises and building on this basis of value-creating chains. The use of the Gross Value Added (GVA) indicator for the inclusion of Ukraine in global value chains is substantiated. The study substantiates the urgent need to refine the strategies of socio-economic development in order to recreate and correct such a structure of economic activities that can gradually offset the existing differentiation and asymmetry. To this end, an algorithm based on the principles of SoftComputing is proposed. Through the use of the economic mathematical method and Hopfield neural networks, four strategies for increasing GVA growth in Ukraine have been proposed. It is concluded that strategy 3 is the most effective of the proposed. If it is to be implemented, during the first 4 years, "internal potential energy" will be accumulated in the country's economic system, that is, a stable foundation for further sharp economic growth will be created. Moreover, dynamic strategic planning for 5 years shows a 40% better result than stable strategic planning and 61% better than the current development strategy.

Keywords: global cost chains, production transformation, gross value added, types of economic activity, growth scenarios, Hopfield neural networks

Актуальність проблеми. Необхідність подолання кризових явищ в розвитку економіки нашої країни в умовах глобальної трансформації виробництва визначили необхідність вироблення нового організаційно-економічного механізму постіндустріального розвитку України. Серед основних проблем слід зазначити деконцентрацію конкурентних переваг в промисловості України в умовах її інтеграції в світову економічну систему, які викликані в першу чергу неефективною структурою поєднання технологічних укладів у вітчизняній економіці, а також наявними проблемами у соціально-економічній, екологічній, етнокультурній, громадсько-політичній сферах тощо. Можливості ефективного вирішення наявних проблем в значній мірі залежатимуть від стратегічної успішності механізмів створення конкурентних умов розвитку внутрішнього ринку як основи для високо-технологічної модернізації промислових підприємств та вибудовування на цій основі більш ефективних ланцюгів створення товарів з високою доданою вартістю [14].

У світовій практиці найбільш поширеним є аналіз з використанням індикаторів на основі національних таблиць «витрати - випуск». З використанням цього принципу створено за підтримки Єврокомісії в 2013 р. всесвітню базу даних «Витрати-Випуск» (World Input-Output

Database (WIOD) [12]. Також за спільною ініціативою ОЕСР та СОР створено базу даних «Торгівля доданою вартістю» (Trade in Value Added - TiVA) [15], основа якої, є також таблиці "витрати-випуск", та яка являє собою результат розкладання торгових потоків на складові за принципом походження та призначення доданої вартості. Але на жаль в зазначених статистичних базах відсутні дані по українській економіці, й взагалі станом на травень 2017 року є дані за майже 70 країнами лише до 2011 р. (TiVA) та за 43 країнами до 2014 р. (WIOD). Тому пропонуємо для аналізу наявних перспектив включення України у глобальні ланцюги вартості прийняти за основу гіпотезу, що зростання обсягів валової доданої вартості (ВДВ) в країні призведе до покращення позицій українських підприємств в системі глобального виробництва. Враховуючі те, що показник ВДВ є одним із головних у національній і міжнародній статистиці, зазначимо, що саме його аналіз характеризує ефективність функціонування економічної системи та дозволяє оцінювати стан і динаміку змін параметрів національної економіки, визначити структурні диспропорції її розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. В економічній теорії поняття «додана вартість» являється устоявшимся і існує протягом тривалого періоду часу. Теоретичні основи сучасної концепції економічної доданої вартості ґрунтуються на дослідженнях Рея Р. і Расса Т. «Economic Value Added: Theory, Evidence, A Missing Link» [13]. Щодо українських науковців, то аналізу доданої вартості на різних рівнях функціонування економічних систем присвячені наукові праці Гірної О.Б., Глинського Н. Ю. [1], Коваленка О. В. [2], Кравцової І. В. [3], Мазаракі А.А. [16], Нікішиної О. В. [6], Хорунжого М. Й. [8] та інших вчених.

Високо оцінюючи результати, отримані згаданими дослідниками, необхідно відзначити, що рішення наукової проблеми, яка пов'язана з розробкою стратегій збільшення ВДВ за рахунок прогнозування зміни структури ВЕД, до сих пір ще не сформовані.

Таким чином, метою дослідження є визначити на перспективу склад і динаміку (темпи і пропорції) розвитку відповідних умовам країн видів економічної діяльності, котрі забезпечують збільшення ВДВ, а також довести, що важливим критерієм оцінки ефективності вже розроблених стратегій може служити відхилення прогнозних значень від аналогічного прогнозу, розрахованого класичними трендовими моделями.

Виклад основного матеріалу. Цільовою функцією для побудови стратегії розвитку України була обрана валова додана вартість за видами економічної діяльності за 2000-2016 роки в основних цінах (млн. грн). Тому в подальших розрахунках для кожного виду діяльності використано відповідні позначення коду КВЕД 2010 (табл. 1). Необхідно зазначити також, що за період 2010-2013 рр. використано дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, а за 2014-2016 рр. - також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 1 - Відповідність видів економічної діяльності коду КВЕД 2010

	Види економічної діяльності за КВЕД 2010	код КВЕД
1	Сільське, лісове та рибне господарство	A
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	B
3	Переробна промисловість	C
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	D
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	E
6	Будівництво	F
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G
8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H
9	Тимчасове розміщення й організація харчування	I
10	Інформація та телекомунікації	J
11	Фінансова та страхова діяльність	K
12	Операції з нерухомим майном	L
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	M
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N
15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	O
16	Освіта	P
17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R
19	Надання інших видів послуг	S, T

Джерело: складено автором за [7]

Задача зводилась до побудови стратегії розвитку видів економічної діяльності протягом 5 років з метою максимізації цільової функції. Для оцінки ефективності розроблених стратегій може служити відхилення прогнозних значень цільової функції від аналогічного прогнозу, розрахованого класичними трендовими моделями. Така модель передбачає розрахунок прогнозних значень при умові, що система буде розвиватись за усталеними тенденціями. В ході розрахунку були проаналізовані 25 класичних трендових функцій. Найкращі узгодження з

експериментальними даними показали лінійна та квадратична функції вигляду:

$$ВДВ_{line} = 109\,866 \cdot Y - 219\,795\,508, R = 0.95 \quad (1)$$

$$ВДВ_{quad} = 4\,870 \cdot Y^2 - 19\,451\,450 \cdot Y + 19\,419\,649\,777, R = 0.99 \quad (2)$$

де Y – рік, R – коефіцієнт кореляції.

Згідно розрахованих трендових моделей через 5 років при усталених тенденціях розвитку слід очікувати на 2021 рік наступних значень сумарної доданої вартості: 2 244 122.42 млн. грн згідно лінійного прогнозу та 2 967 357.8 млн. грн. якщо збільшення відбуватиметься за квадратичним розподілом. Як видно зі значень коефіцієнтів кореляції та візуального порівняння трендових залежностей з реальними даними (рис.1.), квадратичний прогноз більш адекватно відображає тенденцію розвитку економіки. Тому будемо розглядати саме цей прогноз як еталонний.

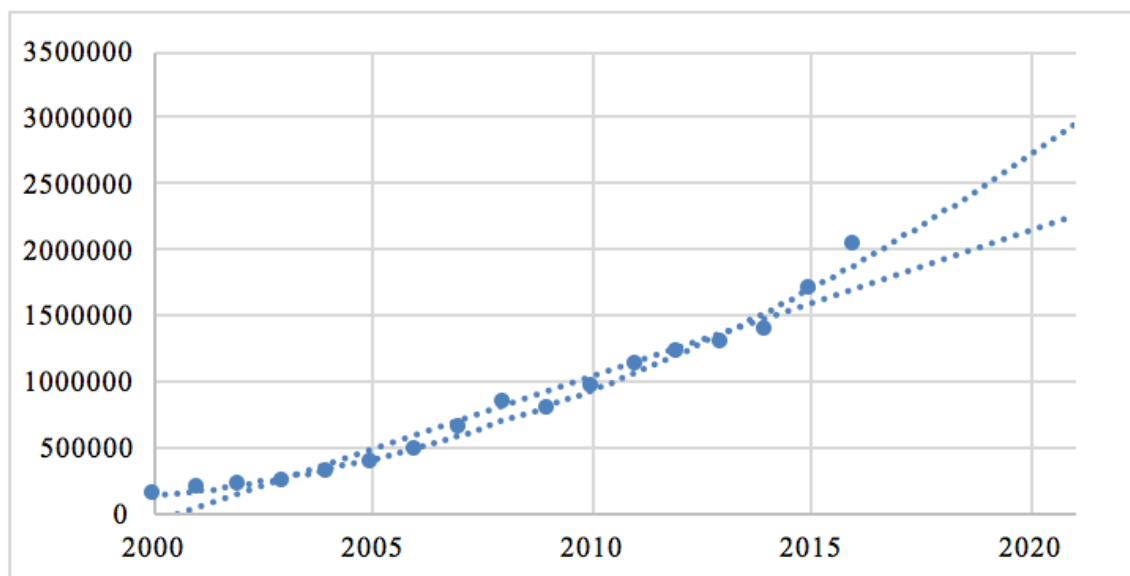

Рис.1. Динаміка зміни сумарної доданої вартості України.

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Для побудови стратегії розвитку країни необхідно знайти аналітичний вигляд функціональної залежності сумарної доданої вартості від її складових. Проблема полягає в тому, що відсутні дані про фактори, які впливають на складові x_i . Класичний підхід полягає в тому, що для кожного з x_i необхідно побудувати трендову модель, та на основі прогнозу по цим моделям визначити прогнозовані значення сумарної доданої вартості. Як показали розрахунки, при цьому отримуються аналогічні до попередніх трендових моделей результати. Недоліком

такого підходу є те, що не можна врахувати зв'язки між видами економічної діяльності, а отже і оптимізувати стратегію розвитку регіону. З іншого боку розрахунок цих зв'язки унеможлиблюється тим фактом, що аналізуються 19 видів економічної діяльності за 17 років. Отже для кожного фактору необхідно знайти залежність від інших 18 факторів за 17 років. Тобто кількість невідомих перевищує кількість рівнянь. Для подолання цього необхідно зменшити розмірність задачі за допомогою автокореляційного аналізу в якому розраховуються взаємні коефіцієнти кореляції між різними факторами (табл. 2).

Таблиця 2 - Матриця кореляційного аналізу видів економічної діяльності України

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S, T
A	1,00																		
B	0,92	1,00																	
C	0,93	0,96	1,00																
D	0,96	0,98	0,96	1,00															
E	0,77	0,90	0,92	0,84	1,00														
F	0,81	0,95	0,94	0,91	0,97	1,00													
G	0,95	0,99	0,97	0,99	0,89	0,94	1,00												
H	0,91	0,96	0,99	0,95	0,92	0,94	0,97	1,00											
I	0,88	0,98	0,97	0,95	0,95	0,96	0,97	0,98	1,00										
J	0,99	0,97	0,97	0,99	0,85	0,89	0,98	0,95	0,94	1,00									
K	0,77	0,91	0,91	0,86	0,96	0,95	0,92	0,93	0,95	0,85	1,00								
L	0,97	0,98	0,97	0,99	0,87	0,91	0,99	0,95	0,95	0,99	0,89	1,00							
M	0,95	0,97	0,97	0,98	0,86	0,91	0,99	0,96	0,95	0,99	0,90	1,00	1,00						
N	0,96	0,99	0,98	0,99	0,87	0,91	0,99	0,97	0,97	0,99	0,89	0,99	0,99	1,00					
O	0,97	0,97	0,98	0,99	0,87	0,91	0,99	0,96	0,96	1,00	0,88	0,99	0,99	0,99	1,00				
P	0,89	0,97	0,96	0,95	0,91	0,95	0,99	0,96	0,97	0,95	0,96	0,97	0,98	0,97	0,96	1,00			
Q	0,87	0,97	0,96	0,95	0,92	0,96	0,98	0,97	0,98	0,93	0,96	0,96	0,97	0,96	0,95	0,99	1,00		
R	0,91	0,95	0,94	0,95	0,86	0,91	0,97	0,93	0,93	0,95	0,92	0,98	0,98	0,96	0,96	0,99	0,96	1,00	
S, T	0,91	0,98	0,97	0,97	0,90	0,95	0,99	0,97	0,97	0,96	0,94	0,98	0,99	0,98	0,97	1,00	0,98	0,99	1,00

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Як видно з таблиці 2, між всіма складовими видами економічної діяльності існує тісний кореляційний зв'язок. При чому мінімальний коефіцієнт кореляції складає 0,76. Це означає що між більшістю факторів існує тісний лінійний зв'язок і найбільш взаємозалежні з них можна вилучити без втрати семантичних зв'язків.

В ході аналізу таблиці було прийнято рішення виключити з подальшого розрахунку такі фактори як: добувна промисловість і розроблення кар'єрів (B); переробна промисловість (C); постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (D); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (G); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (H); діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (N); державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування (O); надання інших видів послуг (S, T).

Вилучені фактори можуть бути легко розраховані із залишених для аналізу факторів. Для перевірки цього твердження були розраховані лінійні моделі вигляду:

$$z_j = a_z \cdot A + e_z \cdot E + f_z \cdot F + i_z \cdot I + j_z \cdot J + k_z \cdot K + l_z \cdot L + m_z \cdot M + p_z \cdot P + q \cdot Q + r_z \cdot R + b_z \quad (3)$$

де $Z = (z_j)_{j=1,8} \equiv (B, C, \dots, S, T)$ – вектор вилучених факторів, $A - R$ – залишені фактори, $a_z - r_z, b_z$ – коефіцієнти моделей.

В ході множинно-регресійного аналізу були отримані наступні коефіцієнти моделей (3):

Коефіцієнти моделей												
Z	b	a	e	f	i	j	k	l	m	p	q	r
B	1925	-0.555	-3.026	-0.306	3.401	1.776	-0.615	2.453	-4.498	0.445	1.332	-1.253
C	-15798	2.212	12.607	2.862	11.672	-4.715	-0.163	-7.511	12.645	0.086	-2.219	3.746
D	3662	0.086	-0.278	0.268	0.907	-0.351	-0.405	0.358	-0.074	-0.370	0.993	0.418
G	-12254	0.536	-2.660	-0.134	-0.215	-2.035	-0.110	3.506	-5.504	-2.074	6.260	5.928
H	3300	0.423	-1.547	0.350	9.171	1.623	-0.192	-2.140	-1.729	-0.344	1.341	10.409
N	868	-0.038	-0.854	0.010	0.486	0.343	0.029	0.070	-0.094	-0.151	0.188	0.325
O	-7375	0.518	6.294	-0.184	1.997	-1.624	-0.240	-0.714	2.793	-1.122	0.843	2.390
S, T	-128	0.028	0.236	0.044	0.219	-0.077	-0.053	-0.034	-0.019	-0.031	0.142	0.944

Для перевірки точності та адекватності цих моделей були проведені розрахунки їх прогнозних значень згідно коефіцієнтів моделей (3) наведених в таблиці вище та порівняні з реальними значеннями (рис.2.). Також проведені розрахунки сумарної доданої вартості, що розраховувалась як сума реальних значень залишених факторів та прогнозованих згідно (3), а отримані результати наведено на рис 3. Як видно з рисунку 2, прогнозовані фактори зберігають тенденцію з реальними даними та практично не відрізняються від останніх за виключенням декількох незначних коливань, наприклад для фактору С. Однак при розрахунку сумарної ВДВ ці коливання повністю зникають (див. рис.3).

Це підтверджує справедливість нашого припущення стосовно вилучених факторів та точності розрахованих коефіцієнтів моделей (3) так і самих моделей в цілому.

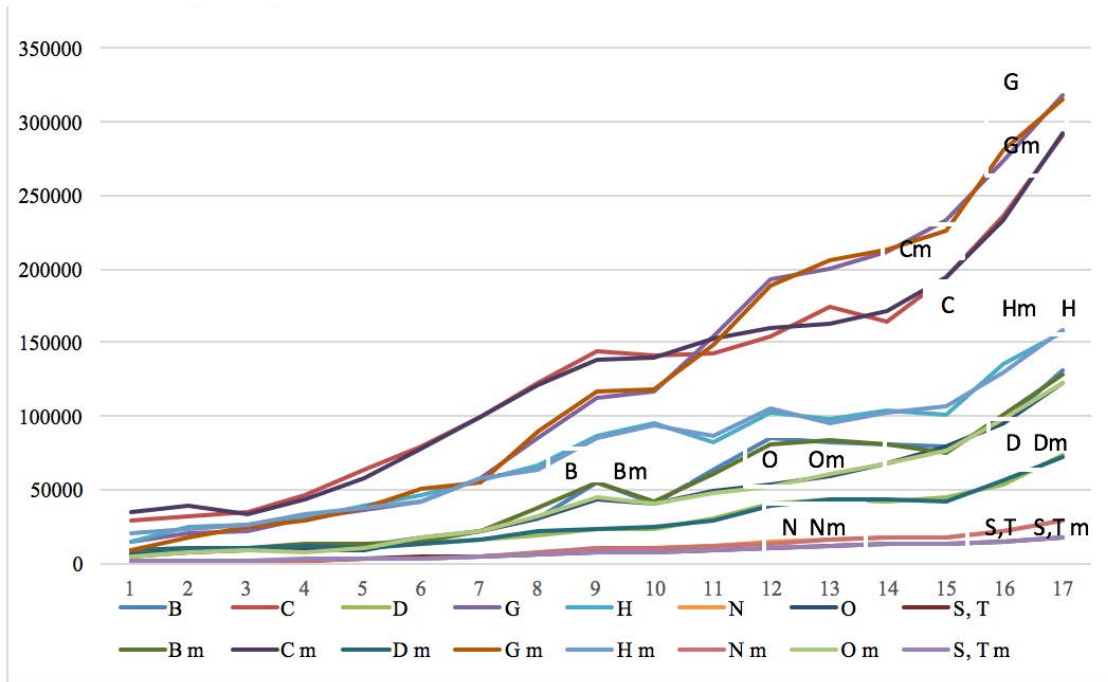

Рис.2. Порівняння реальних значень вилучених факторів з прогнозованими згідно моделі (3)

Примітка: B, C, D, G, H, N, O, S, T – реальні значення; Bm, Cm, Dm, Gm, Hm, Nm, Om, S, Tm – прогнозовані згідно моделі (3)

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

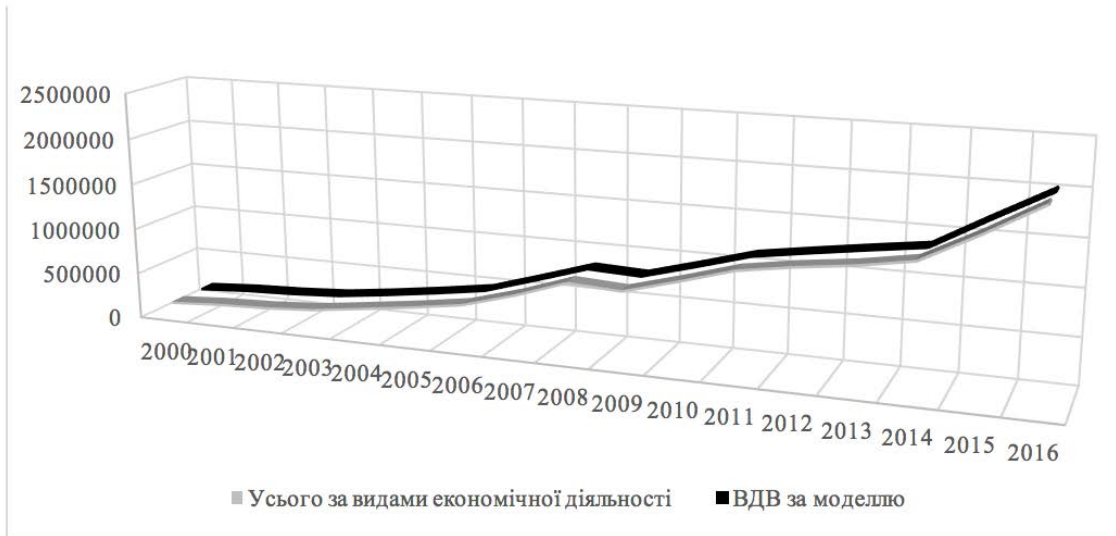

Рис.3. Порівняння реальної ВДВ із частково прогнозованою вилученими факторами
Джерело: розраховано автором

Для підтвердження адекватності моделей був проведений аналіз чутливості. Для цього дані залишених факторів фіксувались на значеннях 2016 року та почергово змінювались значення кожного з них на 10%. Після чого перераховувались зміни модельних значень відхилених параметрів згідно (3) (див. табл. 3)

Так з таблиці видно, що збільшення фактору A на 10% призведе до зменшення B на 12% і збільшення C на 21%. А ось зміна факторів F та I ніяк не впливає на G. Проведений аналіз підтвердив адекватність моделей

і це дає змогу перейти до подальшого дослідження в рамках залишених факторів.

Таблиця 3 - Аналіз чутливості виключених факторів від зміни залишених факторів

	B	C	D	G	H	N	O	S, T
A	-12%	21%	3%	5%	7%	-4%	12%	5%
E	-2%	4%	0%	-1%	-1%	-2%	4%	1%
F	-1%	5%	2%	0%	1%	0%	-1%	1%
I	4%	6%	2%	0%	9%	3%	3%	2%
J	12%	-14%	-4%	-6%	9%	10%	-12%	-4%
K	-3%	0%	-4%	0%	-1%	1%	-1%	-2%
L	28%	-37%	7%	16%	-20%	3%	-9%	-3%
M	-24%	30%	-1%	-12%	-7%	-2%	16%	-1%
P	3%	0%	-5%	-6%	-2%	-5%	-8%	-2%
Q	6%	-4%	8%	12%	5%	4%	4%	5%
R	-1%	2%	1%	3%	9%	2%	3%	8%

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Розробка економіко-математичного методу прогнозування стратегії розвитку ВДВ у на основі нейронних мереж Хопфілда. Для розв'язання задачі оптимізації стратегії розвитку країни в умовах тісного взаємозв'язку між видами економічної діяльності був використаний метод, що був запропонований в роботі [17] та складається з наступних етапів.

Етап 1. Побудова регресійних моделей. На початковому етапі проводиться множинний регресійний аналіз, що дозволяє встановити функціональну взаємозалежність між досліджуваними видами економічної активності та провести аналіз чутливості. Отримані в ході розрахунків коефіцієнти лінійних рівнянь приведені в таблиці 4:

Таблиця 4 - Коефіцієнти лінійних регресійних рівнянь для визначення взаємозалежностей між досліджуваними факторами

	Коефіцієнти моделей											
	b	a	e	f	i	j	k	l	m	p	q	r
A	10588.57		-6.37	-0.27	-2.40	5.10	0.49	0.98	-3.81	0.66	-0.82	-0.40
E	941.03	-0.06		0.05	0.09	0.39	0.07	-0.01	-0.21	0.19	-0.26	-0.29
F	1264.23	-0.18	3.61		-2.07	0.16	-0.20	1.24	-1.89	-1.52	2.29	3.23
I	530.72	-0.07	0.26	-0.09		0.24	0.04	0.26	-0.40	-0.43	0.52	0.66
J	-1799.21	0.18	1.41	0.01	0.31		-0.10	-0.09	0.66	-0.22	0.29	0.15
K	-10189.81	0.57	7.94	-0.35	1.71	-3.37		-0.15	1.30	-0.63	1.56	2.77
L	-2255.99	0.18	-0.21	0.35	1.66	-0.48	-0.02		1.81	1.24	-1.61	-2.69
M	1195.36	-0.13	-0.72	-0.10	-0.47	0.63	0.04	0.33		-0.28	0.40	1.13
P	-319.39	0.03	1.03	-0.12	-0.79	-0.33	-0.03	0.35	-0.43		1.17	2.15
Q	457.56	-0.03	-0.96	0.12	0.65	0.29	0.05	-0.31	0.42	0.80		-1.77
R	180.40	0.00	-0.24	0.04	0.19	0.03	0.02	-0.12	0.27	0.33	-0.41	

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Аналітичний вигляд рівнянь отримується аналогічно до формули (3)

Етап 2. Аналіз чутливості. На цьому етапі проводиться аналіз типу «Що-якщо» при якому значення досліджуваних факторів фіксуються на показниках 2016 року та почергово змінюються на 10%. При цьому досліджується зміна вихідного показника як в абсолютних, так і відносних величинах. Такий аналіз дозволяє побудувати класичну стратегію зростання ВДВ на один період часу, в нашому випадку – 1 рік. Результати аналізу приведені в таблиці 5. Як видно з таблиці, переробна промисловість не впливає на сільське господарство, натомість збільшення доданої вартості торгівлі та державного управління на 10% призведе до аналогічного зростання доданої вартості сільського господарства. І навпаки, розвиток освіти (збільшення доданої вартості на 10%) призведе до зменшення доданої вартості сільського господарства на 11%.

Таблиця 5 - Аналіз чутливості регресійних моделей при зміні вхідних показників на 10%

Вихідні величини	Вхідні величини											
	A	E	F	I	J	K	L	M	P	Q	R	
A	млн.грн		274834	278955	276510	325786	283472	294491	254161	286148	275393	279701
	приріст		-1.93	-0.46	-1.33	16.25	1.15	5.08	-9.31	2.11	-1.73	-0.20
E	млн.грн	6832		8804	8690	11993	8985	8389	7133	10252	7012	8161
	приріст	-20.09		2.98	1.65	40.29	5.10	-1.87	-16.56	19.92	-17.98	-4.54
F	млн.грн	41652	49658		43374	48013	45295	64699	33618	33092	60074	50965
	приріст	-10.60	6.58		-6.90	3.05	-2.78	38.87	-27.84	-28.97	28.94	9.39
I	млн.грн	13564	15679	15028		17639	15728	19196	12717	11638	18506	16343
	приріст	-12.23	1.45	-2.76		14.13	1.77	24.21	-17.71	-24.70	19.74	5.75
J	млн.грн	94126	90310	89157	89591		88441	87755	93635	87121	90795	89315
	приріст	5.62	1.34	0.05	0.53		-0.76	-1.53	5.07	-2.24	1.89	0.22
K	млн.грн	81465	72389	63975	68301	35566		63498	74559	60044	74813	69392
	приріст	24.11	10.28	-2.54	4.05	-45.82		-3.27	13.58	-8.53	13.97	5.71
L	млн.грн	151271	146133	147962	148885	142002	146157		158689	157371	136807	142668
	приріст	3.39	-0.12	1.13	1.76	-2.94	-0.10		8.46	7.56	-6.49	-2.49
M	млн.грн	64811	67759	67905	67630	73970	68616	73214		65898	70696	69899
	приріст	-5.20	-0.89	-0.68	-1.08	8.19	0.36	7.09		-3.61	3.41	2.24
P	млн.грн	90040	89953	88500	87845	86118	88891	94259	86120		95991	91991
	приріст	1.08%	0.98%	-0.65%	-1.38%	-3.32%	-0.21%	5.82%	-3.32%		7.76	3.27
Q	млн.грн	58078	58080	59485	59904	61453	59206	54318	61756	65998		56490
	приріст	-1.38	-1.38	1.01	1.72	4.35	0.53	-7.77	4.86	12.06		-4.08
R	млн.грн	13450	13337	13731	13833	13843	13668	11801	15410	16513	11156	
	приріст	-0.67	-1.50	1.41	2.16	2.23	0.94	-12.85	13.80	21.95	-17.61	

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Етап 3. Побудова нейронної мережі Хопфілда. Як видно з таблиці 4 значення валової доданої вартості будь-якого виду економічної діяльності може бути виражена через інші. Для аналізу таких систем зручно використовувати нейронні мережі зі зворотними зв'язками – мережі Хопфілда (рис 4).

Як видно з рисунку 4, суцільні стрілки показують вплив одних нейронів на інші. Пунктирні лінії показують відсутність зв'язку між нейронами. Зворотні зв'язки передають сигнали з другого прошарку нейронів на перший без зміни. На початковому етапі на перший прошарок подаються значення ВДВ за останній рік (2016).

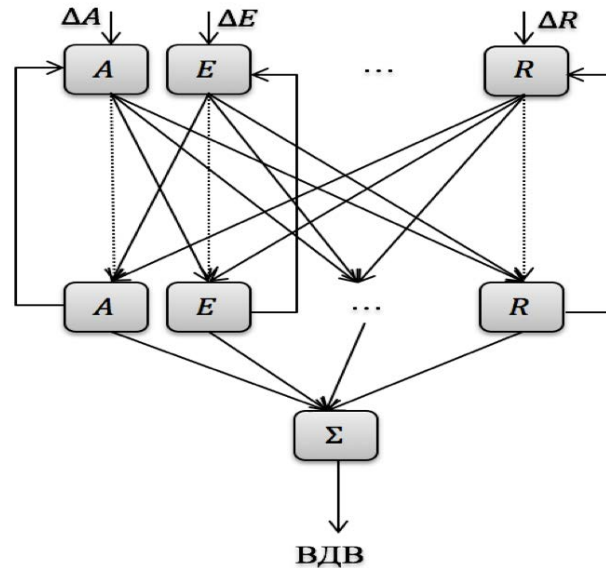

Рис. 4. Нейронна мережа Хопфілда для розрахунку ВДВ України
Джерело: [9; 11]

Для розрахунку значень другого прошарку, а відповідно і першого на другому кроці ітерацій, в використовується наступний вираз:

$$X^{i+1} = X^i \cdot W^T + B^T \tag{4}$$

де $X^i = (x_l)_{l=1,11}^i \equiv (A^i, E^i, \dots R^i)$ – вектор вхідних (залишених) факторів першого прошарку для i -ї ітерації, W та B коефіцієнти лінійної регресії, що пов'язують види економічної діяльності. Згідно табл. 4. можна отримати наступні значення елементів матриць:

$W =$	<table border="0" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr><td>0</td><td>-6.37</td><td>-0.27</td><td>-2.40</td><td>5.10</td><td>0.49</td><td>0.98</td><td>-3.81</td><td>0.66</td><td>-0.82</td><td>-0.40</td></tr> <tr><td>-0.06</td><td>0</td><td>0.05</td><td>0.09</td><td>0.39</td><td>0.07</td><td>-0.01</td><td>-0.21</td><td>0.19</td><td>-0.26</td><td>-0.29</td></tr> <tr><td>-0.18</td><td>3.61</td><td>0</td><td>-2.07</td><td>0.16</td><td>-0.20</td><td>1.24</td><td>-1.89</td><td>-1.52</td><td>2.29</td><td>3.23</td></tr> <tr><td>-0.07</td><td>0.26</td><td>-0.09</td><td>0</td><td>0.24</td><td>0.04</td><td>0.26</td><td>-0.40</td><td>-0.43</td><td>0.52</td><td>0.66</td></tr> <tr><td>0.18</td><td>1.41</td><td>0.01</td><td>0.31</td><td></td><td>-0.10</td><td>-0.09</td><td>0.66</td><td>-0.22</td><td>0.29</td><td>0.15</td></tr> <tr><td>0.57</td><td>7.94</td><td>-0.35</td><td>1.71</td><td>-3.37</td><td>0</td><td>-0.15</td><td>1.30</td><td>-0.63</td><td>1.56</td><td>2.77</td></tr> <tr><td>0.18</td><td>-0.21</td><td>0.35</td><td>1.66</td><td>-0.48</td><td>-0.02</td><td>0</td><td>1.81</td><td>1.24</td><td>-1.61</td><td>-2.69</td></tr> <tr><td>-0.13</td><td>-0.72</td><td>-0.10</td><td>-0.47</td><td>0.63</td><td>0.04</td><td>0.33</td><td>0</td><td>-0.28</td><td>0.40</td><td>1.13</td></tr> <tr><td>0.03</td><td>1.03</td><td>-0.12</td><td>-0.79</td><td>-0.33</td><td>-0.03</td><td>0.35</td><td>-0.43</td><td>0</td><td>1.17</td><td>2.15</td></tr> <tr><td>-0.03</td><td>-0.96</td><td>0.12</td><td>0.65</td><td>0.29</td><td>0.05</td><td>-0.31</td><td>0.42</td><td>0.80</td><td>0</td><td>-1.77</td></tr> <tr><td>0.00</td><td>-0.24</td><td>0.04</td><td>0.19</td><td>0.03</td><td>0.02</td><td>-0.12</td><td>0.27</td><td>0.33</td><td>-0.41</td><td>0</td></tr> </table>	0	-6.37	-0.27	-2.40	5.10	0.49	0.98	-3.81	0.66	-0.82	-0.40	-0.06	0	0.05	0.09	0.39	0.07	-0.01	-0.21	0.19	-0.26	-0.29	-0.18	3.61	0	-2.07	0.16	-0.20	1.24	-1.89	-1.52	2.29	3.23	-0.07	0.26	-0.09	0	0.24	0.04	0.26	-0.40	-0.43	0.52	0.66	0.18	1.41	0.01	0.31		-0.10	-0.09	0.66	-0.22	0.29	0.15	0.57	7.94	-0.35	1.71	-3.37	0	-0.15	1.30	-0.63	1.56	2.77	0.18	-0.21	0.35	1.66	-0.48	-0.02	0	1.81	1.24	-1.61	-2.69	-0.13	-0.72	-0.10	-0.47	0.63	0.04	0.33	0	-0.28	0.40	1.13	0.03	1.03	-0.12	-0.79	-0.33	-0.03	0.35	-0.43	0	1.17	2.15	-0.03	-0.96	0.12	0.65	0.29	0.05	-0.31	0.42	0.80	0	-1.77	0.00	-0.24	0.04	0.19	0.03	0.02	-0.12	0.27	0.33	-0.41	0	$=$	<table border="0" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr><td>10588</td></tr> <tr><td>941</td></tr> <tr><td>1264</td></tr> <tr><td>530</td></tr> <tr><td>-1799</td></tr> <tr><td>-10190</td></tr> <tr><td>-2256</td></tr> <tr><td>1195</td></tr> <tr><td>-319</td></tr> <tr><td>458</td></tr> <tr><td>180</td></tr> </table>	10588	941	1264	530	-1799	-10190	-2256	1195	-319	458	180
0	-6.37	-0.27	-2.40	5.10	0.49	0.98	-3.81	0.66	-0.82	-0.40																																																																																																																													
-0.06	0	0.05	0.09	0.39	0.07	-0.01	-0.21	0.19	-0.26	-0.29																																																																																																																													
-0.18	3.61	0	-2.07	0.16	-0.20	1.24	-1.89	-1.52	2.29	3.23																																																																																																																													
-0.07	0.26	-0.09	0	0.24	0.04	0.26	-0.40	-0.43	0.52	0.66																																																																																																																													
0.18	1.41	0.01	0.31		-0.10	-0.09	0.66	-0.22	0.29	0.15																																																																																																																													
0.57	7.94	-0.35	1.71	-3.37	0	-0.15	1.30	-0.63	1.56	2.77																																																																																																																													
0.18	-0.21	0.35	1.66	-0.48	-0.02	0	1.81	1.24	-1.61	-2.69																																																																																																																													
-0.13	-0.72	-0.10	-0.47	0.63	0.04	0.33	0	-0.28	0.40	1.13																																																																																																																													
0.03	1.03	-0.12	-0.79	-0.33	-0.03	0.35	-0.43	0	1.17	2.15																																																																																																																													
-0.03	-0.96	0.12	0.65	0.29	0.05	-0.31	0.42	0.80	0	-1.77																																																																																																																													
0.00	-0.24	0.04	0.19	0.03	0.02	-0.12	0.27	0.33	-0.41	0																																																																																																																													
10588																																																																																																																																							
941																																																																																																																																							
1264																																																																																																																																							
530																																																																																																																																							
-1799																																																																																																																																							
-10190																																																																																																																																							
-2256																																																																																																																																							
1195																																																																																																																																							
-319																																																																																																																																							
458																																																																																																																																							
180																																																																																																																																							

$$X(2016) = X^1 = |279701 \quad \dots \quad 13554|$$

Як видно діагональні елементи матриці W є нульовими, однак матриця не є симетричною. Несиметричність матриці W відображається

також на результатах аналізу чутливості (табл. 5). Видно, наприклад, що вплив освіти на сільське господарство є сильним і навпаки розвиток сільського господарства ніяк не впливає на освіту. Симетричність матриці означала би, що між всіма видами економічної діяльності є рівноправні прямі та обернені взаємозв'язки. На сьогодні спостерігається домінуючий вплив одних галузей економічної діяльності на інший, без відповідного оберненого зв'язку, наприклад: освіта впливає на сільське господарство, будівництво на операції з нерухомим майном, державне управління на охорону здоров'я тощо. Отже, як показано в роботі [10] ця нейронна мережа не може бути стійкою. Для перевірки цього факту достатньо провести декілька ітерацій співвідношення (4) та прослідкувати динаміку зміни ВДВ, що розраховується як сума елементів вектору X та розрахованих згідно (3) значень відхилених факторів (табл. 6). Як видно з наведених даних, протягом перших 5 ітерацій величина ВДВ слабо змінюється. Ці зміни пов'язані із помилками заокруглення розрахунків. У випадку стійкої мережі, такі помилки не приводять до сильних коливань мережі. Однак починаючи з 6 ітерації ці коливання стають суттєвими та мають катастрофічні наслідки. Отже, апроксимуючи ці результати на предметну область, можна констатувати, що в системі з нерівноправними зв'язками між видами економічної діяльності відсутні процеси самоорганізації. Тобто нагальної є необхідність зовнішнього керування для стабілізації та ефективного розвитку.

Таблиця 6 - Зміна значень сумарної доданої вартості залежно від ітерацій

Ітерація	1	2	3	4	5
ВДВ	2014374	2013266	2009032	2037155	1891238
Ітерація	6	7	8	9	10
ВДВ	2537990	-152529	10595969	-31292968	129236875

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

Етап 4. Побудова стратегії зростання ВДВ. Для уникнення таких явищ необхідно розробити ефективну стратегію впливу на кожний фактор моделі на початку кожного кроку ітерації. Це можна здійснити, ввівши в нейронну мережу додаткові входи ΔX (рис. 4). Семантичний зміст яких – зовнішній вплив на фактори $A - R$ з боку держави чи інвесторів. Фактично вони відображають збільшення доданої вартості від j -ї економічної діяльності, до якого призвело ефективне державне управління перед наступним кроком ітерації. Кожен крок ітерації є аналогом звітного періоду та рівний 1 року. Представлена у вигляді нейронної мережі Хопфілда модель дозволяє дослідити декілька можливих стратегій зростання ВДВ України. Як приклад, розглянуто

часовий період 5 років. При цьому найбільш поширеними є три стратегії [5].

Стратегія №1. Розробка стратегічного плану на 5 років з постійним незмінним стимулюванням всіх видів економічної діяльності економіки України. Тобто знаходження таких факторів впливу ΔX , які залишаються не змінними протягом 5 років.

Тоді задача зводиться до максимізації ВДВ, що є сумою всіх залишених факторів X та розрахованих на основі них за формулою (3) вилучених факторів Z :

$$\text{ВДВ}(2021) = \text{ВДВ}^6 = \sum_{l=1}^{11} (x_l)^6 + \sum_{j=1}^8 (z_j)^6 \rightarrow \max \quad (5)$$

при обмеженнях:

$$X^{i+1} = (X^i + \Delta X) \cdot W^T + B^T, i = \overline{1,5}$$

$$0 \leq \Delta x_j \leq p_j \cdot (x_j)^i, j = \overline{1,9}$$

$$(x_j)^i \geq 0$$

де p_j – максимально допустимий відсоток збільшення фактору $(x_j)^i$.

Стратегія №2. Динамічна стратегія, що передбачає побудову окремої оптимальної стратегії на кожний наступний рік зі щорічною зміною величин факторів впливу. Це призводить до збільшення загальної кількості змінних рішення $\Delta X^i = \{\Delta x_j\}_{j=\overline{1,11}; i=\overline{1,5}}$, що в теорії динамічних систем може призвести до покращення результатів. Однак при цьому для побудови стратегії на 5 років необхідно для кожного року розв'язувати окрему задачу лінійного програмування, в кожній з яких кількість змінних рішення залишається на рівні попереднього випадку:

$$\text{ВДВ}^{i+1} = \sum_{l=1}^{11} (x_l)^{i+1} + \sum_{j=1}^8 (z_j)^{i+1} \rightarrow \max \quad (6)$$

при обмеженнях:

$$X^{i+1} = (X^i + \Delta X^i) \cdot W^T + B^T, i = \overline{1,5}$$

$$0 \leq (\Delta x_j)^i \leq (p_j)^i \cdot (x_j)^i, j = \overline{1,9}$$

$$(x_j)^i \geq 0$$

де $(p_j)^i$ – максимально допустимий відсоток збільшення фактору $(x_j)^i$ в період i .

Стратегія №3. Динамічна стратегія максимізації однієї цільової функції лише в кінці 5 року. Кількість змінних рішення цієї задачі складає $K = 5 \cdot 11 = 55$, обмеження аналогічні попередньому випадку, а цільова

функція має вигляд (5). Згідно теорії динамічних систем така стратегія має бути найбільш ефективною .

Комп'ютерний експеримент. Як видно з рівнянь (5)-(6) кожен крок ітерації представляє собою задачу лінійного програмування. Тому побудова стратегії 2-го типу не викликає ніяких ускладнень та знаходиться за допомогою симплекс методу. Задачі оптимізації першої та третьої стратегії, за рахунок ітераційних розрахунків векторів X^i , відносяться до задач нелінійного програмування. Як показали розрахунки, цільова функція є нелінійною та містить локальні екстремуми, що унеможливорює використання методу зведеного градієнта [4], так як його розв'язок залежить від початкових значень змінних рішення. При невірному виборі цей метод знаходить локальний екстремум, замість глобального. Як показали наші подальші розрахунки, в цьому випадку саме так і відбувається.

Іншим прогресивним оптимізаційним методом є генетичний алгоритм. Згідно якого значення змінних рішення є аналогом генів живих істот. А цільова функція визначає стан істоти, що володіє певними генами. Генетичний алгоритм випадковим чином генерує популяцію істот (в розрахунках популяція складала 100 істот). Після чого моделюються процеси схрещування та мутації цих істот, згідно теорії Дарвіна [18]. Перевагою цього методу є те, що результат оптимізації не залежить від початкових значень змінних рішення. Знайдене значення знаходиться в околі глобального екстремуму. Недоліком є повільний час розрахунку (в нашому випадку близько 30 хв для кожної оптимізації). Крім того знайдене значення не є оптимальним (знаходиться біля оптимального значення). Особливістю цього методу є те, що він дозволяє незначно порушувати обмеження.

Отже генетичний алгоритм використовувався для знаходження початкового наближення оптимального розв'язку, яке далі уточнювалось класичним методом зведеного градієнта. Для визначення значення максимального відсотку збільшення факторів були проаналізовані реальні їх зміни протягом 2001-2016 рр. Так максимально зафіксований річний приріст становив 127% в 2004 році для поля K . Мінімальний -36% в 2009 для поля E . Середній річний приріст за всі роки становив 20%. Також слід зазначити, що протягом досліджуваного періоду спостерігаються значні флуктуації та хаотична поведінка цього показника як в розрізі років так і в розрізі видів економічної діяльності.

Хоча в цілому спостерігається стабільний квадратичний ріст ВДВ. Тому розрахунки проводились в наближенні, що максимальний відсоток збільшення факторів впливу $(p_j)^i = p_j = 10\%$. Тобто розглядався варіант чи можна при меншому відсотку річного зростання ВДВ в розрізі видів економічної діяльності досягнути кращого показника ніж при теперішньому хаотичному розвитку економіки. Отримані в результаті розрахунків сценарії збільшення ВДВ представлені на рис 5.

Так в порівнянні з трендовими прогнозами (2244122 та 2967357 млн.грн.) управління певними видами економічної діяльності згідно з **першою стратегією** дозволить через 5 років отримати сумарну валову додану вартість на рівні 3616408 млн грн., що на 22% випереджає квадратичний тренд. Симетричний розвиток всіх галузей в межах 10% річного зростання (а не вибіркового як зараз) призведе до кращого сукупного економічного розвитку країни (див. рис 5).

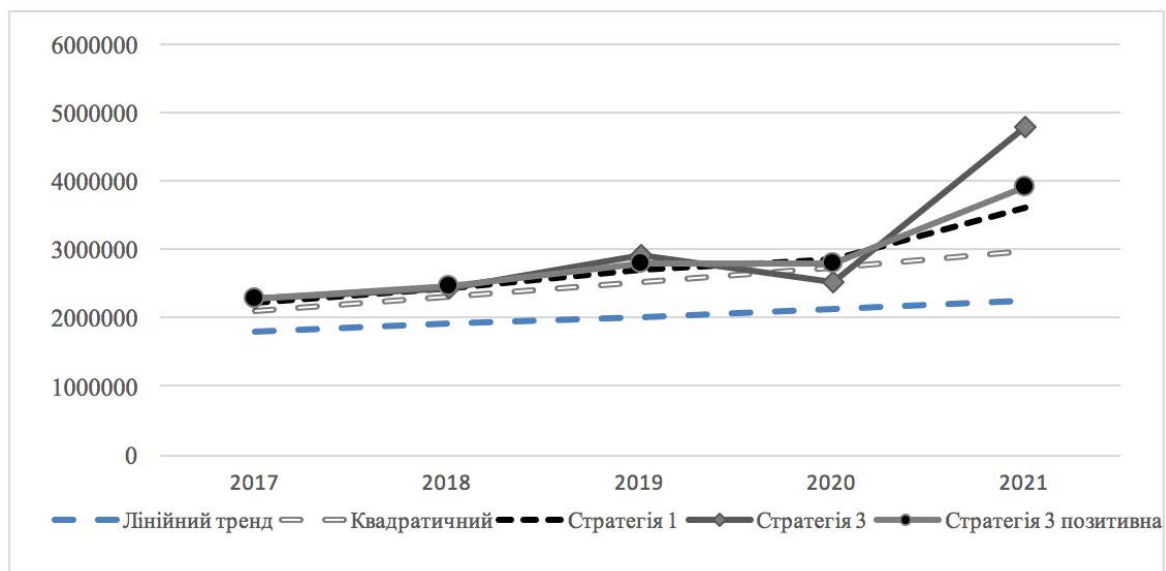

Рис. 5. Динаміка зростання ВДВ України згідно із запропонованими стратегіями

Джерело: складено автором

Що до **другої стратегії**, то якщо оптимізувати розвиток країни окремо кожного року, то вже в перший рік можна досягнути приросту ВДВ на 33% в порівнянні з попереднім. Згідно цього сценарію необхідно всі ресурси спрямувати лише в інвестування таких галузей як J, K, L, Q та R. Однак такий асиметричний розвиток призводить до того, що вже на наступному році задача не має розв'язку. Тобто така стратегія призводить до повного занепаду таких галузей як: F, I, H та O. Отже це ще раз підтверджує необхідність всебічного планування розвитку держави на довгостроковий період.

Згідно **третьої стратегії** розвитку можна досягнути приросту в 62% в порівнянні з квадратичним трендом. Цікавим результатом є те, що математично підтверджено – інвестування в розвиток наукової діяльності і спорт державі не вигідно. Однак не дивлячись на це ВДВ із наукової діяльності зросте в порівнянні із 2016 роком на 50% за рахунок розвитку інших галузей. А від спорту залишиться практично незмінним, теж за рахунок інших галузей. Крім того в 2020 році спостерігається незначний спад ВДВ, що дасть поштовх для різкого зростання в 2021 році. Якщо ж накласти додаткове обмеження на позитивність річного зростання ВДВ (**стратегія 3 позитивна**) то сумарний ефект складе 31% в порівнянні з квадратичним трендом. Загальна стратегія інвестування практично не зміниться.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що **стратегія 3** виявилася найбільш ефективною (табл. 7).

Таблиця 7 - Результати розрахунків третьої стратегії зростання ВДВ України

	A	E	F	I	J	K	L	M	P	Q	R
	Річний приріст										
2017	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	6.25%	10.00%	10.00%	5.21%
2018	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	0.00%
2019	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	0.00%
2020	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	0.00%
2021	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	10.00%	10.00%	0.00%	10.00%	10.00%	0.00%
	ВДВ залишених факторів										
2017	317255	10026	53891	17547	96417	68086	158268	74352	97729	64813	14176
2018	348955	10966	62653	18646	106115	83583	171997	75525	107205	70973	14045
2019	411284	14558	71849	21377	111456	77207	182277	80827	115854	79148	14249
2020	392298	11157	80915	19513	133929	142972	205801	75186	129655	83851	13749
2021	635003	29291	94958	33576	108733	0	188179	105418	132848	100029	14997
	ВДВ вилучених факторів за формулою (3)								ВДВ		
	B	C	D	G	H	N	O	S, T	Річний	Приріст	%
2017	133857	375007	82362	349221	178816	30314	146046	18950	2287132	268358	13%
2018	163149	345023	85871	400673	188913	33219	137243	19078	2443832	156699	7%
2019	153411	535457	104170	453859	226842	31344	193931	23208	2902308	458477	19%
2020	260697	78966	77883	510302	189733	44564	59764	15750	2526685	-375623	-13%
2021	0	1674668	183844	528208	403930	12890	510506	43302	4800382	2273697	90%

Джерело: розраховано автором

Відповідно даним з таблиці 6, за умови реалізації стратегії протягом перших 4-х років буде накопичено «внутрішню потенціальну енергію» української економіки, тобто створити стабільний фундамент для подальшого різкого зростання ВДВ країни.

Висновки. В результаті дослідження було обґрунтовано, що в умовах трансформації світового виробництва в Україні повинна бути національна стратегія економічного розвитку. Враховуючі те що одним з

індикаторів якості зростання є ВДВ країни, то було запропоновано доповнити існуючі підходи та використовувані нині методи визначення пріоритетів у стратегіях соціально-економічного розвитку країн об'єктивними кількісними методами, які орієнтують на досягнення максимуму ВДВ. Визначення стратегій зростання ВДВ в українській економіці на основі SoftComputing надало можливість, на відміну від класичних підходів, провести кількісний аналіз отриманих математичних моделей. Так було проведено оптимізацію розроблених стратегій 3-х типів та кількісно досліджено їх ефективність. Найбільш ефективною виявилась стратегія 3, для реалізації якої необхідно перш за все здійснювати постійну державну підтримку (+10% кожного року) таких видів економічної діяльності як: сільське, лісове та рибне господарство; водопостачання, каналізація, поводження з відходами; будівництво; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок. Саме підтримка цих видів діяльності дозволить зменшити асиметричний характер розвитку української економіки та надасть необхідний синергетичний вплив на збільшення ВДВ інших ВСД. Отримані результати будуть використані при обґрунтуванні державної політики щодо підтримки національних виробництв товарів та послуг з високою доданою вартістю, з метою створення умов для формування нових або залучення до існуючих глобальних ланцюгів вартості українських підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гірна О. Б. Формування доданої вартості для клієнта в ланцюгу поставок / О.Б. Гірна, Н. Ю. Глинський, О. Я. Кобилух // Логістика: теорія та практика. – 2012. – No 1(2). – С. 39-46.
2. Коваленко О.В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки / О. В. Коваленко // Економіка та держава. – 2015. – No4. – С. 98 – 102.
3. Кравцова І. В. Методика дослідження глобальних ланцюгів створення вартості / І. В. Кравцова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 16. – С. 39- 44.
4. Максимов Ю.А. Алгоритмы решения задач нелинейного программирования. / Ю.А. Максимов, Е.А. Филипповская – М.: МИФИ, 1982. – 52 с.
5. Мур Джеффри Экономическое моделирование в Microsoft Excel, 6-е изд. / Дж.Мур,

- Л.Р. Уэдерфорд, и др. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 1024 с.
6. Нікішина О. В. Методика аналізу валової доданої вартості в макросистемах / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. - 2017. - Т. 9, № 2. - С. 3-13. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2017_9_2_2.
 7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 8. Хорунжий М. Й. Завдання національної аграрної політики на сучасному етапі / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2014. – No 2. – С. 22-29.
 9. Atencia M. Hopfield Neural Networks for Parametric Identification of Dynamical Systems / M. Atencia, G. Joya, and F. Sandoval // Neural Processing Letters. – 2005. – vol. 21. – Pp. 143–152.
 10. Cohen M.A. Absolut stability of global pattern formation and parallel memory storage by compaitive neural networks / M.A. Cohen, S.G. Grossberg // IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics 13. – Pp. 15–26.
 11. Hopfield J.J. Neural Networks and Physical Systems with Emergent Collective Computational Abilities / Hopfield J.J. // Proc. Natl. Acad. Sci.–1982. – Vol. 79. – pp. 2554–2558.
 12. New measures of European Competitiveness: A Global Value Chain Perspective //World Input Output Database (WIOD)", April 16 2012. URL: http://www.wiod.org/conferences/brussels/Timmer_background.pdf
 13. Ray, R. Economic Value Added: Theory, Evidence, A Missing Link / R. Ray, T. Russ // Journal of Applied Corporate Finance. 2001. No 1.
 14. Sector-specific stimulation of integration into global value chains: experience for Ukraine [Text] / Anatolii Mazaraki, Anna Duginets// Book III "KNOWLEDGE – ECONOMY – SOCIETY. SELECTED PROBLEMS OF DYNAMICALLY DEVELOPING AREAS OF THE ECONOMY", Edited by: Renata Seweryn, Tomasz Rojek, Publishing House: Foundation of the Cracow University of Economics, Cracow 2017 – p. 37-48.
 15. Як видно з таблиці 4ношення (42 ування зміни стемии ого динаміка виробництва. о зростання обсягів валової доданої вартості в краTrade in Value Added (TiVA): December 2016. URL: <http://stats.oecd.org>
 16. Ukrainian economy growth imperatives. Monograph [Text]/ A. Mazaraki, S. Melnichenko G. Duginets et al.;edied by Anatolii A. Mazaraki. –Prague: Coretex CZ SE, 2018. – 310 p.
 17. Yaroslav I. Vykyuk, Valeriy K. Yevdokymenko, Ihor V. Yaskal The proportions and rates of economic activities as a factor of gross value added maximization in transition economy // Scientific Annals of Economics and Business, 2016, T63(1), с. 55-72
 18. Zhang, J., Chung, H. S. H., and Lo, W. L., 2007. Clustering-Based Adaptive Crossover and Mutation Probabilities for Genetic Algorithms. IEEE Transactions on Evolutionary Computation, 11(3), 326-335. doi: <http://dx.doi.org/10.1109/TEVC.2006.880727>

УДК 33:303.425

ЕКОНОМІКА СПІЛЬНОГО СПОЖИВАННЯ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ**Каширнікова І.О., к.е.н.
Щеглова О.Ю., к.т.н.,
Бородін М.О., к.е.н.***Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*

Стаття присвячена дослідженню економічної моделі спільного споживання. Було виявлено загальні переваги та недоліки концепції спільного споживання, а також масштаби її поширення у світі. Визначено теоретичні аспекти даного поняття та перспективи розвитку цієї бізнес-моделі. Розглянуто сучасний стан, характер та динаміку розвитку економіки спільного споживання в Україні. Встановлено, що дана модель базується на діяльності відповідних онлайн-сервісів, які спрямовані на забезпечення безпечної та зручної комерційної взаємодії між її учасниками. Також розглянуто декілька прикладів міжнародних організацій, діяльність яких базується на принципах концепції спільного споживання. Встановлено, що дана економічна модель сприяє ефективному використанню ресурсів та підвищенню загального рівня життя населення, а також дозволить зменшити рівень корупції у країні за рахунок відсутності посередників в угодах.

Ключові слова: власність, спільне споживання, економічна модель, рівень життя населення, каршерінг

УДК 33:303.425

SHARING ECONOMY IN THE MODERN SOCIETY**Kashyrnikova I., PhD in Economics
Sheglova O., PhD in Techn.Sc.,
Borodin M., PhD in Economics***Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

The article is devoted to the study of the economic model of common consumption. The general advantages and disadvantages of the concept of shared consumption, as well as the extent of its distribution in the world, were revealed. The theoretical aspects of this concept and prospects of development of this business model are determined. The present state, character and dynamics of the development of the economy of common consumption in Ukraine are considered. It is established that this model is based on the activities of relevant online services, which are aimed at ensuring safe and convenient commercial interaction between its participants. Several examples of international organizations, which activities are based on the principles of the concept of common consumption, are also considered. It is established that this economic model promotes effective use of resources and raising the general standard of living of the population, as well as will reduce the level of corruption in the country due to the lack of intermediaries in the transactions.

© Каширнікова І.О., к.е.н., Щеглова О.Ю., к.т.н., Бородін М.О., к.е.н., 2018

Keywords: property, common consumption, economic model, living standards of the population, carsharing.

Актуальність проблеми. На фоні загального розвитку комунікаційних технологій з'явилося таке явище як шерингова економіка або економіка спільного споживання. На сьогодні економіка спільного споживання є однією із провідних платформ для реалізації ринкових відносин. Ця модель економічних відносин, на нашу думку, є надзвичайно актуальною для України, оскільки в умовах економічної кризи та нестабільності може допомогти в певній мірі боротися з проблемами бідності українського населення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Аналіз останніх публікацій свідчить, що розробкою теоретико-методологічних аспектів і науково-практичних проблем економіки спільного споживання займалися такі західні вчені як Н.В. Біггарт, Л. Гански, Р. Делбрайдж, А. Ісмаїл, А. Леонард, К. Мігер [1], Дж. Чемберлейн, Дж. Шектман. Але погляди зазначених авторів на поставлену проблему часто відрізняються через відмінності в уявленні ними структури та складових елементів економіки спільного споживання, різних підходів до функціонування даної бізнес-моделі. В Україні дослідження розвитку економіки спільного споживання є новим напрямом, вивченню якого практично не приділялася увага в сучасній науковій економічній літературі.

Метою даного дослідження є вивчення міжнародного досвіду розвитку економіки спільного споживання та можливості розвитку даної бізнес-моделі в Україні як одного з перспективних напрямів подолання проблем зубожіння українського населення.

Викладення основного матеріалу. Спільне споживання – це економічна модель, заснована на колективному використанні товарів і послуг, тобто обмін замість покупки або оренда замість володіння активами. Основний принцип цієї моделі полягає у тому, що власник будь-якого активу дозволяє користуватися ним іншим людям, безкоштовно або стягуючи за це договірну плату. Отже, каталізатором розвитку нової форми економічних відносин стало бажання людей заощаджувати.

Поширення бізнес-моделі економіки спільного споживання було прискорено глобальною економічною кризою 2008 року, що змусило людей більш економити на споживанні товарів та послуг. Саме за 2008

року створюються інтернет-платформи, що поєднують між собою попит та пропозицію. З іншого боку, на розвиток нової моделі позитивно вплинуло поширення інформаційних технологій у всьому світі, зокрема: стрімкий ріст інтернет-користувачів та отримання доступу до високошвидкісного інтернету, здешевлення електроніки та гаджетів, зростання онлайн товариств за інтересами.

Володіти річчю означає спочатку витратити кошти на її придбання, а потім час від часу виділяти певні суми на її обслуговування та зберігання. Спільне споживання навпаки базується на ідеї, що іноді зручніше платити за тимчасовий доступ до продукту, ніж володіти ним. Замість того, щоб володіти всім, можна брати в оренду те, що потрібно, а натомість так само надавати в оренду свої речі.

Загалом, концепція вторинного використання не нова. Вона почала своє існування ще за часів панування первіснообщинного ладу, коли всі засоби та предмети праці були спільними. Однак поява інтернету і нових технологій дозволили розширити подібну практику в принципово нових масштабах, залучивши до обміну незнайомих один одному людей. Ідея створення подібних платформ спільного користування тимчасово вільними речами активно обговорювалася ще наприкінці 90-х років ХХ століття. Проте як явище економіка спільного споживання стала можливою лише в епоху бурхливого розвитку інтернету, створення соціальних мереж та появи онлайн співтовариств за інтересами.

Як пише видання *The Economist*, економіка спільного споживання є хорошим прикладом «перекладання» вартості Інтернету на вартість товарів і послуг для споживачів. І хоча ця нова модель економічних взаємин розвивається досить неконтрольовано і спонтанно, і відтак становить загрозу для діючих бізнес-моделей, побудованих за традиційними правилами, вона володіє величезним потенціалом для розвитку [2]. Тобто, іншими словами, глобальний тренд спільного користування перетворюється в суспільну необхідність, що потребує чітких «правил гри».

Експерти Європейської організації споживачів (BEUC) переконані, що «... зараз найбільш актуальним завданням є зрозуміти, як чинні європейські та національні закони збігаються (або ні) з принципами економіки спільної участі. Це те, що на даний момент залишається нез'ясованим. В тих країнах, де виявляють, що чинне законодавство не

повною мірою захищає споживачів, уряди повинні діяти швидко, щоб змінити діючі закони і гарантувати надійний захист споживачам, які пропонують або купують товари та послуги завдяки економіці спільного споживання» [3].

Отже, в глобальній економіці сьогодні підвищується взаємозалежність суб'єктів всіх рівнів. В цих умовах відчувається потреба у налагодженні взаємовигідного співробітництва. З процесами глобалізації міжнародної торгівлі, розвитком логістичних мереж, нарощуванням обсягів та урізноманітненням фінансових трансакцій, розвитком ринкової лібералізації, а також, безперечно, із стрімким поширенням соціальних мереж та віртуальних технологій національні економіки стають більш відкритими, і звісно, вразливими до зовнішніх впливів. Саме тому відбувається якісне перетворення традиційних зовнішньоекономічних зв'язків та пошук альтернативних моделей економічної взаємодії між країнами на засадах сталого розвитку, при якому одночасно розв'язуються проблеми глобального характеру.

На сьогоднішній день спільне використання товарів та послуг стає все більш популярним у світі. Проведені опитування суспільної думки показали, що сьогодні 78% жителів західних країн не заперечують проти надання своїх речей у спільне користування незнайомим людям за певну винагороду.

За прогнозами експертів до 2025 року доля економіки спільного споживання може досягти 300 мільярдів доларів США за сучасним рівнем цін [4]. Такому стрімкому поширенню даної концепції сприяє ряд її переваг:

1) економія та оптимізація використання ресурсів – за рахунок того, що один товар може багаторазово використовуватись різними людьми, є можливість скоротити обсяги виробництва цих товарів і, відповідно, – витрати ресурсів;

2) збереження екології навколишнього середовища – оптимізація використання ресурсів дозволить також зменшити кількість відходів виробництва та мінімізувати витрати на їх утилізацію;

3) поліпшення рівня життя населення – орендодавці отримують додатковий дохід, а орендоотримувачі мають змогу користуватись річчю, яка їм необхідна у певний момент часу, але яку вони не мають можливості придбати;

4) мобільність – споживач отримує змогу оптимізувати свій житловий простір за рахунок того, що непотрібно витратити місце для зберігання предметів, які використовуються досить рідко. Даний фактор особливо актуальний для країн з високою густотою населення, наприклад Китаю.

Таким чином, не обов'язково витратити кошти, наприклад, на покупку дреля лише для того, щоб зробити кілька отворів, коли можна взяти його в оренду у сусіда на кілька годин.

В концепції економіки спільного споживання крім переваг є також і певні недоліки:

1) захист прав сторін угоди – на сьогоднішній день законодавство не враховує специфіку економіки спільного споживання та не гарантує безпечні умови угоди. Так, наприклад, є ризик того, що споживач може зламати або навіть не повернути річ її власнику;

2) оподаткування діяльності учасників – для стягнення податку необхідно фіксувати кожну угоду, що не завжди можливо. Крім цього, також необхідно розрахувати оптимальні податкові ставки на подібні послуги;

3) скорочення прибутків виробників – зменшення обсягів виробництва певних товарів призведе до скорочення доходів їх виробників. Для вирішення цієї проблеми підприємці мають або шукати альтернативні шляхи діяльності, або також долучатись до економіки спільного споживання, надаючи свої товари у тимчасове користування.

На сьогоднішній день економіка спільного споживання знаходить своє відображення майже у всіх напрямках діяльності людства. Так, наприклад, онлайн-сервіс CouchSurfing дозволяє швидко знайти місце для нічлігу за мінімальну плату. Станом на серпень 2012 року цей сервіс налічував більше 7 мільйонів людей у 246 країнах світу [5]. Спочатку ідея даного сервісу полягала у «створенні надихаючого досвіду», тобто активізації міжкультурного обміну та спілкування людей у дружній неформальній обстановці. Згодом ця ідея набула ще й комерційного значення. Власники будинків отримують кошти від надання в оренду кімнати, а туристи мають змогу забезпечити себе недорогим та комфортним місцем для ночівлі. Даний сервіс досить поширений серед туристів всього світу.

Ще одним поширеним прикладом економіки спільного споживання є каршерінг – вид короткострокової оренди автомобіля з похвилинною або погодинною оплатою, що часто використовується для коротких внутрішньоміських поїздок. Каршерінг передбачає можливість повернути автомобіль в будь-якому з пунктів обслуговування. При наявності великої кількості автоматизованих пунктів оренди в місті каршерінг надає свободу вибору між громадським транспортом та особистим автомобілем в кожному конкретному випадку. Дана концепція користування дозволяє уникнути постійних витрат, які виникають у власників автомобілів. Згідно з дослідженням компанії «Frost&Sullivan», станом на 2011 рік в Європі існувало близько 700 тисяч передплатників на послуги каршерінг. До 2020 року число передплатників має збільшитись до 15 мільйонів осіб, а число доступних автомобілів – до 240 тисяч [6].

Варто зазначити, що явище каршерінга є у певному сенсі конкурентом для виробників автомобілів, тому що воно призводить до зменшення обсягу продажів. Але великі автомобільні концерни, такі, як Toyota, знайшли спосіб зберегти свої доходи за рахунок запуску власних послуг каршерінга.

Загалом, каршерінг має на меті зробити автомобіль більш доступним. Однак, дослідження Інституту транспортних досліджень Каліфорнійського університету свідчать, що інформованість про цю послугу серед осіб, які не володіють автомобілем, знаходиться на низькому рівні [7].

Сьогодні економіка спільного споживання досягла настільки великих масштабів, що концепція спільного володіння поширюється вже не тільки на транспорт та нерухомість, але й на парасольки, гроші, та навіть ідеї.

Так, наприклад, існує некомерційна організація Kiva, яка організувала процес мікрофінансування таким чином, щоб кожен міг отримати безвідсотковий кредит безпосередньо у позичальника. Дана організація вважає своєю місією боротьбу з бідністю шляхом надання можливості підприємцям отримувати кошти на реалізацію ідей, стаючи при цьому фінансово незалежними. Позичальниками виступають люди, які розділяють місію організації і прагнуть допомогти іншим. На 2014 рік у проекті взяли участь більше мільйона чоловік з 79 країн світу, видавши

при цьому позик на 600 мільйонів доларів. Відсоток повернення позик склав 98% [8].

Економіка спільного споживання знайшла свій розвиток і в Україні. На сьогоднішній день в країні діють такі організації як BlaBlaCar та Uber. Вони займаються послугами каршерінга і дають можливість українцям подорожувати з комфортом за мінімальних витрат. Також українці мають доступ до онлайн-сервісів CouchSurfing та Kiva. Тобто кожен мешканець України має змогу, наприклад, отримати або надати безвідсотковий кредит, не залучаючи при цьому посередників.

Незважаючи на те, що Україна має всі необхідні технічні та технологічні ресурси, комерційно концепція спільного споживання в державі розвивається відносно повільно. Причиною цього є недовіра учасників угод один до одного. Тобто панує думка про існування значного ризику того, що одна із сторін не виконає свої зобов'язання.

Оскільки економіка спільного споживання базується, перш за все, на довірі, українцям необхідно звертати увагу на виховання національної порядності та чесності. Навряд чи можливо змінити людей, які звикли діяти нечесно, але цілком можливо не допустити появу нових. Тобто варто зосередити увагу на перевагах концепції спільного споживання, які є особливо актуальними для України. Значна частина населення держави має відносно низький рівень життя, а отже не може придбати речі, які необхідні, але при цьому не підлягають постійному користуванню. Саме розвиток економіки спільного споживання є одним з найкращих шляхів до високого рівня життя населення. Крім цього, дана концепція дозволить зменшити рівень корупції у країні за рахунок відсутності посередників в угодах. Тобто сторони мають можливість дійти згоди без участі третіх сторін.

Також варто зазначити, що рівень розвитку економіки спільного споживання є певним індикатором для інвесторів, оскільки, як вже було зазначено, дана концепція базується на довірі. Таким чином, на думку інвесторів, держава, населення якої переважно порядне та чесне у комерційному просторі, має більш привабливий інвестиційний клімат.

Завдяки спільному споживанню товарів та послуг учасники обміну можуть не лише суттєво заощаджувати, але розширювати свою зону комфорту, подорожувати і знайомитися з новими цікавими людьми.

Висновки. У рамках даного дослідження можна зробити висновок, що економіка спільного споживання несе в собі як нові блага, так і нові загрози. Зазначена вище бізнес-модель сприяє більш ефективному та раціональному використанню наявних ресурсів кінцевими споживачами, дозволяє скоротити відходи та зменшити негативний вплив людини на навколишнє середовище, завдяки зміщенню від індивідуальної власності до спільного споживання. Участь в економіці спільного споживання сприяє розв'язанню проблеми дефіциту робочих місць, дозволяє людям час від часу отримувати додатковий дохід. На нашу думку, економіка спільного споживання містить у собі величезний економічний потенціал для України, але з іншого боку не може регулюватися тими ж засобами та інструментами, якими регулюється економічна система, що базується на ринковому механізмі ціноутворення. Тому держава має ефективно використати цей потенціал, створивши відповідне інституційне середовище для розвитку економіки спільного споживання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Meagher K. The Birth of the Sharing Economy // Systems of Exchange. . – [electronic resource] // <http://systemsofexchange.org/2013/04/the-birth-of-the-sharing-economy>.
2. Совместное потребление [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Совместное_потребление
3. Статистика Couchsurfing [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/CouchSurfing#cite_note-2
4. Growing Awareness of Peer-to-Peer Carsharing Will Boost Carsharing Rentals in Less Populated Areas in Europe, Says Frost & Sullivan [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.frost.com/prod/servlet/press-release.pag?docid=265313501>
5. Peer-to-Peer Carsharing [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.carsharing.org/research/TSRC/P2Pcarsharing_TRR2014.pdf
6. Kiva (about) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kiva.org/about>
7. The rise of the sharing economy // The Economist (09.03.2013) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/news/leaders/21573104-internet-everything-hire-rise-sharing-economy>.
8. Економіка спільної участі та її переваги для споживачів : Портал Euronews (12.02.2016) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.euronews.com/2016/02/12/focus-on-the-sharing-economy>.

УДК 330.111.4:001

КІЛЬКІСНИЙ ВИМІР ВПЛИВУ НАУКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК**Пилипенко Г.М., д.е.н.***Національний гірничий університет***Науменко Н.Ю., к.т.н.,****Федорова Н.Є.***Український державний хіміко-технологічний університет*

В статті аналізуються кількісні параметри впливу науки на процес соціально-економічного розвитку, для чого авторами сконструйовано спеціальний показник Інтегрального індексу розвитку, що включає в себе п'ять субіндексів по числу підсистем суспільної системи – економічної, екологічної, політико-правової, соціальної і соціокультурної, а також Інтегральний індекс науки. За допомогою вибіркового коефіцієнту кореляції, що характеризує ступінь щільності лінійної кореляційної залежності, було надано кількісну оцінку зв'язку між вказаними двома індексами в різних групах країн – високорозвинених, країнах середнього рівня розвитку, слаборозвинених та пострадянських. Встановлено, що найбільш щільний зв'язок між Інтегральним індексом розвитку та Інтегральним індексом науки існує в пострадянських країнах, що пояснюється трансформаційними процесами на шляху до формування в цих країнах економіки постіндустріального типу. Все це робить доцільною в цих країнах максимальну активізацію науково-інноваційної сфери з метою прискорення темпів суспільного розвитку.

Ключові слова: наука, прогресивний соціально-економічний розвиток, підсистеми суспільної системи, Інтегральний індекс розвитку, Інтегральний індекс науки

UDC 330.111.4:001

QUANTITATIVE MEASUREMENT OF SCIENCE IMPACT ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT**Pilipenko G., Dr. of Econ. Sc.,***National Mining University***Naumenko N., PhD in Techn. Sc.****Fedorova N.***Ukrainian State Chemical Technology University*

The article analyzes the quantitative parameters of the influence of science on the process of socio-economic development, for which the authors have constructed a special indicator of the Integral Development Index, which includes five subindices on the number of subsystems of the social system - economic, environmental, politico-legal, social and sociocultural, as well as the Integral Science Index. By means of a sampling correlation coefficient characterizing the degree of linear correlation

© Пилипенко Г.М., д.е.н., Науменко Н.Ю., к.т.н., Федорова Н.Є., 2018

dependence, a quantitative estimate was made of the relationship between the two indices in different groups of countries: highly developed, middle-income countries, underdeveloped and post-Soviet countries. It has been established that the densest link between the Integral Index of Development and the Integral Index of Science exists in the post-Soviet countries, which is explained by the transformational processes on the way to the formation of post-industrial economy in these countries. All this makes expedient in these countries the maximum activation of the scientific and innovation sphere in order to accelerate the pace of social development.

Keywords: science, progressive socio-economic development, subsystems of the social system, integral index of development, integral index of science

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній теорії утвердилася думка про те, що наука, науково-технічний прогрес є найважливішим фактором економічного зростання, про що свідчать роботи таких видатних економістів, як Р. Солоу, Дж. Б. Кларк, Й. Шумпетер, Д. Белл, Е. Тоффлер та багато інших. Цю залежність відстоюють й українські науковці – А. Гальчинский, А. Філіпенко, В. Геєць, Л. Федулова, Е. Прушківська, А. Гриценко тощо. Однак, реалії сучасності все більше й більше дають підстави не так однозначно трактувати даний процес. Перш за все, слід виходити не з економічного зростання, а із розвитку, що характеризується взаємозв'язками більш складної природи, що виходять за межі виключно економіки.

Мета статті: прослідкувати вплив науки на процес соціально-економічного розвитку у сучасному світі та виокремити його специфіку для країн різного рівня розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для оцінки впливу науки на розвиток авторами сконструйовано спеціальний показник *Інтегрального індексу розвитку*, що включає в себе п'ять субіндексів по числу підсистем суспільної системи – економічної, екологічної, політико-правової, соціальної і соціокультурної. На відміну від існуючих показників, що характеризують розвиток соціально-економічної системи – ВВП на душу населення, Індекс людського розвитку, Індекс людського капіталу, Індекс демократії тощо, які використовуються відомими міжнародними організаціями для порівняння рівнів розвитку різних країн та базуються на оцінці окремих аспектів останнього – економічного, соціального, політичного тощо, вказаний показник охоплює суспільну систему в цілому. Це дозволяє більш точно оцінити вектор суспільного розвитку, адже, виходячи з тези про рівновеликий вплив кожної з

підсистем суспільної системи на розвиток системи в цілому, ігнорувати процеси, що відбуваються в кожній з його сфер, неприпустимо для оцінки його тренду.

Отже, авторський Інтегральний індекс розвитку складається з п'яти інтегральних субіндексів, що, в свою чергу, містять основні показники, які характеризують ефективність функціонування відповідної сфери.

Так, *економічний субіндекс* складається з ВВП на душу населення, Індексу людського капіталу (Global Human Capital Index, GHCI), показника «Доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)» як складової Глобального інноваційного індексу (The Global Innovation Index, GI), показника «Бізнес та інноваційне середовище» як складової Індексу мережевої готовності (Networked Readiness Index, NRI).

Екологічний субіндекс представлений Індексом екологічної ефективності (Environmental Performance Index, EPI).

Політико-правовий субіндекс об'єднує Індекс демократії (Index of Democracy, ID), Індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) та Індекс свободи людини (Human Freedom Index, HFI).

Агрегований *субіндекс соціальної підсистеми* являє собою сукупність показників очікуваної тривалості життя, Індексу гендерної нерівності (The Gender Inequality Index, GeII) та Індексу Джині.

Для соціокультурної підсистеми в якості показників для конструювання агрегованого *соціокультурного субіндексу* розвитку використано складові, що входять у склад моделі цінностей, запропонованої Ш. Шварцем: «консерватизм», «інновації», «орієнтація на інших», «орієнтація на себе».

Таким чином, авторський Інтегральний індекс розвитку являє собою середнє арифметичне п'яти інтегральних субіндексів вказаних підсистем.

Поряд з побудовою Інтегрального індексу розвитку було здійснено конструювання Інтегрального індексу науки з метою подальшого визначення співвідношення між ними.

Для характеристики ефективності функціонування наукової сфери найчастіше використовують такі показники: частка країни в загальносвітових витратах на НДДКР; кількість дослідників; кількість наукових публікацій; патенти USPTO; користувачі Інтернету в розрахунку на 100 жителів; ВВНІОКР у відсотках від ВВП за джерелами фінансування [2].

Отже, *Інтегральний індекс науки* в нашій трактовці являє собою середнє арифметичне показників видатків на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки у відсотках до ВВП; зайнятості в наукоємній діяльності; показників якості науково-дослідних інститутів та співробітництва між університетом та промисловою компанією, а також заявок на патенти як складових Глобального індексу конкурентоспроможності Global Competitiveness Index (GCI); показників кількості науково-технічних публікацій та Індексу Н як складових Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index, GII).

На основі вищеназваних показників було сформовано базу даних з використанням вибірки країн, що включає три основних їх типи за рівнем соціально-економічного розвитку:

- країни високого рівня розвитку – США, Італія, Франція, Іспанія, Великобританія, Канада, Німеччина, Швеція, Сінгапур, Японія;

- країни середнього рівня розвитку: Албанія, Перу, Китай, Мексика, Болгарія, Індія, В'єтнам;

- країни низького рівня розвитку: Танзанія, Уганда, Зімбабве, Руанда, Непал.

Четверту групу представляє група пострадянських країн, які на сьогоднішній день відносяться до різних груп за показником ВВП на душу населення, але мають спільний інституційний фундамент розвитку: Естонія, Литва, Киргизія, Молдова, Україна, Росія.

Запропоновані показники мають різні одиниці виміру, тому для проведення аналізу вони були нормалізовані за формулою (1)

$$\text{Індекс показника} = \frac{\text{фактичне значення} - \text{мінімальне значення}}{\text{максимальне значення} - \text{мінімальне значення}}. \quad (1)$$

Нормалізовані показники є безрозмірними і змінюються від 0 до 1. Для перетворення конкретного показника у безрозмірний індекс було встановлено мінімальне та максимальне значення для цього показника, що вибирається в межах одного року для показника за всіма наведеними країнами.

Після нормалізації показників, що характеризують соціально-економічний розвиток, на основі них було здійснено побудову субіндексів окремих підсистем суспільної системи та Інтегрального

індексу розвитку з метою встановлення кореляції зазначених індексів з Інтегральним індексом науки. Для цього дані, що характеризують складові суспільної системи окремих країн, що представляють вибірку за певний проміжок часу, було згруповано в масив даних, що характеризує чотири типи країн – розвинені, середнього рівня розвитку, слаборозвинені та пострадянські. Все це надало можливість прослідкувати Інтегрованою індексу розвитку та його складових з Інтегральним індексом науки та його окремими компонентами.

В якості критерію, який дає кількісну оцінку зв'язку між двома показниками, було обрано *вибірковий коефіцієнт кореляції* (або *лінійний коефіцієнт кореляції*) r_{xy} , що характеризує ступінь щільності лінійної кореляційної залежності:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}}, \quad (2)$$

Коефіцієнт кореляції може бути додатним або від'ємним. Знак \pm біля значення коефіцієнта кореляції вказує на напрямок зв'язку: «+» – прямий, «-» – зворотній. Коефіцієнт кореляції може приймати значення $-1 \leq r_{xy} \leq 1$.

Чим ближче коефіцієнт кореляції до одиниці, тим зв'язок між ознаками щільніший: $|r_{xy}| < 0,1$ – зв'язку немає; $0,1 \leq |r_{xy}| < 0,3$ – зв'язок слабкий; $0,3 \leq |r_{xy}| < 0,5$ – зв'язок помірний; $0,5 \leq |r_{xy}| < 0,7$ – зв'язок помітний; $0,7 \leq |r_{xy}| < 0,9$ – зв'язок сильний; $0,9 \leq |r_{xy}| < 0,99$ – зв'язок дуже сильний; $0,99 \leq |r_{xy}| < 1$ – зв'язок повний.

Після розрахунку коефіцієнтів кореляції складових Інтегрального індексу науки, агрегованих субіндексів основних підсистем суспільної системи та Інтегрального індексу розвитку їх значущість перевірено за допомогою t -критерію Стюдента, для чого підраховуються фактичні значення критерію Стюдента $t_{факт}$ для коефіцієнту кореляції r_{xy} :

$$t_{факт}^{r_{xy}} = \frac{r_{xy}}{\sigma_r} = \frac{r_{xy}}{\sqrt{\frac{1-r_{xy}^2}{n-2}}}. \quad (3)$$

За статистичними таблицями критичних точок розподілу Стьюдента з рівнем значимості α та k ступенями вільності знаходимо $t_{\alpha, k}$:

$$t_{\alpha, k} = t(\alpha, k) = t(\alpha, n - 2). \quad (4)$$

Порівнюючи фактичне $t_{факт}$ та критичне (табличне) $t_{\alpha, k}$ значення t -статистики:

– якщо $|t_{факт}| < t_{\alpha, k}$, то з рівнем значимості α визнається випадкова природа формування коефіцієнту кореляції r_{xy} ;

– якщо $|t_{факт}| > t_{\alpha, k}$, то r_{xy} не випадково відрізняються від нуля та сформований під впливом систематично діючого фактора X . r_{xy} є статистично значимими.

Результати розрахунків коефіцієнтів кореляції наведено в Таблиці 1, де для кожного субіндексу показано в двох рядках два види даних: 1 – значення коефіцієнту кореляції; 2 – розрахункове значення критерію Стьюдента.

Застосування методики оцінювання наслідків впливу науки на прогресивний соціально-економічний розвиток дав наступні результати.

По-перше, він виявився неоднаковим для різних країн, що пов'язано з різним рівнем їх соціально-економічного розвитку. Так, в групах розвинених, середньорозвинених та слаборозвинених країн не виявлено сильного впливу науки на ВВП, у той час як для пострадянських країн такий вплив є відчутним. Про це свідчать отримані значення коефіцієнтів кореляції: для високорозвинених країн він склав 0,471, у той час як для пострадянських країн – 0,877. При цьому в країнах середнього рівня розвитку і слаборозвинених взагалі значима кореляція виявилась відсутньою. Такий, на перший погляд, парадоксальний результат дослідження пояснюється різними етапами цивілізаційного розвитку, на яких в сучасних умовах знаходяться різні країни світу.

Як відомо, розвинені країни протягом ХХ ст. здійснили перехід від індустріального до постіндустріального суспільства, який позначався поступовою зміною домінуючих факторів розвитку. Якщо до 20 х рр. ХХ ст. в країнах із розвинутою економікою домінував вторинний сектор економіки, в основі якого знаходилась промисловість, то вже у 70-ті рр. він поступився третинному з домінуванням сфери послуг. Якщо

звернутися до статистичних даних, то стає очевидним, що вторинний сектор займав провідні позиції до 70 х рр. практично в усіх розвинених країнах світу. Зокрема, Англія у цей період була лідером за зайнятістю у вторинному секторі – 33-37 % від загальної кількості працюючих, у США та Італії цей показник складав 20-26%, у Канаді і Японії – 17% [3;11-12].

Таблиця 1 - Кореляція складових Інтегрального індексу розвитку та Інтегрального індексу науки

Показник	1- значення к-ту кореляції; 2- критерій Стюдента	Валові видатки на НДДКР, % ВВП	Зайнятість в наукоємній діяльності, %	Якість науково-дослідних інститутів	Співробітництво між університетом та промисловою компанією	Заявки на патенти	Науково-технічні статті в журналах на млрд. дол. ВВП за ІКС	Індекс Н	Індекс наукової підсистеми
Високорозвинені країни (кореляція значима на рівні 2,048)									
Субіндекс економічної підсистеми	1	0,364	0,741		0,831		0,395		
	2	2,069	5,844		7,916		2,278		
Субіндекс екологічної підсистеми	1								
	2								
Субіндекс політико-правової підсистеми	1	0,458			0,608	0,50	0,602		0,48
	2	2,723			4,053	3,09	3,989		2,92
Субіндекс соціальної підсистеми	1		-0,553	-0,72		0,40	-0,487	0,63	-
	2		-3,516	-5,56		2,31	-2,953	4,28	6,55
Субіндекс соціокультурної підсистеми	1	0,788	-0,467			0,75	-0,418		
	2	6,765	-2,798			5,96	-2,436		
Індекс суспільної системи	1	0,731			0,659	0,75			
	2	5,665			4,632	5,91			
Країни середнього рівня розвитку (кореляція значима на рівні 093)									
Субіндекс економічної підсистеми	1		0,805						
	2		5,921						
Субіндекс екологічної підсистеми	1		0,778	0,44	-0,537				-
	2		5,402	2,16	-2,772				-2,8
Субіндекс політико-правової підсистеми	1		0,621		-0,443				
	2		3,453		-2,155				
Субіндекс соціальної підсистеми	1						-0,504		
	2						-2,547		
Субіндекс соціокультурної підсистеми	1					0,57	0,505		
	2					2,99	2,552		
Індекс суспільної системи	1		0,873		-0,446				
	2		7,796		-2,172				

Продовження таблиці 1

Слаборозвинені країни (кореляція значима на рівні 2,160368656)									
Субіндекс економічної підсистеми	1							-	0,62
	2							-	2,87
Субіндекс екологічної підсистеми	1								
	2								
Субіндекс політико-правової підсистеми	1		-0,903				-0,95	-0,823	
	2		-7,570				-10,4	-5,218	
Субіндекс соціальної підсистеми	1							-	0,65
	2							-	3,05
Субіндекс соціокультурної підсистеми	1	<i>-0,589</i>					<i>-0,61</i>	<i>-0,518</i>	<i>0,52</i>
	2	<i>-2,629</i>					<i>-2,77</i>	<i>-2,186</i>	<i>2,19</i>
Індекс суспільної системи	1						<i>-0,58</i>	<i>-0,571</i>	
	2						<i>-2,58</i>	<i>-2,507</i>	
Пострадянські країни (кореляція значима на рівні 2,12)									
Субіндекс економічної підсистеми	1	0,793	0,802	0,90	0,839	0,70	0,718		0,90
	2	5,211	5,377	8,44	6,169	3,96	4,123		8,45
Субіндекс екологічної підсистеми	1		0,536	0,68	0,638		0,502		0,64
	2		2,540	3,66	3,311		2,320		3,34
Субіндекс політико-правової підсистеми	1	0,505		0,63	0,726	0,69	0,856		0,65
	2	2,341		3,21	4,219	3,78	6,633		3,40
Субіндекс соціальної підсистеми	1							0,57	
	2							2,79	
Субіндекс соціокультурної підсистеми	1	0,547		0,59	0,600	0,58	0,751		0,61
	2	2,617		2,89	2,998	2,88	4,548		3,08
Індекс суспільної системи	1	0,724	0,688	0,86	0,871	0,74	0,857		0,87
	2	4,193	3,793	6,68	7,088	4,42	6,643		6,91
Країни в цілому (кореляція значима на рівні 2,663286954)									
Субіндекс економічної підсистеми	1	0,76	0,90	0,80	0,75	0,70	0,76	0,50	0,87
	2	8,88	15,35	10,1	8,66	7,54	8,85	4,39	13,8
Субіндекс екологічної підсистеми	1	0,51	0,70	0,56	0,48	0,54	0,53	-	0,61
	2	4,51	7,53	5,18	4,17	4,87	4,73	-	5,89
Субіндекс політико-правової підсистеми	1	0,71	0,82	0,77	0,71	0,70	0,73	0,50	0,84
	2	7,59	10,82	9,28	7,71	7,47	8,21	4,39	11,6
Субіндекс соціальної підсистеми	1	0,69	0,83	0,63	0,57	0,66	0,60	0,44	0,75
	2	7,18	11,35	6,20	5,30	6,68	5,73	3,77	8,71
Субіндекс соціокультурної підсистеми	1	<i>-0,68</i>	<i>-0,53</i>	<i>0,55</i>	<i>-0,45</i>	<i>-0,64</i>	<i>-0,38</i>	<i>0,45</i>	<i>0,63</i>
	2	<i>-7,11</i>	<i>-4,78</i>	<i>5,08</i>	<i>-3,81</i>	<i>-6,32</i>	<i>-3,17</i>	<i>3,82</i>	<i>6,15</i>
Індекс суспільної системи	1	0,71	0,90	0,76	0,70	0,70	0,73	0,46	0,84
	2	7,77	15,48	8,89	7,37	7,51	8,19	3,94	11,9

(жирним шрифтом виділені хороші (0,7-0,8) та сильні (0,8-0,9) кореляції; курсивом виділені негативні кореляції); Розраховано авторами

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. у промислово-розвинених країнах зміна структури зайнятості відбувалася на користь випереджаючих темпів розвитку сфери послуг. Зайнятість у цій сфері досягла майже половини чисельності всіх працюючих на рубежі 70-х рр. ХХ ст. З того періоду і до теперішнього часу сфера послуг є найбільш динамічно розвиненою сферою економіки. На початок ХХІ ст. частка зайнятих у сфері послуг досягла 70%, а в деяких країнах майже 80% [4;186].

З огляду на зв'язок науки і економічного зростання на різних стадіях економічного розвитку слід констатувати, що на переломних етапах переходу суспільства від однієї стадії до іншої (точки біфуркації) спостерігається масове впровадження у виробництво крупних науково-технічних винаходів, що у подальшому призводить до зростання суспільного добробуту. Такими винаходами у різні періоди становлення й розвитку індустріальної економіки були паровий двигун, двигун внутрішнього згорання, освоєння електрики, атомної енергії, створення ЕОМ, персональних комп'ютерів, синтетичних смол і пластмас, композиційних матеріалів, біотехнологічних методів. Подібні винаходи стали основою для інновацій у нові покоління техніки й технології саме промислового виробництва. Характеризуючи індустріальну економіку, Р. Солоу довів, що технічний прогрес, який був реалізований через інновації промислового характеру, став основним джерелом економічного зростання. За розрахунками дослідника, 7/8 зростання американської економіки за період з 1909 по 1949 рр. мали своїм джерелом технічний прогрес, формою прояву якого були капіталовкладення в основний капітал [5; 109].

Науково-технічна революція 50-60-х рр. ХХ ст. сприяла запровадженню у виробництво обчислювальної техніки, біотехнологій, використанню переважно атомної енергії, інформаційних технологій. Оскільки технічний прогрес такої спрямованості вимагав певного рівня освіченості зайнятого населення, то одним із найважливіших чинників економічного зростання стала вважатися спочатку освіта (Е. Денісон), а потім загальні інвестиції у людський капітал (Г. Беккер, Т. Шульц) [6].

Відтак, розвинені країни, починаючи з 60-70-х рр. ХХ ст. активно почали інвестувати в освіту, охорону здоров'я, інформаційні й телекомунікаційні технології, які поступово стали базисом для нових джерел продуктивності праці, нових організаційних форм виробництва і,

як наслідок, формування економіки знань. Дійсно, за останнє десятиріччя ХХ ст. тільки за рахунок інвестицій у високі технології (перш за все інформаційні) у США вдалося забезпечити 35% ВВП і 50% приросту продуктивності праці [7]. Ці процеси сприяли переходу розвинутих країн до домінування третинного сектору економіки і їх визначення як тих країн, що здійснили перехід до постіндустріального суспільства. Так, на сьогодні сучасне виробництво послуг майже у всіх розвинених країнах забезпечує 70-80% доданої вартості у ВВП [4; 196]. При цьому домінуючими серед всіх послуг є послуги з обслуговування науково-дослідних і конструкторських розробок, ІТ послуги, ділові та професійні послуги в галузях управлінського консультування, бухгалтерського обліку, юриспруденції та маркетингу, інформаційно-комунікаційного зв'язку, консалтингові, фінансові послуги, а також культурні та рекреаційні [4; 176].

Будучи за своєю природою наукомісткими, дані послуги, однак, не відчують на собі значного впливу науки, оскільки не базуються на революційних винаходах, а є результатом поліпшуючих інновацій. Такі інновації спрямовані на часткове покращення споживчих властивостей товарів, параметрів використання існуючих технологій, а тому слугують основою для невеликих удосконалень, раціоналізації і модернізації продукції та технологій, що застосовуються. Розвиток сучасної сфери послуг розвинених країн характеризується використанням таких технологій, які підтримують нові моделі техніки або модифіковані технології, однак такі, які створено в межах вже існуючого покоління техніки й технології для застосування у нових сферах виробництва різних видів послуг з метою розширення ринкових ніш та задоволення зростаючих і більш диференційованих потреб споживачів. Саме з цих причин в сучасних умовах в розвинених країнах світу не відчувається істотного впливу науки на ВВП, чого не скажеш про постсоціалістичні країни.

Як відомо, більшість цих країн на момент переходу до ринкової економіки і масштабних суспільних перетворень 90-х рр. ХХ ст. мали потужну промисловість, яка, однак, більшою мірою розвивалася екстенсивними методами. Майже для всіх країн, що входили до складу СРСР, була характерна парадоксальна тенденція: потужний розвиток фундаментальної науки і майже повна відсутність впровадження її

досягнень у виробництво. Забезпеченість природними ресурсами дозволяла Радянському Союзу підтримувати упритул до 90-х рр. високі темпи економічного зростання без концентрації зусиль на інноваціях. Чинники, які призводять до підвищення продуктивності праці (науково-технічний прогрес, інновації, новітні технології), в СРСР на той час практично не використовувалися: сировинні галузі є найбільш інертними до сприйняття новітніх технологій.

Така ситуація різко змінилася після переходу розвинених країн світу до нової моделі розвитку і зміни ситуації на світових ринках. Зростання попиту на наукомістку продукцію погіршила економічну ситуацію в пострадянських країнах і гостро поставила питання про пошук нової моделі взаємодії науки і виробництва. Саме тому ці країни демонструють високу залежність свого розвитку від НТП. Для середньорозвинених країн у сучасних умовах більшою мірою справджуються ті ж самі залежності між наукою і ВВП, які характерні для високорозвинутих країн. Слаборозвинені ж країни перебувають сьогодні на стадії аграрної цивілізації і у своєму розвитку ще не досягли того періоду, коли наука стане головним чинником їх економічного зростання.

Цікавим є також те, що вплив науки виявився нейтральним і по відношенню до екологічної системи по всім групам країн, окрім знову таки пострадянських. Ті негативні екологічні наслідки, які нанесла розвиненим і ряду середньорозвинених країн індустріалізація, спонукали суспільство звернутися до пошуку ефективного зв'язку між економікою та екологією. Уряди провідних країн світу прийняли ряд заходів боротьби з негативними наслідками впливу НТП на екологію, що знайшло відображення у появі концепції сталого економічного розвитку. Відповідно, у сучасних умовах ми бачимо вже безпосередній процес реалізації даної концепції (перехід до нетрадиційних видів енергії, зеленої економіки тощо), що не потребує серйозних екологічних інновацій, а значить, і не відображається у впливовості науки на екологічну підсистему суспільства. Натомість пострадянські країни, які довготривалий історичний період розвивалися у адміністративній системі господарювання з її антигуманним відношенням до навколишнього середовища, саме сьогодні постали перед екологічною катастрофою і мають її вирішувати за допомогою науки.

По відношенню до політико-правової, соціальної та соціокультурної підсистем слід констатувати незначний вплив на їх розвиток науки, окрім групи постсоціалістичних країн, де виявлено значиму кореляцію на рівні 0,648 для політико-правової та 0,610 для соціокультурної підсистем. Це пояснюється необхідністю активного державного втручання у вирішення проблем розвитку, що актуалізує розбудову сильної держави і активізації громадянського суспільства. Світовий досвід дає всі підстави стверджувати, що для здійснення переходу від індустріальної економіки до постіндустріальної необхідно створити інноваційну систему, функціонування якої б забезпечувало впровадження наукових досліджень і технологічних розробок у всі сфери функціонування суспільства, і, що найголовніше, сформувати інноваційну культуру мислення, в якій максимально зможе розкритися творчий потенціал вчених і інженерів.

Саме ці тенденції, що були реалізовані в 70-ті рр. ХХ ст. у розвинених країнах, визначають вплив науки на характер розвитку вказаних підсистем постсоціалістичних держав. Інформаційно-комунікаційні технології сучасності сприяють швидкому розповсюдженню інформації і змінюють наші уявлення про закони функціонування суспільства. Поступово формується нова система соціокультурних цінностей, в якій на глобальному рівні проявляються загальнолюдські тренди розвитку. І це є причиною високої залежності культурної та політико-правової систем пострадянських країн від розвитку науки. Як висловився М. Кастельс у своїй роботі «Інформаційні технології, глобалізація та соціальний розвиток», «...інформаційні та комунікаційні технології в теперішній ситуації, безперечно, сприяють економічному розвитку і матеріальному добробуту, бо уможливають владу, знання і творчість...Розвиток культури та освіти забезпечує розвиток технологій, що у свою чергу зумовлює прогрес в економіці, який сприяє соціальному розвитку, а він – знову ж – стимулює розвиток культури і освіти» [8; 87].

Висновки. Наведений аналіз дозволяє стверджувати, що в процесі дослідження впливу науки на соціально-економічний розвиток слід оперувати адекватними показниками, що відображають специфіку функціонування суспільної системи в залежності від стадії її розвитку, оскільки для різних стадій цивілізаційного руху наука здійснює вплив по-

різному. Все це необхідно враховувати при розробці методів і механізмів впливу на процес соціально-економічного розвитку з метою забезпечення його прогресивної динаміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт ОЕСР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://stats.oecd.org/>.
2. Доповідь ЮНЕСКО по науці 2015: На шляху до 2030 року. Назва оригіналу: UNESCO Science Report 2015: towards 2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002354/235407r.pdf>.
3. Castells, M. Path Towards the Information Society – Employment Structure G-7 countries / V. Castells, Y. Aoyama // International Labour Review. – 1994. – № 1. – P. 5–33.
4. Прушківська, Е.В. Секторальна структура національної економіки: теорія, методологія, практика формування : монографія. – Е.В. Прушківська. – Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 375 с.
5. Яковец, Ю. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец; Междунар. Ин-т П. Сорокина – Н. Кондратьева. – М.: Экономика, 2004. – 444 с.
6. Нуреев, Р. Теория развития: новые модели экономического роста (вклад человеческого капитала) / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 2000. – № 9. – С. 136-157.
7. The Productivity Paradox New Views on the Value of information Technology. IBM Business concalting [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <https://www.ibm.com/>
8. Кастельс, М. Інформаційні технології, глобалізація та соціальний розвиток / М. Кастельс // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень. – 2004. – 261 с.

УДК 330.322.4

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАКОРДОННОГО ДОСВІДУ
ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У СЕКТОР ЗЕЛЕНОГО
БУДІВНИЦТВА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ****Саркісян Л. Г., к.е.н.
Варламова М. Л., к.е.н.***Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця*

У статті досліджено проблеми розвитку сектору зеленого будівництва. Розглянуто тенденції впровадження основних засад соціально-відповідального інвестування у будівництві. Проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо створення стимулюючих механізмів розвитку зеленого будівництва та інвестування в зазначену сферу. Розглянуто інструменти сприяння міжнародних організацій впровадженню основних засад сталого розвитку у будівництві. Проведено аналіз законодавчої бази України щодо застосування екологічних принципів в будівництві в Україні. Представлено екологічний рахунок з охорони атмосферного повітря у будівництві України. Систематизовано напрямки регіонального управління в будівельній і природоохоронній сферах. Охарактеризовано динаміку розвитку будівельної галузі в цілому по Україні та за регіонами. Запропоновано впровадження в стратегічні та тактичні плани розвитку інструменти, що стимулюватимуть розвиток зеленого будівництва в Україні.

Ключові слова: зелене будівництво, сталий розвиток, інвестування, екологічні принципи, будівельна сфера

UDC 330.322.4

**IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE
IN INVESTMENTS ATTRACTION INTO THE GREEN
CONSTRUCTION SECTOR IN UKRAINIAN REGIONS****Sarkisyan L. G., PhD in Economics
Varlamova M.L., PhD in Economics***Donetsk National University named after Vasyl' Stus, Vinnitsia*

In the article problems green construction sector development are investigated. The basic principles implementation trends in socially responsible investment in construction are considered. Experience of foreign countries on creation of the stimulating mechanisms in green construction development and investment into this sphere are analysed. Assistance of the international organizations in implementing of sustainable development basic principles in construction is considered. In the article is carried out the analysis of Ukraine legislative base on using ecological principles in construction. The ecological account on protection of atmospheric air in Ukraine construction sphere is submitted. The directions of regional management in construction and environmental spheres are systematized. Dynamics of development construction

sphere in Ukrainian national and regional level are characterized. In the article are offered tools for introduction into strategic and tactical development plans which will stimulate development of green construction in Ukraine.

Keywords: green construction, sustainable development, investment, ecological principles, construction sphere.

Актуальність проблеми. Динамічне збільшення кількості населення на планеті спричинює розширення та появу нових міст, поселень, спостерігається суттєве споживання енергії та ресурсів, посилюється вплив на навколишнє середовище. Глобальна проблема енергетичної кризи досить тісно пов'язана з будівництвом. За дослідженнями в розвинутих країнах 40 % усієї первинної енергії споживається в індустрії будівництва та житлово-комунального господарства. У зв'язку з вище викладеним у провідних країнах світу вже сьогодні створюються умови для розвитку зеленого будівництва. В Україні даний напрямок лише починає зароджуватися і вимагає залучення інвестицій. Отже, актуальним є вивчення зарубіжного досвіду щодо залучення інвестицій в даний сектор.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемі розвитку зеленого будівництва присвячена значна кількість праць. Серед них слід зазначити роботи Н.В. Бібік, О. К. Кузіна, М. Н. Мойсєєва, А.Т. Нікітіна В. В. Смоляка, Д. В. Шевчука тощо. Не применшуючи внесок авторів у розвиток даної проблематики, зазначимо, що більш детального дослідження вимагає проблема залучення інвестицій в зелене будівництво в регіони України.

Мета роботи: дослідження зарубіжного досвіду залучення інвестицій у зелене будівництво та можливостей його впровадження в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Впровадження принципів сталого розвитку у регіональному та секторальному розрізах набуває все більшої актуальності в останньому посткризовому десятилітті. Науковці, підприємці, державні адміністратори та інвестори обговорюють питання впровадження основних засад сталого розвитку у будівництві, оскільки ця галузь має мультиплікативний ефект на інші галузі та може прискорити темпи економічного розвитку на макро-та мезо-рівнях.

Темпи сталого інвестування або соціально-відповідального інвестування, які відповідають критеріям 'ESG' (environmental, social and

governance criteria – екологічні, соціальні та управлінські критерії (тут і далі переклад наш – Л. Г.) за даними журналу Економіст підвищились з 13,3 млрд. дол. США у 2012 р. до 22,9 млрд. дол. США у 2016 р. [1].

На думку експертів, найбільшу роль у сталому інвестуванні відіграють інституційні інвестори, такі як пенсійні фонди, інвестиційні фонди, страхові компанії, оскільки вони володіють великими обсягами капіталу і постійно перебувають у пошуках об'єктів інвестування. І саме зміна трендів і підвищення екологічної стурбованості населення може зумовити підвищити необхідність сталого інвестування.

Сучасні будівлі виробляють 19 % викидів вуглецю у атмосферу та споживають 40 % електричної енергії у глобальному вимірі. Експерти очікують, що у зеленого будівництва є інвестиційний потенціал у 16 млрд. дол. США відтепер до 2030 року, особливо в країнах, що розвиваються [2].

Азійський регіон є надзвичайно перспективним для зеленого будівництва. Більш ніж 2000 об'єктів сертифіковані за системою LEED (Leadership in Energy Environmental Design), і більше 6 тисяч зареєстровані.

Сингапур планує до 2030 року сертифікувати 80 % будівельного фонду згідно з системою Зеленої відзнаки.

Китай прийняв у 2013 році План дії для зеленого будівництва, який передбачає отримання принаймні однієї зірки згідно із Стандартом Китаю оцінювання зеленого будівництва всі державні і комерційні будівлі із площею більше 20.000 м. кв.

Південна Корея також має власну систему зеленої сертифікації об'єктів будівництва під назвою Зелений стандарт для енергетичного і екологічного проектування (Green Standard for Energy and Environmental Design (G-SEED)), згідно з якою всі об'єкти будівництва мають бути сертифіковані згідно з ним (прогнозується щорічне сертифікування більш ніж 2000 об'єктів, наразі 50 % від всіх будівельних об'єктів сертифіковані).

Китай розвиває концепцію розумного міста (smart city), в рамках якої 103 муніципалітети обрані як пілотні регіони для створення цифрової платформи, яка об'єднає об'єкти інфраструктури, транспорту, будівництва та інші для підтримки міських операцій, що дозволить збільшити ефективність операцій в цих містах [3].

Фіскальні і структурні реформи поєднані із послідовною кліматичною політикою можуть створювати драйвери для економічного зростання, одночасно із скороченням ризиків кліматичних змін та формуванням короткострокових економічних та соціальних переваг [4].

Бразилія посідає 4 місце у рейтингу країн, в яких будівлі сертифіковані за системою LEED (перші три місця займають США, ОАЕ та Китай).

Вартість об'єктів зеленого будівництва в середньому вище від 1 до 7 % за вартість об'єктів традиційного виробництва.

У Бразилії Міністерством планування було введено норму 001/2010, яка регулює сталий критерій для державних закупівель та будівельних контрактів та вводить серед інших такі інструменти:

- використання автоматизованих систем освітлення (і виключно флуоресцентних ламп);

- використання сонячних панелей або інших зелених технологій для водного опалення;

- повторне використання води;

- збирання та використання дощової води;

- використання перероблених матеріалів;

- використання легальної або сертифікованої деревини;

- використання локальної робочої сили, технологій і матеріалів;

- програма для управління втратами [5].

Локальні фінансові інститути відіграють провідну роль у розвитку зеленої економіки [6].

У Франції ключовими інструментами є наступні інструменти для підвищенні енергоефективності будівельних об'єктів:

- фіскальні інструменти (податковий кредит на енергетичний перехід, низький ПДВ);

- субсидії (на національному і регіональному рівнях);

- зелені позики за підтримки держави (0% екологічний кредит, кредити для сталого розвитку);

- схема білої сертифікації;

- регіональні або індивідуальні банківські субсидії та преференційні позики [7].

ООН і ЮНЕП, як провідні міжнародні організації, яка приділяють питанням сталого розвитку і збереження навколишнього середовища значну увагу і є ініціатором більшості важливих документів у питаннях

соціо-еколого-економічного розвитку, розробила Програму сталих будівель і споруд. Основними цілями проголошені: застосовувати та просувати умови для сталого будівництва та політики в цій сфері; підтримувати та просувати стале житлове будівництво; підвищувати сталу компоненту у будівельних системах постачання; скорочувати вплив на клімат та посилювати сталість клімату до змін у будівельному секторі [8].

Експерти відзначають, що за роки незалежності внесок будівельної галузі в структуру ВВП України скоротився в 4 рази (з 8% до майже 2%). У зв'язку з тим, що законодавча база впровадження екологічних принципів в будівництві в Україні є несистемною та потребує суттєвого удосконалення, будівельні компанії та інші стейкхолдери впроваджують їх частково в регіонах із високим попитом на будівельні послуги.

Одним із важливих аспектів впровадження будівельних зелених проектів є їхня енергоефективність. 22 червня 2016 року Верховна рада України прийняла Закон «Про енергетичну ефективність будівель», згідно з яким введено енергетичну сертифікацію будівель [9]. Впровадження цього закону є як викликом для учасників ринку, так і для державних і регіональних інституцій, але має потенціал до суттєвого підвищення енерго- та ресурсоефективності нових будівель та оновлення існуючих як житлового, так і промислового призначення. У зв'язку з прийняттям цього Закону, є доцільним дослідити енергоспоживання за секторами в Україні (рис.1).

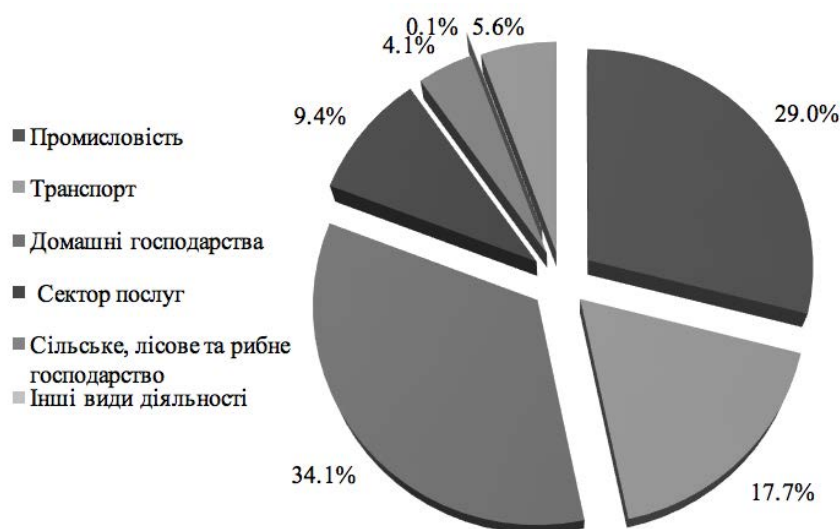

Рис. 1. Кінцеве енергоспоживання за 2007 - 2016 роки, тис. т. н. е.
Джерело: [10]

Енергоспоживання скоротилось у порівнянні із 2010 роком тільки у галузях промисловості на 5,3 %, всі інші галузі продемонстрували зростання: від 0,7% у транспорті до 3,1 % у секторі послуг.

Будівельний сектор є значним забруднювачем навколишнього середовища, в тому числі при виробництві будівельних матеріалів та їх подальшій переробці (рис. 2).

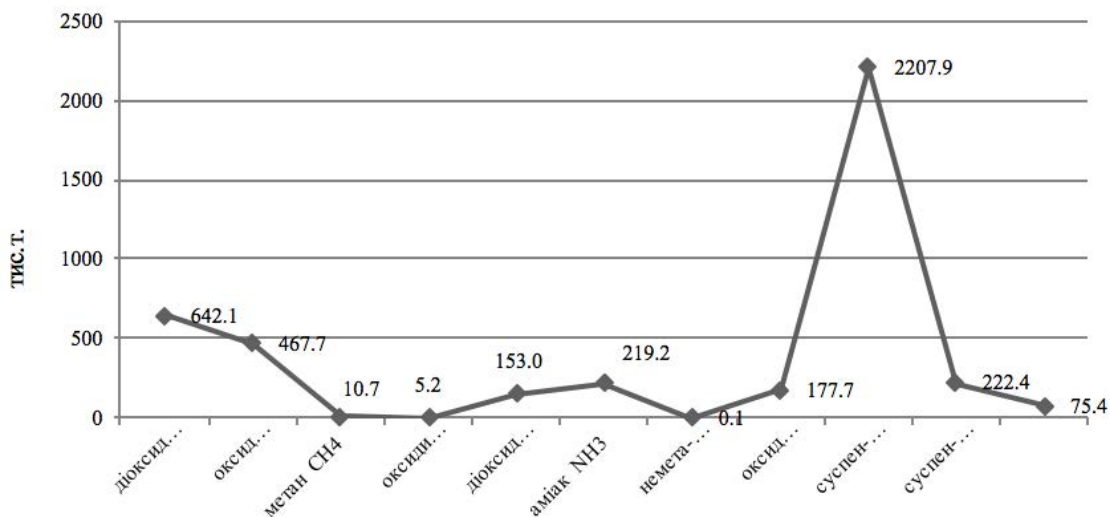

Рис. 2. Екологічний рахунок з охорони атмосферного повітря у будівництві в 2015 р.
Джерело: [10]

Будівельна галузь не є лідером з викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, у секторальному розрізі за викидами діоксиду вуглецю, підприємства переробної галузі та енергетичного сектору перевищують загальноприйняті норми у декілька разів. Але, незважаючи на вищесказане, саме у будівельній галузі є потенціал у коротко- і середньостроковій перспективі скоротити рівень викидів і змінити філософію реалізації будівельних проектів із застосуванням сучасних принципів зеленого будівництва та подальшою сертифікацією цих об'єктів за міжнародними та національними системами оцінювання.

На думку вітчизняних науковців, скорочення негативного впливу будівельного сектору на навколишнє середовище безпосередньо залежить від регіональних органів управління в будівельній і природоохоронній сферах за такими напрямками:

- 1) контроль за реалізацією екологічних програм;
- 2) контроль за виконанням зобов'язань відповідно до міжнародних конвенцій;
- 3) контроль за достовірністю відомостей про викиди, скидання і розміщення відходів, що подаються підприємствами, що забруднюють

навколишнє середовище і контроль за нарахуванням переліком і використанням екологічних платежів;

4) стягнення санкцій за забруднення і інші види екологічних порушень;

5) проведення екологічної експертизи;

б) збереження природного середовища на території заповідників і національних парків. [11].

Будівельна галузь в Україні в цілому та в регіональному розрізі демонструє пошкваллення, про що свідчить аналіз обсягу виконаних будівельних робіт з 2015 по 2017 роки та підвищення кількості зайнятих у 2016 році в порівнянні із 2015 році на 24000 осіб (за 2017 р. статистичні дані поки що не опубліковані) (табл. 1, рис. 3).

*Таблиця 1 - Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції, млн. грн**

	Роки		
	2015	2016	2017
Будівництво	57515	73727	105683
Будівлі	28907,5	38106,4	52809,6
житлові	13908,8	18012,8	23730
нежитлові	14998,7	20093,6	29079,6
Інженерні споруди	28607,5	35620,5	52873,2

**Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції*

Джерело: [10]

В регіональному розрізі, за обсягами виконаних робіт, лідерами є найбільш економічно активні області: Дніпропетровська, Київська, Одеська, Харківська області та м. Київ.

Українські регіони мають значний потенціал у залученні зелених інвестицій в будівельний сектор, за умови вбудованості цього пріоритету у стратегічні документи адміністративних одиниць. Аналіз відкритих джерел стосовно наявності цього пріоритету в стратегіях областей дозволив зробити висновок, що тільки в Львівській області цей пункт є присутнім.

На нашу думку, на регіональному рівні є доцільним імплементувати в стратегічні та тактичні плани розвитку наступні інструменти, які мали значний вплив на розвиток зеленого будівництва в досліджених країнах:

1) впровадження обов'язкової програми над управління втратами на кожному будівельному об'єкті;

2) екологічний кредит з нульовою ставкою відсотка від регіональних банків і фондів розвитку;

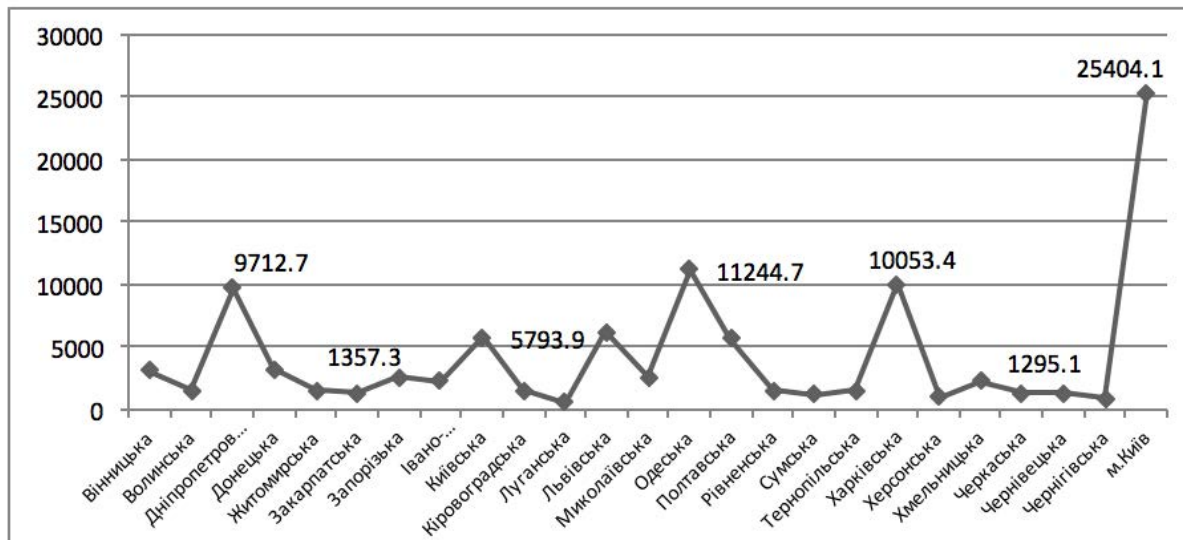

Рис. 3. Обсяг виконаних будівельних робіт по регіонах, 2017 р.(млн. грн.) [10]*

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

3) запровадження до 50 % використання перероблених матеріалів при житловому будівництві;

4) надання додаткових пільг або субсидій для об'єктів, які планують отримання міжнародних сертифікатів (LEED та інших);

5) введення в стратегії розвитку регіонів пункту щодо пріоритетності залучення інвестицій в зелене будівництво, із наданням пільгових умов при створенні та експлуатації об'єктів.

Висновки. Проблема впровадження екологічних принципів у будівництво для багатьох країн не є новою. Проведене дослідження дозволило встановити, що будівельна галузь в Україні динамічно розвивається, що підкреслює необхідність переходу до сталого будівництва. Досвід країн свідчить, що для стимулювання інвестицій у зазначену сферу необхідним є створення сприятливих умов на державному та регіональному рівнях. Враховуючи зазначене, в перспективі вважаємо доцільним впровадити обов'язкову програму управління над втратами на будівельних об'єктах; створити можливим отримання екологічного кредиту з нульовою ставкою відсотка; стимулювати використання перероблених матеріалів при житловому будівництві; надавати додаткові пільги або субсидії для об'єктів, які планують отримання міжнародних сертифікатів у сфері зеленого

будівництва. Усі наведені вище заходи дозволять розвивати потенціал економіки країни та можуть стати основою її сталого розвитку .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Sustainable investment joins the mainstream // *The Economist*. – 2017. - № 25 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.economist.com/news/finance-and-economics/21731640-millennials-are-coming-money-and-want-invest-it-responsibly-sustainable>.
2. IFC's Green Buildings Market Transformation Program [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://www.edgebuildings.com/wp-content/uploads/2017/10/IFC_Green_Building_Market_Transformation_Program-1.pdf
3. *Shen. T.* Sustainability: Green building in Asia [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://realassets.ipe.com/investment-/sustainability/sustainability-green-building-in-asia/10015284.article>.
4. Investing in Climate, Investing in Growth [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/executive-summary-investing-in-climate-investing-in-growth.pdf>.
5. Sustainable Buildings in Brazil [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.gbcbrasil.org.br/sistema/docsMembros/1311141211060000005990.pdf>
6. Green building investments // EBRD [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://onepolicyplace.com/content/uploads/2017/09/gbi.pdf/>
7. Creating an energy efficient mortgage for Europe. Building assessment briefing: France [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.worldgbc.org/sites/default/files/EeMAP_Building_Assessment_Briefing_FRANCE.pdf
8. The Sustainable Buildings and Construction Programme [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://web.unep.org/10yfp/programmes/sustainable-buildings-and-construction-programme>
9. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2017. - № 33. - ст.359.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Зубко К.Ю. Екологічний моніторинг як засіб запобігання та усунення негативного впливу будівельної індустрії / К.Ю. Зубко // Інвестиції: практика та досвід. - 2013. - №. 13. – С.73-77.

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.225.66

ПОДАТКОВА ЗНИЖКА З ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ – НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІЛЬГИ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ БЛАГОДІЙНОСТІ В УКРАЇНІ

Бобрівець В. В.

Тернопільський національний економічний університет

В роботі була поставлена мета проаналізувати стан чинної державної політики підтримки і стимулювання приватних благодійних ініціатив у суспільних інтересах через податкову систему. Розкрито особливості надання податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб для благодійників відповідно до норм Податкового кодексу, на яку дозволяється зменшити загальний річний оподатковуваний дохід, одержаний у вигляді заробітної плати (ст. 166). Прораховано умовний розмір податкової знижки на благодійність, виходячи із середньомісячної заробітної плати працівників в Україні. Наведено статистику отримувачів податкової знижки на благодійність у 2017 році. Проілюстровано види матеріальної підтримки благодійних акцій населенням, внаслідок чого зроблено висновок про популярність серед фізичних осіб «швидких» пожертв без отримання підтверджуючих документів: у благодійну скриньку, церкві тощо. Обґрунтовано, що у чинному форматі податкова знижка на благодійність є скоріше декларативною величиною та не здатна справити відчутний вплив на активізацію благодійності в Україні. Проаналізовано стан розвитку смс-благодійності. Розроблено рекомендації щодо розбудови благодійної сфери України інструментами оподаткування.

Ключові слова: податкові пільги, податок на доходи фізичних осіб, податкова знижка, благодійність, заробітна плата, оподатковуваний дохід

UDC 336.225.66

PERSONAL INCOME TAX DEDUCTION – DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT FOR ACTIVATION OF CHARITY IN UKRAINE

Bobrivets V. V.

Ternopol National Economy University

The paper is devoted to the study of the state of the current government policy of supporting and encouraging private charitable initiatives, which play an important role in promoting the public interest, through the tax system. The author has disclosed the peculiarities of personal income tax deduction for philanthropists under the Tax Code, which permits to reduce the total annual taxable income received in the form of wage

(Article 166). It was calculated the approximate size of such tax deduction for charity based on the average monthly salary of employees in Ukraine. It was given the statistics of recipients of personal income tax deduction for charity in 2017. The author has illustrated the types of material support of charitable actions by the population and based on this was made the conclusion about the popularity between individuals of «fast» donations without the receipt of supporting documents: in the charitable box, church, etc. It was substantiated that in the current format the tax deduction for charity is rather declarative value and cannot make a tangible impact on the activation of charity in Ukraine. The state of development of SMS-charity has been analyzed. The recommendations of the development of the charitable sphere of Ukraine by instruments of taxation have been proposed.

Keywords: tax incentives, personal income tax, tax deduction, charity, wages, taxable income.

Актуальність проблеми. Події останніх років яскраво продемонстрували, що українське суспільство здатне доволі швидко реагувати на виклики, що постають перед країною, гуртуючись навколо вирішення тих державних проблем, до яких його представники хочуть бути дотичними як свідомі громадяни своєї держави. Активна діяльність різноманітних благодійних ініціатив з метою гасіння негативних наслідків небажаних прецедентів або проявів незадовільного стану соціально-економічної сфери в Україні частіше за все ґрунтується на альтруїстичних мотивах благодійників та їх приватних коштах. Але без адекватної підтримки сектору благодійності з боку держави через наявний в останньої інструментарій регулювання економічних та соціальних процесів очікувати на нарощування активності залучення українців у благодійну діяльність марно. А тим більше марно сподіватися на капіталізацію накопичених знань та досвіду благодійників для виходу даної сфери в Україні на новій рівень розвитку, що вже реалізований у західних країнах. Тому аналіз стану чинної державної політики підтримки і стимулювання приватних благодійних ініціатив у суспільних інтересах, зокрема через податкову систему, дозволить оцінити перспективи якісної розбудови благодійництва у вітчизняних реаліях.

Аналіз останніх наукових досліджень. Попри існування у наукових колах певної схоластичної полеміки навколо теоретичних питань, пов'язаних із благодійністю, доцільно процитувати слова відомого історика-дослідника Ключевського В. О. (1841-1911): «Благодарительность – вот слово с очень спорным значением и с очень

простым смыслом. Его многие различно толкуют и все одинаково понимают» [1, с. 89].

Тому сьогодні доволі легко виділити тих, хто безпосередньо займається благодійністю на практиці, через різного роду благодійні організації та ініціативи. Наприклад, Зузана Заланова, координатор Програми «Волонтери ООН в Україні», Анна Гулевська-Черниш, співзасновниця Школи соціального підприємництва SELab, Ірина Гуцал, директор Української біржі благодійності, Андрій Васькович, Голова правління Українського форуму благодійників та багато інших.

Дещо складніше виділити тих вітчизняних науковців, хто ґрунтовно досліджує фінансові аспекти благодійності у теоретичній площині із проекцією на вирішення прикладної проблематики. При цьому досліджує на системній основі, не з позицій соціальної відповідальності бізнесу як інструменту розвитку цього бізнесу, а у масштабі держави. На нашу думку, значний інтерес у цьому контексті представляють доробки Я. Буздуган, О. Вінникова, А. Гулевської-Черниш, С. Куца, М. Лациби, О. Мацібох, Л. Петрашко, П. Петрашко та Р. Сербина.

Водночас залишаються недостатньо вивченими аспекти, пов'язані із можливістю надання імпульсів для розвитку приватної благодійності через податкову систему країни. При цьому, враховуючи мінливість українського податкового законодавства, підходи до оподаткування благодійності потребують постійної актуалізації для того, щоб дослідити потенційний вплив впроваджених законодавцем новацій на громадську активність у даній сфері та оцінити післядію попередніх норм.

Метою статті є виокремлення чинних податкових пільг для надавачів благодійної допомоги з податку на доходи фізичних осіб задля аналізу їх потенціалу щодо активізації усвідомленої благодійності як частини системної державної стратегії розвитку громадянського суспільства в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. У наукових колах дискусія стосовно визначення терміну «благодійність» триває. Це пояснюється тим, що даний вид недержавної діяльності зачіпає різні сфери суспільних відносин. Відповідно, кожна галузь знань акцентує увагу саме на тому сутнісному аспекті, що входить у коло її наукових пошуків. А тому підходи до визначення сутнісних характеристик благодійності є доволі різноплановими: від таких, що містять наголос на моральній стороні явища «благодійність», до трактування через

функціональний підхід. Але, на нашу думку, ці визначення не протирічать один одному, а, навпаки, взаємодоповнюють один одного. Тому не бачимо сенсу продовжувати наукову полеміку у рамках даної статті. Наведемо лише декілька джерел, в яких, за нашим переконанням, даний термін представлений максимально зрозумілим для усвідомлення.

Так, у філософському словнику благодійність прирівнюється до філантропії (від грецьк. *philia* – любов, *anthropos* – людина) та трактується як діяльність, завдяки якій приватні ресурси (фінансові і матеріальні засоби, здібності та енергія людей) добровільно та безоплатно розподіляються їх власниками з метою сприяння тим, хто цього потребує, вирішення суспільних проблем, а також вдосконалення умов суспільного життя» [2]. Кембриджський словник також дає доволі змістовне пояснення терміну «благодійність»: система безкоштовного забезпечення грошима, їжею або допомогою тих, хто цього потребує через хворобу, бідність або відсутність притулку» [3]. Отже, зрозуміло, що у цілому під благодійництвом розуміється допомога і матеріальна підтримка тих, хто цього потребує.

Проаналізуємо податкові пільги з податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО, податок) для благодійників-фізичних осіб відповідно до норм Податкового кодексу України (далі – ПКУ, Кодекс) у проекції їх здатності стимулювати таку благодійну діяльність.

Всі фізичні особи-платники податку згідно із Кодексом (ст. 166) мають право на податкову знижку – документально підтверджену суму (вартість) витрат платника податку – резидента у зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) у резидентів – фізичних або юридичних осіб протягом звітного року, на яку дозволяється зменшення його загального річного оподаткованого доходу, одержаного за наслідками такого звітного року у вигляді заробітної плати [4].

Таким чином, податкова знижка дає фізичній особі право на перерахунок суми ПДФО, утриманого з його заробітної плати протягом звітного року. Внаслідок цього при виконанні ряду умов платнику за результатами року може бути повернена частина сплаченого раніше податку, а саме:

– платник податків повинен бути резидентом України (пп. 166.4.1 ПКУ);

– витрати, за якими платник податків претендує на податкову знижку, повинні бути здійснені у зв'язку з придбанням товарів, робіт,

послуг у резидентів України (юридичних і фізичних осіб) (пп. 14.1.170 ПКУ);

– витрати повинні бути сплачені за рахунок власних коштів платника податків і підтверджені документально (п. 166.3 ПКУ);

– платник протягом звітного року повинен отримувати дохід у вигляді заробітної плати, з якого податковим агентом утримано і перераховано до бюджету ПДФО (пп. 14.1.170 ПКУ);

– загальна сума нарахованої податкової знижки не може перевищувати суму нарахованої за звітний рік заробітної плати, зменшеної на суму страхувих внесків до Накопичувального фонду, а також на суму податкової соціальної пільги (пп. 166.4.2 ПКУ);

– платник повинен заповнити річну Податкову декларацію про майновий стан і доходи і подати її протягом року, що настає за звітним, оскільки право на податкову знижку на наступні податкові роки не переноситься (пп. 166.4.3 ПКУ).

Очевидно, що вимоги законодавця є справедливими, оскільки мова йде про повернення особі з державного бюджету певного відсотку з суми вже сплаченого нею ПДФО. Однак не можемо назвати ці норми такими, що легко виконати, а отже такими, що заохочують платників скористатися правом на податкову знижку.

У випадку із благодійністю вимоги Кодексу є ще більш суворими:

1. До складу податкової знижки дозволено включати суму коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, зареєстрованим відповідно до закону, у розмірі, що не перевищує 4 відсотків суми його заробітної плати, нарахованої за звітний рік.

Однак якщо платник податків перераховував допомогу волонтерам, унесеним до Реєстру волонтерів АТО, іншим волонтерам-фізичним особам або надавав допомогу переселенцям з АР Крим, зони проведення АТО або безпосередньо учасникам АТО, то ці витрати не включаються до податкової знижки, оскільки це не передбачено нормами пп. 166.3.2 п. 166.3 ст. 166 ПКУ. Хоча як раз допомога армії є пріоритетною сферою для більшості населення. Так, за результатами опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова, 62 % опитаних серед тих, хто протягом 2016 року займався волонтерською діяльністю чи надавав матеріальну допомогу [5].

Хоча позитивно хочемо відмітити звільнення благодійників-фізичних осіб, які внесені до Реєстру волонтерів антитерористичної операції, від ПДФО (п.п. 165.1.54 та 170.7.8 ПКУ) щодо коштів, які перераховані на рахунки таких фізичних осіб, якщо вони використовуються для надання благодійної допомоги, перелік якої визначено законодавцем.

2. Необхідними є наступні підтверджуючі документи: 1) договір про пожертвування; 2) Рішення про внесення установи (організації) до Реєстру неприбуткових організацій та установ; 3) при грошовому внеску – платіжне доручення, квитанція банку або відділення зв'язку, прибутковий касовий ордер, довідка роботодавця про відрахування внесків із заробітної плати тощо; 4) при передачі майна – договір дарування, посвідчений нотаріально, накладна, акт приймання-передачі.

Спробуємо розібратися, чи може вбудована у конструкцію ПДФО податкова пільга у вигляді податкової знижки стимулювати розвиток благодійності для благодійників-фізичних осіб.

За даними Державного комітету статистики України у 2017 році середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності у розрахунку на одного працівника склала 7 104 грн [6]. Шляхом проведення нескладних дій отримаємо, що річна заробітна плата такого працівника складатиме 85 248 грн (7 104 грн x 12 місяців), а приблизна сума сплаченого за рік ПДФО дорівнюватиме 15 345 грн (85 248 грн x 18 %). Припустимо, що у 2017 році працівник перерахував неприбутковій організації 10 000 грн у вигляді благодійних внесків.

1. Розрахуємо розмір благодійних внесків, допустимий для включення до податкової знижки: $85\,278 \times 4\% = 3\,411$ грн.

Сума, перерахована працівником, є більшою за встановлений 4 % ліміт, а тому для розрахунку податкової знижки братиметься лише 3 411 грн, тоді як позалімітні 6 589 грн «пропадатимуть».

2. Визначимо суму ПДФО з урахуванням податкової знижки: $(85\,248 \text{ грн.} - 3\,411 \text{ грн.}) \times 18\% = 14\,731$ грн (акцентуємо увагу, що розрахунок є спрощеним, оскільки нам не відомо, чи користувався працівник податковою соціальною пільгою і в якому розмірі, якщо так, або чи робив внески до Накопичувального фонду).

3. Розрахуємо суму ПДФО, що підлягає поверненню з бюджету: $15\,345 - 14\,731 \text{ грн.} = 614$ грн.

Отже, як видно із наведених вимог законодавця та нашого розрахунку, податкова знижка, пов'язана із благодійністю, є формальною величиною. На прийняття рішення щодо пожертви дана податкова пільга не справляє жодного впливу. Впевнено можна стверджувати, що кількість бажаючих пройти через всі адміністративні процедури та податкові перевірки, пов'язані з отриманням такої знижки, у масштабах країни буде незначною. Можна заперечити, що за більшої заробітної плати розмір податкової знижки також буде більшим, а тому і мотивація її декларування сильніше. Не погоджуємось з таким твердженням, оскільки із ростом заробітної плати дорожчає вартість години робочого часу, а тому нераціонально його витратити на отримання повернення ПДФО з бюджету, розмір якого пропорційно заробітній платі все рівно буде доволі скромним через закладені у Кодексі обмеження. Автоматично із претендентів на дану знижку виключено нерезидентів, хоча високооплачувані фахівці, які працюють у нерідній для себе країні – Україні, можуть бути надавачами значних благодійних пожертв в силу іншої ментальності, оскільки у західних країнах благодійність є звичайною справою та стандартом життя.

На нашу думку, податкова знижка для фізичних осіб у чинному форматі є суто декларативною і, не сприяючи зростанню кількості благодійників, лише підвищує вартість адміністрування податку на доходи фізичних осіб. Це підтверджується і статистикою використання знижки даного виду.

Так, у 2017 році податкові знижки отримали 164 800 осіб. З них лише 361 особа або 0,21% від загальної чисельності – за благодійні внески, а загальна сума наданої їм податкової знижки склала менше 30 000 євро [7]. У масштабах країни ця сума виглядає просто мізерною, а тому підстав для визнання існування механізму податкового стимулювання благодійності від благодійників-фізичних осіб немає.

Звісно, що державна не може собі дозволити повернути у вигляді ПДФО навіть чверть витрачених фізичними особами у вигляді пожертвувань або благодійних внесків сум, попри всю доцільність такого кроку з метою заохочення даного виду діяльності зараз та забезпечення якісної трансформації сектору благодійності у майбутньому, коли активність буде спрямовуватися не на усунення наслідків проблемних ситуацій, а на ліквідацію корінних причин їх виникнення. Однак, на нашу думку, державі слід бути більш відкритою і гнучкою. А тому під час

формування інструментарію податкового регулювання враховувати вихідні параметри сфери/діяльності, яку планується розвивати за рахунок податкових пільг. Мова йде про наступне.

За результатами різного роду опитувань у сучасному стані функціонування вітчизняного сектора благодійництва населення чітко простежуються дві тенденції:

– благодійність – це доволі спонтанна дія, реалізація якої переважно відбувається найбільш зручним для більшості благодійників способом – передачею готівки (табл. 1);

– недовіра до діяльності представників благодійного сектору та відсутність мотивації є одними з основних підстав для відмови у вчиненні пожертви.

Однак сьогодні є підстави стверджувати, що дана специфіка у податковому законодавстві України не врахована належним чином.

Таблиця 1 - Види матеріальної підтримки благодійних акцій населенням

Дії в підтримку благодійності	Грудень 2012	Листопад 2015	Грудень-2016
1. Брав участь у благодійному заході, який організувала компанія, де я працюю	15,9	9,4	15,3
2. Був волонтером (безоплатно працював) на благодійній акції	10,7	9,2	11,2
3. Відрахував якийсь відсоток своєї заробітної платні	12,2	25,6	20,4
4. Надавав благодійну пожертву до благодійної скриньки	43,1	63,9	51,1
5. Надавав благодійну пожертву через Інтернет	0,2	5,6	5,9
6. Надавав благодійну пожертву через СМС повідомлення	5,0	17,4	11,6
7. Надавав благодійну пожертву через картку Приватбанку	–*	12,0	8,0
8. Надавав благодійну пожертву через банківський переказ	8/7	5,1	3,6
9. Придбав певний товар, частина вартості якого йшла на благодійність	20,9	18,3	15,9
10. Придбав квиток на благодійний захід (концерт, бал, аукціон тощо)	6,0	2,8	3,0
11. Придбав благодійну листівку	2,3	0,9	3,6
12. Просто давав людям гроші	33,1	30,3	28,3
13. Зробив благодійну пожертву у церкві	–*	19,1	21,6
14. Інше	2,7	2,2	2,6
15. Не пам'ятаю, важко відповісти	0,7	0,5	0,3

* Цих варіантів в опитуванні не було
Джерело: [8]

Як видно з даних таблиці 1, серед тих опитаних, хто надавав благодійну грошову або матеріальну допомогу людям чи громадським організаціям (41,6 % опитаних у 2016 році), найбільш популярними є «швидкі» пожертви: у благодійну скриньку, церкві або просто передача грошей людям. Очевидно, що за таких умов отримання будь-яких підтверджуючих документів про власну благодійну діяльність є неможливим. А отже люди свідомо позбавляють себе права на декларування податкової знижки для даного виду діяльності на користь більшої зручності та швидкості в наданні пожертви.

Виходячи з цього, державі необхідно створити умови, за яких населення буде зацікавлено у переорієнтації на ті види благодійності, які можна документально підтвердити. І в першу чергу це стосується необхідності лібералізувати вимоги щодо отримання податкової знижки, принаймні у частині обмежувального ліміту. Цікаво, з якої логіки виходив законодавець, закріплюючи дозвіл на включення до податкової знижки суми пожертви, що не перевищує саме ці 4 відсотки суми загального оподаткованого доходу платника. І чому у нормі фігурує обмеження щодо загального оподаткованого доходу, якщо фактично прив'язка йде до заробітної плати? Тоді логічно запропонувати розраховувати ліміт із загальної суми всіх доходів платника податку, з яких сплачено ПДФО за стандартною ставкою, не обмежуючись виключно розміром заробітної плати за рік. Звісно, що на даний момент можливість реалізації таких новацій нам представляється сумнівною з точки зору фінансової спроможності країни та певної схильності до бюрократизації будь-якої дозвільної процедури.

Ми живемо в світі, який щохвилини змінюється завдяки все більшому поширенню передових технологій, а податкова служба продовжує використовувати старі підходи та механізми. Тому є сенс вести мову про доцільність розширення можливості користування податковими пільгами благодійникам за рахунок інших форм підтвердження фактів благодійної діяльності. Наприклад, смс-благодійність, реалізація якої відбувається в Україні відповідно до норм Закону України від 06.10.2016 № 1664-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень» (далі – Закон № 1664-VIII).

Згідно із Законом № 1664-VIII, оператор телекомунікацій здійснює збір благодійних пожертв з використанням благодійного повідомлення серед абонентів на підставі договору про публічний збір благодійних пожертв, укладеного з неприбутковою організацією, у тому числі благодійною організацією (крім політичних партій і кредитних спілок), або територіальною громадою [9]. При цьому істотними умовами такого договору є:

- 1) зобов'язання таких організацій оприлюднювати на своєму веб-сайті звіти про використання таких коштів та документи (або їх засвідчені копії), що підтверджують використання таких коштів;
- 2) строки оприлюднення зазначених відомостей та документів;
- 3) відповідальність за невиконання таких вимог.

Також, оператор телекомунікацій має право здійснювати контроль цільового використання коштів, зібраних шляхом публічного збору благодійних пожертв з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення.

Отже, у випадку із смс-благодійністю може бути реалізований потрібний контроль за діяльністю благодійних організацій, зокрема: від держави, оператора зв'язку та громадськості через оприлюднення неприбутковими організаціями звітів на власних веб-сайтах. Особливо враховуючи факт, що у суспільстві є великий запит на доброчесність, прозорість і підзвітність діяльності у сфері благодійності, на чому вже було наголошено вище. А також спостерігається певна пасивність населення у питаннях, пов'язаних із необхідністю документального доведення факту благодійності, який частіше за все є спонтанною дією.

Логічним є висновок, що державі необхідно активізувати розвиток даного виду благодійності шляхом всебічної популяризації, оскільки цей крок здатний надати імпульсу для розвитку цієї сфери у цілому без значних фінансових втрат бюджету. Як видно з даних табл. 1, у 2016 році послугами смс-благодійності скористалося 11,6 % опитаних серед тих, хто надавав благодійну грошову або матеріальну допомогу людям чи громадським організаціям. Однак норми Закону № 1664-VIII ще не діяли, оскільки він був прийнятий наприкінці року, проте люди були готові підтримувати благодійні ініціативи. Ще вища активність щодо смс-благодійності була у 2015 році – 17,4 % опитаних.

На нашу думку, за грамотної державної стратегії смс-благодійність може стати лідером поміж інших видів благодійності населення. Одним із перших заходів, що може бути швидко реалізований через податкову систему, – це надання права на включення до податкової знижки платника сум, витрачених смс-благодійність, підтвердженням чого виступатиме звіт оператора телекомунікаційного зв'язку щодо контрактних абонентів та тих абонентів, номер яких прив'язаний до конкретної особи (її паспортних даних).

Висновки. Сьогодні світ змінюється з неймовірною швидкістю. Держава як центральний монополіст влади поступово втрачає свої позиції, оскільки новий світовий порядок впевнено започатковує наступний тренд – полісуб'єктність відносин як в середині країни, так і на міжнародному рівні. Держава у конкурентній боротьбі з новими суспільними інститутами (транснаціональні корпорації та фінансові установи, міжнародні громадські та благодійні організації тощо) поступово втрачає виняткове право на виконання певних функцій або програє за якістю їх виконання. Останнє є цілком справедливо щодо сектору благодійності, коли громадянське суспільство здатне не лише ефективно вирішувати проблеми незадовільного стану соціально-економічної сфери, а й викорінювати причини появи таких проблем.

Як справедливо зазначає відомий український науковець, д.ю.н., професор Гетьманцев, що ми є свідками започаткування нових підходів до регулювання державних фінансів. А оподаткування є лише одним з яскравих прикладів загального тренду, коли, зокрема, пропозиції щодо порядку стягнення податків на міжнародному рівні (щодо екологічних податків), а у найближчому майбутньому це стане реальністю і в частині встановлення обов'язкових платежів, все частіше висуваються міжнародними експертами [10].

Україна, на жаль, поки що стоїть осторонь цих процесів. І попри усвідомлення новітніх трендів, підходи і правила державного регулювання переважно залишаються старими, як і пріоритети державного впливу. А у випадку із благодійністю, переконані, що і значення цієї сфери для розвитку країни досі законодавцем повноцінно не осмислене. Формування інструментарію податкового регулювання повинно гуртуватися на вихідних параметрах сфери, яку доцільно стратегічно розвивати за рахунок податкового стимулювання. Однак

активізації усвідомленої благодійності фізичних осіб як частини системної державної стратегії розвитку громадянського суспільства за рахунок податкових пільг не спостерігається.

Так, за результатами аналізу податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб для благодійників, що реалізовані законодавцем у вигляді надання їм права на податкову знижку для зменшення загального річного оподаткованого доходу, можна впевнено стверджувати: на прийняття рішення щодо пожертви дана податкова пільга не справляє жодного впливу.

На нашу думку, податкова знижка для фізичних осіб у чинному форматі є скоріше декларативною нормою і, не сприяючи зростанню кількості благодійників, лише підвищує вартість адміністрування податку на доходи фізичних осіб.

Враховуючи зазначене та на виконання Указу Президента України від 26.02.2016 року № 68 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» вважаємо, що доцільно переглянути норми податкового законодавства щодо податкової знижки на благодійність відповідно до трендів сьогодення. І в першу чергу лібералізувати вимоги щодо знижки шляхом підвищення розміру обмежувального ліміту та надання дозволу на його застосування до загального річного доходу, з якого ПДФО сплачений за основною ставкою, а не лише до заробітної плати. Також необхідним є включення у перелік дозволених для податкової знижки витрат, що виникли внаслідок перерахування платником податку сум коштів у вигляді пожертви або благодійних внесків волонтерам, унесеним до Реєстру волонтерів АТО, та під час смс-благодійності.

Цей перелік заходів не є вичерпним, але таким, що може бути швидко реалізованим без серйозних фінансових втрат з боку держави, стимулюючи при цьому благодійників до переходу к задокументованим формам благодійності і популяризуючи даний вид діяльності у цілому, що, власне, і є метою ефективного податкового регулювання – формування бажаної для держави поведінки платників інструментарієм оподаткування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ключевский В. О. Добрые люди Древней Руси (По изданию: Богословский вестник. Январь 1892. Сергиев Посад, печатается с сокращениями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golubinski.ru/russia/dobrye.htm>.
2. Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина, 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/148.
3. Meaning of «charity» in the English Dictionary / English Dictionary // Cambridge University Pres [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/charity>.
4. Податковий кодекс: за станом на 27.02.2018 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112.
5. Благодійність і волонтерство–2016: результати соціологічного дослідження // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова, грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/blagodiynist-i-volonterstvo-2016-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya>.
6. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році // Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Вінник О. Рекомендації щодо податкових стимулів для індивідуальних донорів ОГС в Україні / О. Вінник // Матеріали круглого столу «Дружнє законодавство для добровільних пожертвувань» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=u-stolytsi-obhovoryly-zakonodavstvo-dlya-fandrajzynhu>.
8. Благодійність і волонтерство–2016: результати соціологічного дослідження // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова, грудень 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/blagodiynist-i-volonterstvo-2016-rezultati-sotsiologichnogo-doslidzhennya>.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень: Закон України від 06.10.2016 року № 1664-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1664-19>.
10. Гетьманцев Д. Новый взгляд на легитимность публичных финансов / Д. Гетьманцев // Дзеркало тижня. – 13.10.2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zn.ua/business/novyuy-vzglyad-na-legitimnost-publichnyh-finansov-262874_.html.

УДК 336.22:316.4

СУТНІСТЬ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Мискін Ю.І., к.е.н.

Університет державної фіскальної служби України

У статті уточнено семантику поняття «соціалізація податкової політики». Досліджено еволюцію терміну «соціалізація» та його інтеграцію в економічну наукову думку. Проаналізовано, з критичної точки зору, сучасні погляди науковців, які акцентують увагу на підпорядкуванні економічної системи соціальним цінностям та зростанні ролі людини в економічних процесах. Обґрунтовано авторське трактування терміну «соціалізація податкової політики» як процесу впливу на класи, соціальні верстви, групи та індивідів, які здійснюють управління оподаткуванням, з метою підпорядкування їх потреб та інтересів суспільній користі. Осмислення логіки соціалізації податкової політики дозволило ідентифікувати домінуючі негативні впливи на податкову політику. Виокремлено п'ять основних проблем державної податкової політики України, що, у свою чергу, актуалізує науковий пошук шляхів вирішення причин виникнення останніх як необхідної передумови підвищення ефективності бюджетної політики забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: соціалізація податкової політики, соціалізація; податкова політика, національні інтереси України, суспільна користь

UDC 336.22:316.4

THE CONCEPT OF SOCIALIZATION OF TAX POLICY

Myskin Yu.

University of State Fiscal Service of Ukraine

The article clarifies the semantics of the concept of "socialization of tax policy". The evolution of the term "socialization" and its integration into economic scientific thought is researched. From the critical point of view, the modern views of scientists emphasizing the subordination of the economic system to social values and the growing role of a man in economic processes are analyzed. The author's interpretation of the term "social policy of taxation" is substantiated as a process of influence on classes, social strata, groups and individuals who manage taxation, in order to subordinate their needs and interests to the public benefit. Understanding the logic of socialization of tax policy has allowed to identify the dominant negative effects on tax policy. Five main problems of the state tax policy of Ukraine are distinguished, which, in turn, actualize the scientific search for solutions to the causes of the emergence of the latter as a necessary prerequisite for increasing the effectiveness of the budget policy of ensuring socio-economic development of Ukraine.

Keywords: socialization of tax policy, socialization; tax policy, national interests of Ukraine, public utility.

Актуальність проблеми. Дослідженню науково-теоретичних аспектів та вітчизняної практики реалізація податкової політики України приділяли увагу значна кількість вчених. При цьому ефективність оподаткування в Україні систематично піддається сумнівам, що підтверджується постійними, уже на протязі 25 років, податковими реформами. Враховуючи, що ключовим питанням у контексті ефективності податкової політики є не лише сам процес формування податкової системи та податкове адміністрування, але й цілі, яким підпорядкована система оподаткування, актуальним постає питання усвідомлення логіки формування таких цілей та механізму їх підпорядкування національним інтересам України, чого можна досягнути шляхом соціалізації податкової політики. Відтак першочерговим постає завдання осмислення сутності соціалізації податкової політики.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми соціальної спрямованості податкової політики досліджували багато науковців. Серед них: Андрущенко В., Аронов О., Варналій З., Вебер М., Вишневський В., Геєць В., Кейнс Дж., Крисоватий А. та інші вчені.

При цьому сам термін «соціалізація податкової політики» на сьогоднішній день у економічній літературі використовується дуже рідко. Основною причиною такої ситуації вбачається відсутність чіткого семантичного взаємозв'язку між терміном «соціалізація податкової політики» та його змістовним наповненням. А свідоме осмислення логіки підпорядкування інтересів різних учасників податкового процесу суспільній користі може забезпечити ідентифікацію основних проблем податкової політики та сформуванню базис для підвищення ефективності бюджетної політики забезпечення соціально-економічного розвитку України

Метою статті є уточнити семантику поняття «соціалізація податкової політики».

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років термін «соціалізація» активно використовується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Його автором вважається Ф. Г. Гіддінгс, який у книзі «Теорія соціалізації», що вийшла у 1887 році, трактує соціалізацію як «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовку людського матеріалу до соціального життя» [5]. Становлення поняття «соціалізація» тривало впродовж ХХ століття і на сьогодні воно

сформувалося у «самостійну міждисциплінарну галузь дослідження» [16, с. 112].

Характеризуючи соціалізацію через економічний контекст, варто відзначити, що вона, пер за все, передбачає, поряд з врахуванням потреб ринку, орієнтацію на загальнолюдські цінності [15, с. 135]. При цьому, у працях вчених-економістів можна зустріти різні трактування даного поняття. Так, академік В. М. Геєць під соціалізацією розуміє «процес формування особистості, достатньо підготовленої для того, щоб своїми поведінковими практиками, усім способом життя в певному суспільстві відповідати прийнятним у ньому соціокультурним нормам» [4, с. 8-9]. Майже аналогічно підходу дотримується І. П. Скороход, яка трактує соціалізацію як дії «щодо забезпечення готовності членів суспільства до відповідних вимог суспільних інститутів і створення умов для реалізації суб'єктами економічної політики відповідальності в контексті взаємообумовленого функціонування й розвитку згідно з стандартами сучасної цивілізації» [16, с.114]. Тропіна В. Б. під соціалізацією економіки розуміє «необхідність переорієнтації економіки на людину, що виступає необхідною передумовою функціонування та розвитку економічної системи соціально-економічних відносин» [17, с. 8]. Особливої уваги заслуговує визначення терміну «соціалізація» Кириленко Л. М., яка під ним розуміє «послідовне, поетапне включення людини в різні сектори соціально-економічного процесу, зайняття в цьому просторі власної ніші, яка б відповідала потребам і можливостям індивідуума, відповідному рівню культури, залежно від стратегії і тактики економічної поведінки» [7, с. 18]. Вона вважає, що «соціальна економічна система має в ролі основної функції обслуговування потреб суспільства, головного його суб'єкта і об'єкта – людини» [7, с. 19].

У науковій літературі можна зустріти й інші визначення, проте у розрізі нашого дослідження їх доцільно систематизувати у два основні напрями: 1) підпорядкування економічної системи соціальним цінностям [1; 3; 9; 12; 14; 15]; 2) зростання ролі людини в економічних процесах [2; 4; 7; 13; 16; 17]. Виокремлення і чітке усвідомлення цих напрямів є передумовою для ґрунтовного дослідження сутності поняття «соціалізація податкової політики».

Найбільш комплексною працею з питань соціалізації податкової політики є дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Аронова О. В. на тему «Соціалізація

податкової політики Російської Федерації» [1]. У ньому автор одним із елементів наукової новизни визначає «введення в науковий обіг поняття «соціалізація податкової політики»» [1, с. 7], під яким розуміється «процес, умова, прояв і результат формування податкової системи соціальної держави» [1, с. 13]. Соціалізація податкової політики на думку Аронова О. В. «виражається в соціальній спрямованості оподаткування (соціальні податки, пільги, видах податкових ставок, податкових режимах і т.д.). По ній можна судити про рівень соціального розвитку держави. Її зміст відображає загальнонаціональні (субнаціональні, місцеві) інтереси, а отримані в ході її реалізації засоби стають загальнонаціональним (субнаціональним, місцевим) надбанням. Така політика спрямована на податкове стимулювання форм і правил конкурентної поведінки господарюючих суб'єктів, у якій зацікавлена соціальна держава, а також сприяє комплексному, органічному розвитку і поєднанню всіх сторін його життя, включаючи, насамперед, економічну і соціально-політичну.

Суттю соціалізації податкової політики, соціально орієнтованого оподаткування виступають установки на реалізацію прав людини не тільки в соціально-трудовій сфері, а й забезпечення добробуту всіх членів суспільства, прагнення до зменшення нерівності в доступі до різних благ, зведення до мінімуму поляризації суспільства. Її задача - сприяти економічно раціональному задоволенню індивідуальних і колективних потреб учасників виробництва» [1, с. 13-14].

Детальний аналіз думок Аронова О. В. щодо визначення сутності поняття «соціалізація податкової політики» дозволив зробити наступні їх узагальнення:

- 1) зміст соціалізації податкової політики відображає загальнонаціональні (субнаціональні, місцеві) інтереси;
- 2) соціалізація податкової політики розглядається у контексті підпорядкування податкової політики цілям соціальної держави (реалізації прав людини; забезпечення добробуту всіх членів суспільства; прагнення до зменшення нерівності в доступі до різних благ; зведення до мінімуму поляризації суспільства);
- 3) реалізується соціальна податкова політика через соціальні податки, пільги, види податкових ставок, податкові режими тощо.

Розглянемо кожне з них більш детально.

1. Зміст соціалізації податкової політики відображає загальнонаціональні (субнаціональні, місцеві) інтереси.

Наведене твердження доцільно проаналізувати у контексті сутності податкової політики та загальнонаціональних (субнаціональних, місцевих) інтересів.

По-перше, використовуючи термін «податкова політика» Аронов О.В., як і переважна більшість науковців, дотримується знеособленого підходу і вважає під нею діяльність держави у сфері оподаткування. Нами ж у статті [10] обґрунтовано, що під податковою політикою варто розуміти «діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, пов'язану з впливом на управління оподаткуванням з метою реалізації власних потреб та інтересів» [10, с. 190]. У свою чергу, інтереси різних класів, соціальних верств, груп та індивідів, які одночасно є суб'єктами податкової політики, не однорідні, можуть бути суперечливі чи зовсім протилежні (та й не обов'язково спрямовані на користь суспільства).

Як зазначають Крисоватий А. І. та Валігура В. А.: «врахувати потреби, бажання та інтереси кожного індивіда під час справляння податків – неможливо. Але задля гармонізації оподаткування держава має відстоювати інтереси людини, які виражені через суспільство» [8, с. 33]. Іншими словами держава повинна проводити соціалізацію податкової політики, підпорядковуючи інтереси, які проявляються в останній, суспільній корисності.

По-друге, ми не можемо погодитися з коректністю використання словосполучення «загальнонаціональних (субнаціональних, місцевих) інтересів», адже мова повинна йти про інтереси окремо взятої людини та суспільства в цілому не залежно від національної, регіональної чи місцевої приналежності.

Таким чином, говорячи про цільове спрямування соціалізації податкової політики варто ставити питання про створення передумов для різних суб'єктів податкової політики (як структурним так і безструктурним способом) щодо підпорядкування їх інтересів суспільній корисності.

2. Соціалізація податкової політики розглядається у контексті підпорядкування податкової політики цілям соціальної держави (реалізації прав людини; забезпечення добробуту всіх членів суспільства; прагнення до зменшення нерівності в доступі до різних благ; зведення до мінімуму поляризації суспільства).

В цілому погоджуючись із наведеним твердженням, хочемо знову звернути увагу на знеособленість підходу до трактування поняття «податкова політика». Такий підхід звужує розуміння сутності соціалізації податкової політики. Адже він розглядає соціалізацію лише як процес цілеспрямування знеособленої податкової політики. У свою чергу, врахування одночасної діяльності різних суб'єктів податкової політики (до речі, у своїй крайній формі прояву це завжди буде людина) дозволяє розглядати соціалізацію податкової політики як процес впливу на потреби та інтереси індивідів (які є первинним стимулом до дії у контексті впливу на управління оподаткуванням) з метою їх підпорядкування суспільній корисності.

3. Реалізується соціальна податкова політика через соціальні податки, пільги, види податкових ставок, податкові режими і т.д.

Знеособлений підхід до податкової політики передбачає підпорядкування останньої суспільній корисності лише через функціональну складову управління оподаткуванням. Варто відзначити, що у своїх наукових працях Аронов О.В. поняття «управління оподаткуванням» не використовує, а наводить його інструменти: соціальні податки, пільги, види податкових ставок, податкові режими (при цьому без дотримання принципів системності та комплексності). Обґрунтоване ж нами у статті «Управління оподаткуванням: характеристика понятійного апарату» розуміння поняття «управління оподаткуванням» як «цілеспрямованого впливу на процес реалізації податками своїх функцій з метою підвищення його ефективності» [10, с. 191], окрім функціональної складової (управлінської дії) дозволяє окремо виділити об'єкт і суб'єкт управління оподаткуванням (по-суті людину), вплив на які формує первинні передумови для підвищення ефективності реалізацій податками своїх функцій.

Таким чином, пропонуємо під соціалізацією податкової політики розуміти процес впливу на класи, соціальні верстви, групи та індивідів, які здійснюють управління оподаткуванням, з метою підпорядкування їх потреб та інтересів суспільній корисності.

Враховуючи наведене трактування сутності поняття «соціалізація податкової політики» та беручи до уваги, що будь-який процес можна розглядати як процес управління чи самоуправління [6, с. 13], відобразимо на рисунку 1 логіку соціалізації податкової політики.

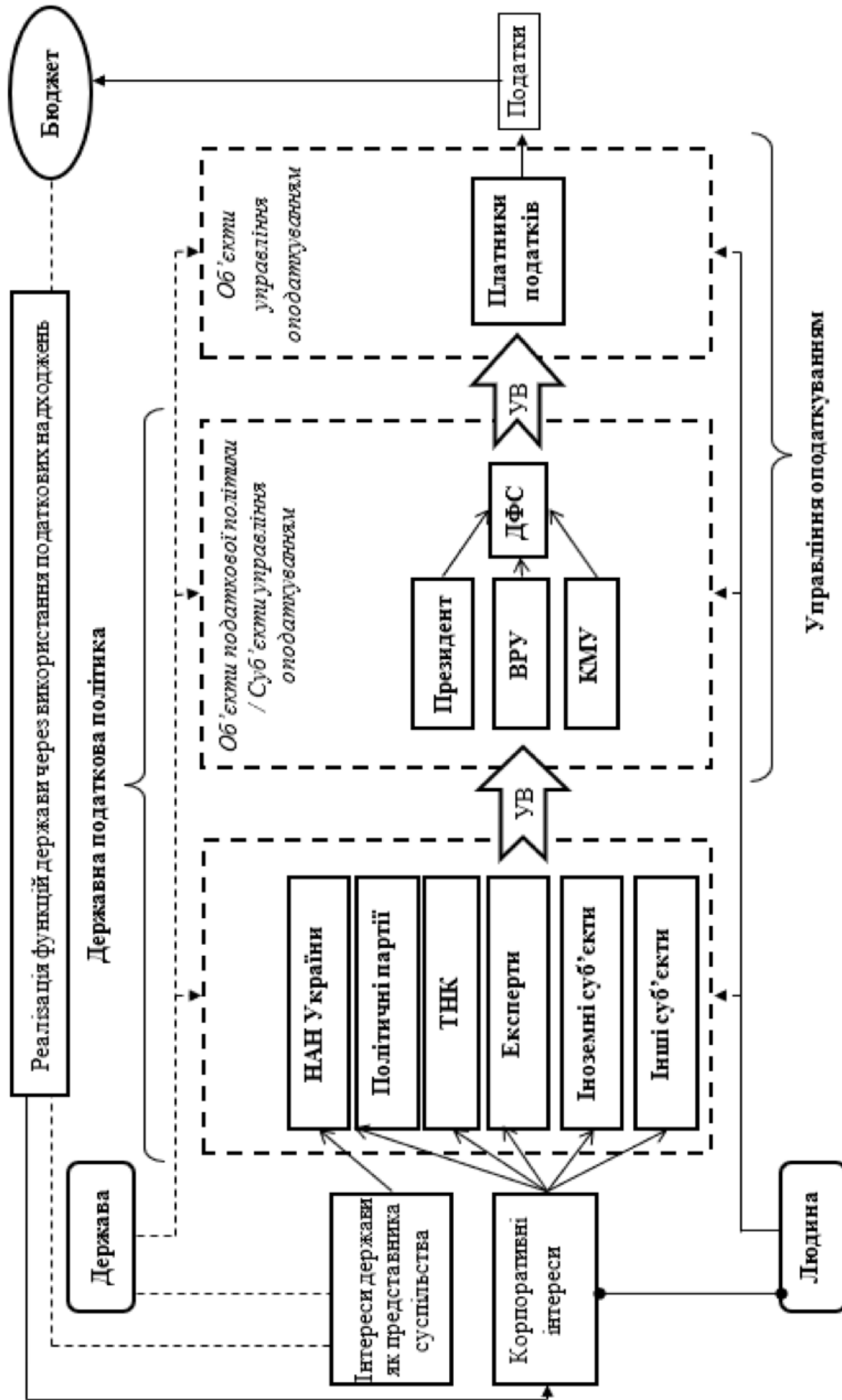

Рис. 1. Логіка соціалізації податкової політики України (розробка автора)

Примітки: УВ – управлінський вплив; пунктиром відображено логіку соціалізації податкової політики України.

З рисунку 1 видно, що первинними у взаємозв'язку процесів «податкова політика – управління оподаткуванням – оподаткування – використання податкових надходжень» є інтереси (Озеров І.Х. ще у 1905 році зазначав, що саме інтерес необхідно покласти в основу дослідження як методологічний прийом [11, с. 15]). Останні, у свою чергу, підпорядковані прагненню задовольнити потреби окремо взятої людини та суспільства в цілому.

Не менш важливе значення для розуміння логіки соціалізації податкової політики має усвідомлення постійної «боротьби протилежностей» - корпоративних інтересів, які притаманні окремо взятій людині, та інтересів суспільства, представником яких є держава (як зазначають Крисоватий А. І. та Валігура В. А.: «конфлікт інтересів під час оподаткування відбувається на глибинному рівні людина-людина, одна з яких представляє власні егоїстичні інтереси як особистості, а інша – інтереси суспільства, шляхом делегованих їй повноважень» [8, с. 31]; разом з тим хочемо звернути увагу не те, що і людині, яка повинна діяти в інтересах суспільства, притаманні егоїстичні інтереси). При цьому варто відзначити, що суб'єкти та об'єкти податкової політики і управління оподаткуванням по-перше, знаходяться під впливом держави, а по-друге, являють собою у первинній формі людину чи їх сукупність, зі своїми індивідуальними інтересами.

Відтак, логіка соціалізації податкової політики наступна: держава як представник інтересів суспільства повинна здійснювати управлінський вплив на суб'єктів та об'єктів податкової політики і управління оподаткуванням з метою підпорядкування цільового спрямування їх діяльності суспільній корисності.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження пропонуємо під соціалізацією податкової політики розуміти процес впливу держави на класи, соціальні верстви, групи та індивідів, які здійснюють управління оподаткуванням, з метою підпорядкування їх потреб та інтересів суспільній корисності (національним інтересам України).

Пізнання логіки соціалізації податкової політики України дозволяє чітко визначити основні проблеми її практичної реалізації:

- 1) недостатньо формалізовані інтереси держави як представника суспільства;
- 2) неефективне використання податкових надходжень з позиції суспільної корисності (про напрями використання податкових

надходжень Крисоватий А. І. та Валігура В. А. пишуть наступне: «процес оподаткування необхідно спрямовувати на людину як мету, задля котрої справляють податки, а не як засіб забезпечення держави грошовими коштами» [8, с. 32-33]);

3) відсутність державницького концептуального бачення розвитку економіки країни в цілому та оподаткування зокрема;

4) відсутність механізму оперативної оцінки цільової спрямованості діяльності об'єктів податкової політики (суб'єктів управління оподаткуванням);

5) нерозуміння (неможливість передбачення) логіки прийняття управлінських рішень людьми, які є представниками суб'єктів та об'єктів податкової політики і управління оподаткуванням.

Подальші дослідження варто спрямувати на осмислення та пошук шляхів вирішення проблем практичної реалізації соціалізації податкової політики України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аронов А. В. Социализация налоговой политики Российской федерации : автореф. дис. на соиск. уч. степ. доктора экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Александр Владимирович Аронов. – Москва, 2009. – 37 с.
2. Базилевич В. Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів сучасності / В. Д. Базилевич // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.». – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 11-15.
3. Быченко Ю. Г. Социализация экономики в России: проблемы и перспективы / Ю. Г. Быченко, Л. В. Логинова // Вестник Саратовского государственного технического университета. - 2009. - № 37. - С. 262-272.
4. Геєць В. М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності [Електронний ресурс] / В. М. Геєць // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 7-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Usoc_2011_2_3.pdf
5. Гиддингс Ф.Г. Основания социологии / Гиддингс Ф.Г.. – М., 1898. – 418 с.
6. Достаточно общая теория управления [Электронный ресурс]. – Санкт-Петербург, 2003. – 419 с. – Режим доступу: <http://dotu.ru/files/20040623-DOTU.pdf>
7. Кириленко Л. М. Необхідність, сутність та напрями соціальної орієнтації економічного розвитку / Л. М. Кириленко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014 – № 12 (165). – С. 18-22.

8. Крисоватий А. І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори / Монографія // А. І. Крисоватий, В. А. Валігура. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 248 с.
9. Лютий І. О. Соціальні пріоритети фіскальної політики в посткризовий період / І. О. Лютий, Д.В. Осецька // Вісник Київського нац. ун.-ту ім. Т.Шевченка. Економіка. - 2014. - № 1 (154). - С. 28-33.
10. Мискін Ю. І. Управління оподаткуванням: характеристика понятійного апарату / Ю. І. Мискін // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – Вип. 181, ч. 3. – 2013. – С. 186 – 192.
11. Озеров И. Х. Основы финансовой науки: [курс лекцій, читанный в Московском Университете] / Озеров И. Х. – [вып. 1-й. Ученія обь обыкновенных доходах]. – М. :Типо-литографія Г. И. Простакова. Балчугъ, д. Симонова монастыря, 1905. – 352 с. – (Издание исключительно для слушателей).
12. Ревенко О. В. Вплив екологічних та соціальних аспектів податкової політики на якість життя населення [Електронний ресурс] / О. В. Ревенко, А. О. Рудюк // Экология и промышленность. - 2013. - № 1. - С. 28-33. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekolprom_2013_1_7.pdf
13. Сидорович Е. Ю. Детерминанты и мегатренды развития налогообложения в условиях глобализационных трансформаций / Е. Ю. Сидорович // Экономика и финансы. – 2014. – №5. – С. 101-106.
14. Сильвестрова Т. Я. В поисках подходов социальной составляющей налоговой политики Российской Федерации / Т.Я. Сильвестрова, Г.В. Калинина, С.Ю. Гурова. // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Сер.: Экономические науки. - 2014. - № 4 (199). - С. 159-165.
15. Сильвестрова Т. Я. Подходное налогообложение как основа социально ориентированной налоговой политики в Российской Федерации / Т. Я. Сильвестрова, Г. В. Калинина, С. Ю. Гурова. // Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Сер.: Экономические науки. - 2015. - № 1 (211). - С. 135-140.
16. Скороход І.П. Теоретичні аспекти економічної соціалізації економіки / І.П. Скороход // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2012. – Т.17. – вип. 2. – С. 110-116.
17. Тропіна В. Б. Соціальні пріоритети фінансової політики держави у контексті економічного зростання / В. Б. Тропіна // Вісник Київського нац. ун.-ту ім. Т.Шевченка. Економіка. - 2005. - № 79. - С. 7-9.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 657.1(083.74) : 339.56.055

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Гордополов В.Ю., к.е.н.

Київський національний торговельно-економічний університет

В статті розглядаються питання нормативно-правового регулювання ведення зовнішньоекономічної діяльності. В процесі дослідження було встановлено, що нормативно-правове забезпечення бухгалтерського законодавства формуються в господарському, митному, податковому та валютному законодавстві. Було побудовано систему нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що поєднує вказані види правового забезпечення. Наведено особливості формування інформації в бухгалтерському обліку під впливом господарського, митного, валютного та податкового нормативно-правового забезпечення. В статті проаналізовано фактори, які визначають об'єкти бухгалтерського обліку та впливають на їх зміни в зовнішньоекономічній діяльності підприємств. Встановлено, що фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність враховують зовнішній вплив, який в літературі ідентифікується як екзогенний. Було окреслено напрями невирішених проблемних питань в бухгалтерському обліку операцій зовнішньоекономічної діяльності, та запропоновано напрями удосконалення бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: бухгалтерський облік, зовнішньоекономічна діяльність, нормативно-правове регулювання, нормативно-правове забезпечення, правове законодавство

UDC УДК 657.1(083.74) : 339.56.055

NORMATIVE-LEGAL SUPPLY OF FOREIGN-ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES

Gordopolov V., PhD in Economics

Kyiv National University of Trade and Economics

The article deals with the issues of regulatory and legal regulation of foreign economic activity. In the course of the study, it was established that the legal and regulatory framework of accounting legislation was formed in the economic, customs, tax and currency legislation. A system of legal and regulatory support for foreign economic activity of enterprises was built, combining these types of legal support. The peculiarities of formation of the information in the accounting under the influence of economic, customs, currency and tax normative-legal support are presented. The article analyzes the factors that determine the objects of accounting

and influence their changes in the foreign economic activity of enterprises. It was established that factors of influence on foreign economic activity take into account the external influence, which in the literature is identified as exogenous. The directions of unresolved problem issues in the accounting of operations of foreign economic activity were outlined, and the directions of improvement of accounting of foreign economic activity were proposed.

Keywords: accounting, foreign economic activity, normative-legal regulation, normative-legal support, legal legislation.

Актуальність проблеми. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств як об'єкт управління та бухгалтерського обліку і економічного аналізу є жорстко регламентована, а тому система нормативно-правового регулювання визначає її риси та властивості, що в свою чергу впливають на методологію інформаційного забезпечення управлінських рішень. Для встановлення напрямів розвитку системи обліково-аналітичного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності є потреба в оцінці та характеристиці системи нормативно-правового регулювання в Україні, що дозволить ідентифікувати напрями розвитку об'єкту й відповідно елементів методу бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень. Провівши аналіз наукової літератури, було виявлено, що свої праці, які стосуються нормативно-правового регулювання присвятили такі вчені як: Я.Д. Крупка, І.Я. Назарова, С.В. Мариніна, Я.М. Кістанова, С.М. Домбровська, А.Е. Вавенко, В.В. Мацьків, П.М. Грицюк, В.О. Хомедюк та ін. Однак, деякі питання залишаються поза увагою дослідників, зокрема, потребує подальшого дослідження в частині ідентифікації особливостей правового регулювання ведення зовнішньоекономічної діяльності та облікового відображення експортно-імпортних операцій підприємств.

Метою статті є дослідження нормативно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності та визначення напрямів удосконалення бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності, зокрема облікового відображення експортно-імпортних операцій підприємств.

Виклад основного матеріалу. Правове регулювання ведення зовнішньоекономічної діяльності на рівні законодавства здійснюється відповідно до положень нормативно-правових документів. В навчальному посібнику Я.Д. Крупка, І.Я. Назарова [10] декларують наступні групи документів, що визначають правила ведення зовнішньої діяльності підприємствами. До них автори відносять:

– кодекси (Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Митний кодекс України, Податковий кодекс України);

– закони України (Про зовнішньоекономічну діяльність (від 16 квітня 1991 року № 959/ХІІ), Про режим іноземного інвестування (від 19 березня 1996 року № 94/96- ВР); Про міжнародні договори України (від 29 червня 2004 року № 19065-ІV); Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності (від 23 грудня 1998 року № 351-ХІV»; Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті (від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР); Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні (від 17 липня 1999 року № 996-ХІV));

– постанови та положення (Положення про валютний контроль (Постанова Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49); Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) (Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 06.09.2001 р. № 201); Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою (Постанова Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281); Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України (Постанова Правління НБУ від 04.12.2015 р. № 863); Положення про митні декларації (Постанова КМУ від 21.05.2012 р. № 450); Порядок заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа (Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 651));

– інструкції (Про порядок відкриття та використання рахунків у національній та іноземних валютах (Постанова Правління НБУ від 18.11.2003 р. № 492), Про переміщення готівки і банківських металів через митний кордон України (Постанова Правління НБУ від 27.05.2008 р. № 148); Про службові відрядження в межах України та за кордон (Наказ Міністерства фінансів України від 13.03.1998 р. № 59); Про порядок здійснення контролю і одержання ліцензії за експортними, імпортними та лізинговими операціями (Постанова Правління НБУ від 24.03.1999 р. № 136));

– Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73); П(С)БО 15 «Дохід» (наказ Мінфіну України від 29.11.1999 р. № 290); П(С)БО 16 «Витрати» (наказ Мінфіну України від 31.12.1999 р. № 318); П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» (наказ Мінфіну України від 10.08.2000 р. № 193)).

Зовнішньоекономічне державне регулювання окремих питань в частині ведення зовнішньої діяльності підприємств, має одночасно позитивні та негативні наслідки впливу на розвиток підприємницького сектору економіки

країни. Зокрема, документи, що регулюють ситуацію на грошово-кредитному та валютному ринках України визначають валютні обмеження для суб'єктів господарювання, що здійснюють експортні операції: «надходження в іноземній валюті, зазначені в абзаці першому цього пункту, підлягають обов'язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України, у тому числі безпосередньо Національному банку України, у розмірі 50 відсотків» [14]. Такі обмеження негативним чином позначаються на результатах зовнішньоекономічної діяльності, адже підвищують валютний ризик, зокрема негативний вплив зміни валютних курсів на доходи та витрати підприємств. Однак, метою таких валютних обмежень є стабілізація на грошово-кредитному ринку, тому доцільність та ефективність їх застосування є виправданою. Також треба врахувати той факт, що протягом 2015-2017 рр. валютні обмеження послаблюються, що свідчить про позитивні зрушення на валютному ринку та підвищує інтерес підприємств-експортерів до здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Крім зазначеного переліку документів, варто зазначити, що в 2017 р. Національний банк України представив Проект закону України «Про валюту», який «встановлює загальні правові засади у сфері проведення валютних операцій та здійснення валютного регулювання та валютного нагляду, а також визначає права та обов'язки суб'єктів валютних операцій та відповідальність за порушення ними норм валютного регулювання» [7].

Також доцільно зауважити, що в Україні окремі суб'єкти господарювання складають фінансову звітність відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності. Тому до переліку облікових правових документів необхідно додати: Концептуальну основу фінансової звітності, яка регулює здійснення зовнішніх операцій в частині визнання витрат підприємства; МСБО 18 Дохід; МСБО 21 Вплив змін валютних курсів.

В сфері бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності визначальним та основним правовим документом національного законодавства є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». В 2017 р. в Україні задекларовано суттєві зміни в бухгалтерському законодавстві, які, на нашу думку, впливають і на облікове відображення зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Зокрема, аналізуючи проект змін, які опубліковані на офіційній сторінці Верховної Ради України, виокремлено наступні категорії в бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності, що потенційно можуть зазнати змін:

– розробка та впровадження звіту про управління, який ідентифікується як «документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності» [13], забезпечить формування інформаційної бази в розрізі нефінансової інформації про здійснені експортно-імпортних операцій. Зокрема, дані про ризики зовнішньоекономічної діяльності, конкурентоспроможність на міжнародних ринках товарів і послуг, зміни в структурі експорту та імпорту, ефективності здійснюваної зовнішньоекономічної діяльності є підставою для прийняття обґрунтованих та оперативних управлінських рішень внутрішніми користувачами, а також покращення інвестиційної привабливості як окремих суб'єктів господарювання, так і країни в цілому. Однак, такі нововведення стосуються лише великих підприємств, адже як зазначається в проекті «від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства. Середні підприємства мають право не відображати у звіті про управління нефінансову інформацію» [13];

– поділ підприємств на мікропідприємства, малі, середні або великі підприємства – сектор малого та середнього бізнесу в Україні сьогодні потребує особливої підтримки з боку держави на шляху виходу на закордонні ринки товарів і послуг, тому чітке розмежування в класифікації підприємств має стати одним з основних детермінантів в експортній стратегії країни та державних програмах підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;

– вилучення окремих принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (таких як, періодичність, історична (фактична) собівартість, обачність) вплине на відображення в бухгалтерському обліку операцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств;

– «на вимогу користувачів фінансова звітність може бути додатково перерахована в іноземну валюту» [13] – може позитивним чином вплинути на підвищення інвестиційного клімату та формування відповідного рівня конкурентоспроможності експортерів країни.

Аналізуючи нормативно-правове забезпечення облікового відображення звертаємо увагу на те, що підстави для побудови бухгалтерського законодавства формуються в господарському, митному, податковому та валютному законодавстві. Тому на рис. 1 побудовано систему нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що поєднує вказані види правового забезпечення.

*Рис. 1 Система нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Джерело: розроблено автором*

Основи ведення зовнішньоекономічної діяльності визначено в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який є загальним нормативно-правовим документом, що регулює ряд питань, пов'язаних зі здійсненням господарських операцій підприємствами на закордонних ринках товарів і послуг, капіталу тощо. Положення даного закону окреслюють види та суб'єктів, принципи здійснення та правила регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також особливості укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) та правила оподаткування і принципи митного регулювання діяльності суб'єктів господарювання. Крім того, розкриваються такі питання, як ведення розрахунків та кредитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, страхування і ліцензування, відповідальність та порядок розгляду спорів при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.

Окрема стаття присвячена обліку зовнішньоекономічних операцій і звітності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, в якій задекларовано загальні правила облікового відображення господарських операцій. Зокрема, бухгалтерський облік операцій зовнішньоекономічної діяльності регулюється відповідно принципами і правилами, що застосовуються для ведення господарської діяльності підприємств, які здійснюють операції на внутрішньому (національному) ринку товарів та послуг, капіталу тощо. До

цих документів належать Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку та міжнародні стандарти фінансової звітності, дія яких розповсюджується на окремих видів суб'єктів господарювання, що визначено в відповідних статтях нормативно-правових документів.

В науковій літературі знаходимо критичний аналіз положень нормативно-правового законодавства щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, С.В. Мариніна зазначає, що «однією з причин того, що іноземні інвестиції повільно надходять в економіку України, є те, що базовий Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» не забезпечує іноземним інвесторам пільгових умов для господарської діяльності, не визначає податкові канікули чи пільги і для підприємців, які мають велику частину іноземних інвестицій» [11, с. 181].

В табл. 1 наведено особливості формування інформації в бухгалтерському обліку під впливом господарського, митного, валютного та податкового нормативно-правового забезпечення.

Митне законодавство, основним документом якого є Митний кодекс України, представляє собою регулювання питань, що пов'язані зі встановленням митного статусу, підтвердженням походження, визначенням митної вартості, правилами ввезення/вивезення, порядком митного оформлення готової продукції, товарів, робіт, послуг, які є предметом зовнішньоекономічних контрактів, а також здійсненням митних платежів та відповідальності в сфері порушення митних правил.

Таблиця 1. Організація та методика бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій: формування інформаційних потоків під впливом нормативно-правового забезпечення

<i>Нормативно-правового забезпечення</i>	<i>Облікове відображення та розкриття у звітності зовнішньоекономічних операцій</i>
Господарське законодавство	визнання в бухгалтерському обліку різних видів зовнішньоекономічних операцій, що відповідають характеристикам законодавчо закріпленим в господарському законодавстві
Митне законодавство	формування вартості активів та порядок їх визнання в бухгалтерському обліку; розрахунок суми дебіторської та кредиторської заборгованості, погашення зобов'язань та отримання дебіторської заборгованості, а також їх визнання в бухгалтерському обліку; формування показників бухгалтерської звітності
Валютне законодавство	формування вартості активів, розрахунок суми дебіторської та кредиторської заборгованості на підставі застосування валютних курсів; відображення зміни вартості активів та дебіторської і кредиторської заборгованості у вигляді доходів та витрат діяльності підприємства
Податкове законодавство	розрахунок суми податків та обов'язкових платежів і відображення в бухгалтерському обліку їх нарахування та сплати; формування показників податкової звітності

Джерело: розроблено автором

Щодо правил митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, то в науковій літературі даному питанню приділяється достатньо уваги з погляду на існування ряду питань, які потребують подальшого вирішення. Зокрема, Я.М. Кістанова [8] розкриває проблеми класифікації товарів, які є предметом зовнішньоекономічних контрактів, С.М. Домбровська [6] досліджує місце та суть системи управління ризиками в структурі митного адміністрування, а також ефективність митного контролю.

Крім того, А.Е. Вавенко обґрунтовує недосконалість митного законодавства в Україні та визначає необхідність змін, адже «нестабільність митного законодавства не дає змоги суб'єктам ЗЕД ефективно спланувати реалізацію економічних інтересів у сфері світогосподарських зв'язків. Митний кодекс повинен бути стабільним правовим інструментом з одночасним оперативним реагуванням на зміни у внутрішній та зовнішньоекономічній ситуації, але при їх внесенні має бути певна послідовність. Митна політика України повинна передбачати укладання митних союзів із зацікавленими країнами, які збільшать їх взаємну довіру, приведе їхню митну політику до узгодженості» [2, с. 72-73].

Питання валютного регулювання розглядаються в Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті», окрім того постанови Національного банку України також мають відповідну законодавчу силу, в яких закріплені окремі правила, що регулюють здійснення розрахунків в іноземній валюті суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Податкове законодавство охоплює питання, що стосуються оподаткування операцій зовнішньоекономічної діяльності. Податковий кодекс України є підставою для нарахування та сплати податків та платежів, пов'язаних зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності. В дослідженнях В.В. Мацьків, аналізуючи вплив податкового регулювання на діяльність суб'єктів ЗЕД, зазначає що на сьогодні «податки не можуть виконувати тільки фіскальну функцію, яку вони виконують тепер, адже це дієвий фактор стимулювання підприємницької діяльності» [12]. Також науковець обґрунтовує, що «податок на додану вартість загалом негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Проте, зважаючи на значний

регулюючий вплив цього податку, його доцільно використовувати як дієвий важіль стимулювання, у першу чергу, інвестиційної діяльності, імпорту для забезпечення виробництва експортної продукції та імпорту, що має соціальне спрямування» [12].

В сфері податкового навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності важливе значення має акцизний збір, нарахування та сплата якого також регулюється Податковим кодексом України. Зокрема, В.В. Мацьків зазначає, що, «як правило, ставки, за якими стягується акцизний збір для імпортованих товарів, є вищими, ніж для аналогічних вітчизняних», та «скорочення кількості підакцизних товарів є сприятливим фактором. Це знижує податковий тиск на виробників та імпортерів» [12]. Автор також аналізує міжнародну практику та вказує на важливість не лише застосування податкових пільг, які використовуються в Україні, а звертає увагу на міжнародний досвід для стимулювання експортної діяльності, зокрема розглядає метод фінансових пільг, який «базується на поверненні митних податків, сплачених при імпортуванні сировини для потреб експортного виробництва та звільненні від непрямих податків на дефіцитні в певній країні матеріали» [12].

Оцінку сучасного стану правового регулювання бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності представляють П.М. Грицюк, В.О. Хомедюк, які визначають перелік облікових об'єктів та зазначають, що «організація і здійснення ЗЕД потребують дотримання певних цілей і ставлять специфічні задачі перед бухгалтерським обліком». Тому ідентифікують «цілі бухгалтерського обліку відповідних об'єктів бухгалтерського обліку», до яких зараховують: контроль за збереженням товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів в іноземній валюті; своєчасне надання власникам, адміністрації, органам ДПП і Держкомстату інформації про товарообіг, його ефективність, про доходи, витрати, фінансові результати, обов'язкові відрахування та платежі; забезпечення своєчасних і правильних розрахунків за зовнішньоторговельними операціями» [5].

Також варто звернути увагу на дослідження, проведені О.О. Ашурковим в монографічній роботі. Зокрема, науковець розглядає «проблеми формування правового підґрунтя щодо підвищення ефективності

господарсько-правового механізму державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності». Автор презентує «шляхи удосконалення правового забезпечення реалізації інтеграційного вибору України», аналізуючи рівень адаптації зовнішньоторговельного законодавства України до вимог Європейського Союзу. Крім того, «надана оцінка можливих ризиків та наслідків такого кроку з метою забезпечення інтересів суспільства, держави та окремих суб'єктів господарювання» [15].

«Наявність відповідного національного правового забезпечення та уніфікованість його щодо правил міжнародної торгівлі створюють певні особливості експортно-імпоротної діяльності вітчизняних суб'єктів підприємств. Що більше національна законодавча база, яка регулює зовнішню торгівлю, наближена до світової, тим менше чинників, пов'язаних з національними обмеженнями, впливає на розроблення експортних та імпорتنих стратегічних рішень [9, с. 50]».

Система нормативно-правового забезпечення господарської діяльності повинна уніфікуватися відповідно до міжнародного законодавства. Це стосується і системи бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємства, адже в такому випадку облікова інформація буде порівнюваною та зіставною, що є важливим та ключовим моментом при прийнятті рішень в сфері міжнародної інвестиційної діяльності.

Здійснюючи оцінку сучасного стану облікового організаційно-методичного забезпечення операцій зовнішньоекономічної діяльності варто проаналізувати фактори, які визначають об'єкти бухгалтерського обліку та впливають на їх зміни в зовнішньоекономічній діяльності підприємств.

Як зазначає В.П. Андришин, що класифікація факторів дозволяє «моделювати господарську діяльність підприємства, здійснювати пошук резервів та шляхів покращення ефективності експортної діяльності підприємства. Аналіз та оцінка даних факторів дасть підстави для вироблення управлінських механізмів для підвищення ефективності експортної діяльності підприємства» [1, с. 14].

Тому в табл. 2 охарактеризовано фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність, які розкривають науковці в своїх дослідницьких роботах.

Таблиця 2. Характеристика факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність представлена в науковій літературі

Автори	Характеристика факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність
Саркісян Л.Г., Іщук Ю.А. (посилаючись на дослідження Е.О. Ковтун)	«зовнішні ринки пред'являють більш високі вимоги до товарів, їх упаковки, сервісу, реклами тощо; постійне вивчення більшої кількості інформації з різних джерел; гнучке використання комплексу маркетингових методів: вірного вибору збутової організації, вибору і використання різних методів стимулювання збуту, реклами тощо; вимоги та особливості діючого законодавства, міжнародні правила та інструменти» [16, с. 247]
Гавловська Н.І.	«склад факторів макrorівня, які негативно впливають на активність зовнішньоекономічної діяльності підприємств та її економічну безпеку (ведення військових дій на території країни, непрозора і недосконала політика НБУ, постійні трансформаційні процеси у фіскальній сфері, нестабільність у забезпеченні ресурсами суб'єктів господарювання різних рівнів, недовіра іноземних партнерів до вітчизняного інституціонального поля та бізнес-середовища)» [3, с. 6]
Гонтаржевська Л.І.	«зовнішні – сучасні трансформаційні процеси у світовій економіці (глобальні, національні прямої і опосередкованої дії) та внутрішні – проблеми ЗЕД у сфері туризму в Україні (об'єктивні, суб'єктивні). На основі кореляційно-регресивного аналізу визначено найвпливовіші фактори, що обумовлюють результативність зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств України: ресурсні (забезпеченість трудовими, туристичними ресурсами, закладами туристичної інфраструктури) та рівень внутрішнього платоспроможного попиту» [4, с. 4]
Фатенок-Ткачук А.О	«технологічні (інвестиції в об'єкти виробничого призначення кількість використаних раціоналізаторських пропозицій, винаходів, корисних моделей, промислових зразків); виробничі (обсяг наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств та обсягу інноваційної продукції підприємства); зовнішні економічні на рівні держава (обсяг прямих іноземних інвестицій, кількість працівників, зайнятих у фінансуванні, кредитуванні та страхуванні, інвестиції в основний капітал за рахунок державних централізованих джерел фінансування); зовнішні економічні на рівні ринок (інвестиції в основний капітал машинобудівної промисловості та дебіторська заборгованість промислових підприємств); часу та простору (перевезення вантажів всіма видами транспорту, а також щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям); освітні (кількість професійно-технічних училищ та чисельністю осіб, що закінчили вищі учбові навчальні заклади III–IV рівнів акредитації)» [17, с. 16-18]
Андришин В.П.	з позиції відношення до середовища функціонування (внутрішні, зовнішні); за ступенем взаємозалежності (незалежні, частково залежні, взаємопов'язані); за можливістю контролю (контрольовані, частково контрольовані, неконтрольовані); за можливістю прогнозування (прогнозовані, непрогнозовані); за способом оцінювання та вимірювання (піддаються вимірюванню, не піддаються вимірюванню, вимірюються експертним методом); за часом дії (довгострокові, середньострокові, короткострокові); за тривалістю дії (постійнодіючі, періодичні, спорадичні); за характером впливу на ефективність експортної діяльності (функціональні, дисфункціональні) [1, с. 13]

Джерело: розроблено на основі аналізу джерел [16, с. 247], [3, с. 6], [4, с. 4], [17, с. 16-18], [1, с. 13].

Охарактеризовані вище фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність враховують зовнішній вплив, який в літературі ідентифікується як екзогенний. На нашу думку, організація та ведення господарської діяльності на зовнішніх ринках товарів і послуг, капіталу також піддається впливу ендегенним чинникам, які пов'язані з особливостями діяльності суб'єкта господарювання та ідентифікуються як внутрішні фактори. Звичайно, фактори зовнішнього впливу є неконтрольованими, непрогнозованими та часто не піддаються оцінці, тому важливість їх дослідження є першочерговою. Зокрема, аналізуючи наведені в табл. 2.2 фактори варто додати, що нормативно-правове законодавство також можна зарахувати до таких факторів, які визначають та регулюють зовнішньоекономічну діяльність підприємств.

Облікове відображення операцій зовнішньоекономічної діяльності залежить від виду та обсягів діяльності, від виду та розмірів зовнішнього ринку, на якому здійснює суб'єкт діяльність, від принципів функціонування системи управління всередині підприємства тощо.

Гавловська Н.І. стверджує, що «фактори обумовлюють відповідну реакцію суб'єктів господарювання: згорання діяльності на «ризикованих» територіях; відсутність мотивації «заводити» валютну виручку на територію країни; тенденція до «тінізації» господарських операцій та діяльності в цілому; перенесення виробництва до місць із стабільним ресурсним забезпеченням; мінімізація операцій із суб'єктами вітчизняного фінансового сектора. Ситуація, яка склалася, обумовлює потребу у посиленні економічної безпеки ЗЕД вітчизняних підприємств як на макрорівні (удосконалення інституціонального середовища), так і на мікрорівні (удосконалення інструментарію та елементів економічної безпеки підприємств)» [3, с. 11].

В наукових дослідженнях А.О. Фатенок-Ткачук обґрунтовує поділ факторів впливу на зовнішню діяльність підприємства через розмежування зовнішніх факторів впливу країни-виробника та країни-партнера на рівнях «держава» та «ринок». На думку автора, «запропонована класифікація найбільш повно визначає зміст ЗЕД та дає змогу підвищити обґрунтованість і ефективність її реалізації» [17, с. 4].

Отже, в цілях наукового дослідження, вище проаналізовані фактори систематизуємо в дві групи, що окреслюють екзогенний та ендегенний

вплив на систему бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Дані фактори потребують більш детального обґрунтування з метою виокремлення напрямів удосконалення організаційно-методичного забезпечення облікового відображення операцій зовнішньоекономічної діяльності в розрізі розвитку міжнародних економічних відносин.

До зовнішніх (екзогенних) факторів зараховуються наступні:

– економічні – тип економічної системи країни, рівень економічного розвитку та місце країни в світовій економічній системі визначають можливість ведення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами і переваги виходу на зовнішні ринки товарів і послуг, капіталу тощо, що пов'язані з участю країни в міжнародних організаціях (наприклад, Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз тощо);

– правові – нормативно-правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності та фіскальна, валютна, митна та зовнішня політики в країні впливають на облікове відображення операцій через господарські, митні, валютні та податкові положення законодавства.

Внутрішні (ендогенні) фактори формуються під впливом розвитку діяльності підприємства, що виходить на зовнішній ринок. До них належать:

– вид, сфера та обсяги діяльності підприємства;

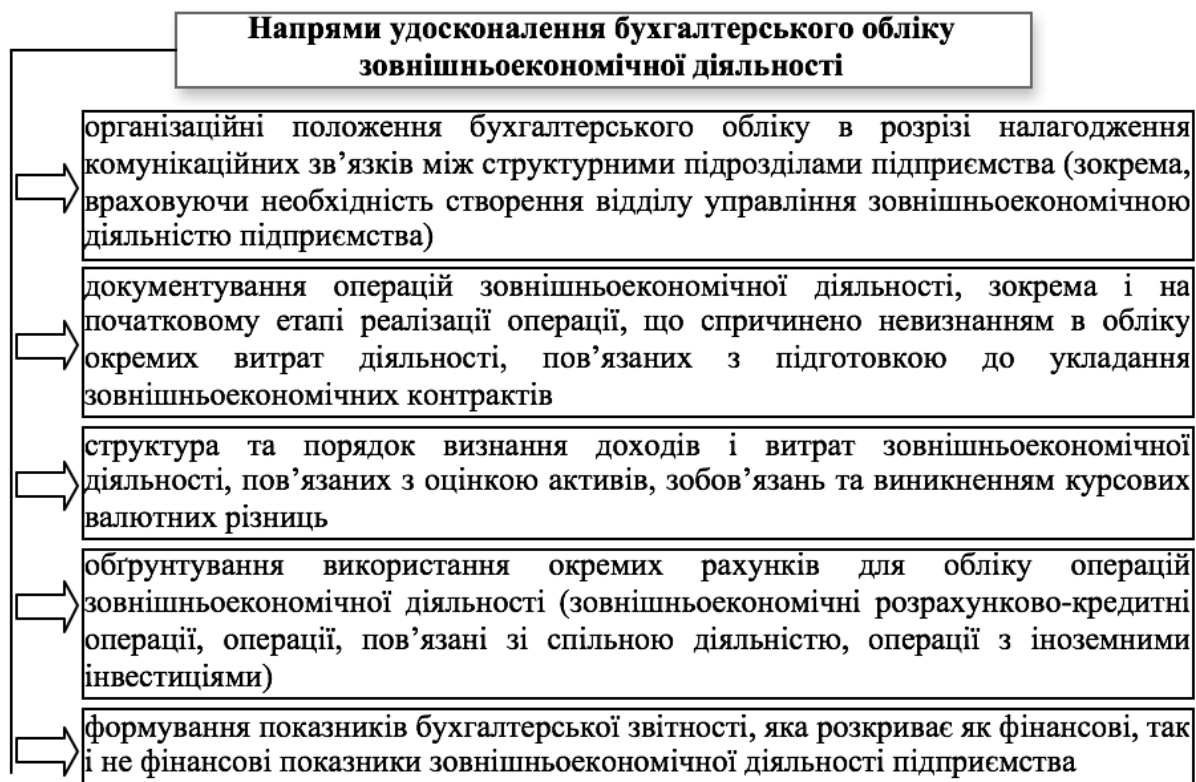
– цінова конкурентоздатність предмету зовнішньоекономічного контракту (товарів, послуг тощо);

– форми розрахунків за зовнішньоекономічними операціями підприємства;

– система виробництва та реалізації готової продукції, а також збуту товарів, надання послуг і виконання робіт.

Враховуючи виокремлені шляхи модифікації облікової системи в розрізі впливу зміни тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності на мікро- та макрорівнях, вплив екзогенних та ендогенних факторів на зовнішньоекономічну діяльність підприємства, а також аналіз сучасного стану облікової системи зовнішньоекономічної діяльності підприємств, яка базується та керується положеннями господарського, митного, валютного та податкового законодавства, на

рис. 2. представлено напрями невирішених питань організаційно-методичного забезпечення облікового відображення операцій зовнішньоекономічної діяльності в розрізі сучасного розвитку міжнародних економічних відносин.

*Рис. 2. Напрями удосконалення бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності
Джерело: розроблено автором*

Представлені напрями невирішених проблемних питань в бухгалтерському обліку операцій зовнішньоекономічної діяльності окреслюють важливість і доцільність здійснюваного дослідження в даній дисертаційній роботі. Сучасні тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності обґрунтовують невирішеність проблемних питань в сфері облікового забезпечення господарських операцій підприємств. Тому аналізуючи розвиток зовнішньої торгівлі в Україні спостерігаємо, що зацікавленість суб'єктів господарювання у веденні операцій зовнішньоекономічної діяльності зростає, однак сальдо зовнішньоторговельного балансу формується під негативним впливом переважання імпорتنих операцій в країні.

Характеристика сучасного стану зовнішньоекономічної діяльності показує, що на сьогодні як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівні існує цілий ряд проблем, що пов'язані, зокрема,

із сировинною спрямованістю експорту, високим рівнем валютного контролю з боку держави, дешевою робочою силою, відсутністю належного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства тощо. Така ситуація формує помилкові уявлення про закордонний досвід діяльності суб'єктів господарювання. Також, в свою чергу, інформація, що формується в бухгалтерському обліку є недостовірною та економічно необґрунтованою, адже позитивний ефект від девальвації української гривні для підприємств експортерів та дешева робоча сила спотворюють облікову інформацію про результати зовнішньоекономічної діяльності. Це обґрунтовує необхідність представлення шляхів модифікації облікової системи в розрізі впливу зміни тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності, спроба вирішення чого піднята в даному параграфі дисертаційної роботи.

В ході дослідження охарактеризовано систему нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності та на підставі аналізу наукових доробків виокремлено питання, які регулює господарське, митне, валютне та податкове законодавство, що забезпечують формування інформаційних потоків в системі бухгалтерського обліку зовнішньоекономічних операцій, таким чином формуючи підстави вітчизняного облікового законодавства.

Аналіз нормативного регулювання зовнішньоекономічних операцій став підставою отримання результатів дослідження в частині оцінки сучасного стану облікового організаційно-методичного забезпечення операцій зовнішньоекономічної діяльності, яка здійснювалася базуючись на ідентифікованих факторах (екзогенних та ендогенних) впливу на об'єкти бухгалтерського обліку та їх зміни в зовнішньоекономічній діяльності підприємств.

Висновок. Таким чином, нами було проаналізовано нормативно-правові документи, що регулюють облік зовнішньоекономічної діяльності підприємства, та їх відповідність сучасним вимогам розвитку зовнішніх економічних відносин в Україні. На підставі проведеного аналізу побудовано систему нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств та обґрунтовано напрями формування інформаційних потоків в системі бухгалтерського обліку під впливом нормативно-правового забезпечення. Крім того досліджено наукові результати в сфері організації та методики бухгалтерського

обліку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, які стали підставою виокремлення недоліків системи бухгалтерського обліку зовнішньоекономічної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андришин В.П. Фактори ефективності експортної діяльності підприємства / В.П. Андришин // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. Частина 2. – С. 11-14.
2. Вавенко А.Е. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств / А.Е. Вавенко // Управління розвитком. – 2014. – № 6. – С. 71-73.
3. Гавловська Н.І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра екон. / Н.І. Гавловська. – Херсон: ХНТУ, 2017. – 36 с.
4. Гонтаржевська Л.І. Зовнішньоекономічна діяльність туристичних підприємств України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук, спец.: 08.05.01 / Л.І. Гонтаржевська. – Київ, 2006. – 21 с.
5. Грицюк П.М. Нормативно-правове регулювання обліку зовнішньоекономічних операцій / П.М. Грицюк, В.О. Хомедюк // Наукові записки. Серія “Економіка”. – 2012. – Випуск 20. – С. 229-233.
6. Домбровська С.М. Механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та митного адміністрування [Електронний ресурс] / С.М. Домбровська // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2017. – № 1. – Режим доступу: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/11.pdf
7. Закон України “Про валюту”, Пропозиції НБУ до обговорення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=53357806>
8. Кістанова Я.М. Роль української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності в системі митного регулювання України [Електронний ресурс] / Я.М. Кістанова. – Режим доступу: <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7898/1/124-127a.pdf>
9. Красілич І.О. Розвиток експортно-імпоротної діяльності машинобудівних підприємств: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук, спец. 08.00.04 / І.О. Красілич. – Львів, 2017. – 227 с.
10. Крупка Я.Д. Облік міжнародних операцій: навчальний посібник / Я.Д. Крупка, І.Я. Назарова. – Тернопіль: «Крок», 2016. – 216 с.

11. Мариніна С.В. Становлення інституціональних засад регуляторної політики зовнішньоекономічної діяльності України / С.В. Мариніна // Наукові праці МАУП. – 2016. – Вип. 48(1). – С. 178–183.
12. Мацьків В.В. Сучасні тенденції податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / В.В. Мацьків . – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2011-2/%D0%9C%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>
13. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
14. Постанова Правління НБУ від 04.12.2015 р. № 863 “Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0410500-16>
15. Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності в умовах реалізації інтеграційних прагнень України: монографія / за ред. О.О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 392 с.
16. Саркісян Л.Г. Особливості розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації / Л.Г. Саркісян, Ю.А. Іщук // Економіка і організація управління. – 2016. – № 4 (24). – С. 245-253.
17. Фатенок-Ткачук А.О. Формування стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук, спец. 08.00.04 / А.О. Фатенок-Ткачук. – Львів, 2009. – 32 с.

УДК 334.722.1

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ПЕРЕДУМОВИ ТА РЕАЛІЇ**Деркач К.І.****Временко Л.В., к.е.н.***Харківський національний університет будівництва та архітектури*

У статті визначені передумови виникнення приватної підприємницької діяльності, зокрема, правові, економічні, політичні та психологічні. Розробка сприятливих умов для стимулювання приватного підприємництва, роздержавлення і приватизація власності, захищеність всіх видів власності та позитивна суспільна думка стали поштовхом до розвитку підприємницької діяльності. Проаналізовано якісний склад ФОП в Україні за кодами КВЕД, а також простежено динаміку за цими показниками. Досліджено концентрацію ФОП за областями і визначено, що у Київській та Харківській областях сконцентрована їх найбільша кількість, відповідно 15% та 8%. Виявлено вплив законодавчих змін у 2016р. на кількість ФОП в Україні, а саме різке їх скорочення. Окреслені пропозиції щодо удосконалення процесу організації приватного підприємництва. Головним аспектом для вдосконалення має стати законодавча база, а саме її спрощення та покращення з огляду регулювання взаємовідносин ФОП та підприємств.

Ключові слова: підприємництво, господарська діяльність, фізична особа-підприємець (ФОП), регулювання, організація

UDC 334.722.1

PRIVATE ENTERPRISE: PRECONDITIONS AND REALITIES**Derkach K.****Vremenko L., PhD in Economics***Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture*

The article defines the preconditions for the emergence of private entrepreneurial activity, in particular legal, economic, political and psychological. The development of favorable conditions for stimulating private entrepreneurship, privatization and privatization of property, protection of all types of property and positive public opinion have become the impetus for the development of entrepreneurial activity. The qualitative composition of IE in Ukraine according to the codes of CEDA has been analyzed, and the dynamics of these indicators has been traced. The concentration of IE in region has been investigated and the most IE is concentrated in Kyiv and Kharkiv regions, respectively 15% and 7%. The influence of legislative changes in 2016 was revealed. on the number of IE in Ukraine, in particular, their sharp contraction. The proposals for improving the process of organization of private entrepreneurship are outlined. The main aspect for improvement should be the legislative framework, namely, its simplification and improvement in reviewing the regulation of relations between private companies and enterprises.

Keywords: entrepreneurship, economic activity, individual entrepreneur (IE), regulation, organization.

Актуальність проблеми. Підприємець є стрижневою особою в бізнесі. Він прагне вдало використовувати всі фактори виробництва в єдиному процесі задля отримання максимального прибутку з найменшими витратами. У ринковій економіці саме підприємець прогнозує попит на завтрашній день, а саме які товари й послуги завтра знадобляться споживачам.

Діяльність приватних підприємців регулюється чималою кількістю нормативно-правових актів, які безперервно зазнають змін. Саме ця обставина, подекуди, спонукає приватних підприємців приймати рішення щодо подальшої діяльності. Потреба в розумінні цієї проблеми з огляду на значущість приватного підприємництва в Україні, підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом проблема організації приватного підприємництва є об'єктом дослідження багатьох вчених: Мазій Н. Г.[1], Гой І. В.[2], Ткаченко А.М. та Якошь І.С.[3], Варналій З.С.[4], Ковач А.В.[5], Коломієць О.О.[6] та інші. Автори розглядають принципи та передумови підприємницької діяльності, механізми формування бізнес-середовища, ризики підприємців та механізми державного регулювання розвитку підприємництва. Але при цьому не достатньо вивченими залишаються питання, пов'язані з діяльністю фізичних осіб-підприємців. Протиріччя між потребою в ефективних механізмах підтримки приватного підприємництва, з одного боку, і відсутністю сталого нормативно-правового забезпечення, зокрема, у сфері ведення господарської діяльності приватними підприємствами, з іншого боку, зумовило актуальність дослідження.

Метою дослідження є визначення передумов та реалій організації приватного підприємництва, а також аналіз розвитку ринку приватного підприємництва в Україні громадянами-підприємцями.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогоднішні реалії життя посилюють важливість і значимість для українців започаткування своєї справи. Світові тенденції такі, що в найближче десятиліття більша частина працівників будуть зайняті у власному бізнесі, тому для держави важливо створити сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності громадянами України.

Головною умовою для забезпечення високих темпів зростання вітчизняної економіки та підвищення її конкурентоспроможності і, як наслідок, сприятливого бізнес-середовища є дієвість й обґрунтованість податкового і митного законодавства, усунення на законодавчому та індивідуально підприємцями корупції, хабарництва, рейдерства, тінізації економічної діяльності тощо [1].

В умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Із моменту набуття Україною незалежності відбувалося поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища [2]. Відповідно так як розвивалося підприємництво, так зазнавало змін і приватне підприємництво, але «вдосконаленню немає меж».

Головною передумовою розвитку приватного підприємництва в Україні стало зняття законодавчих обмежень на підприємницьку діяльність. У лютому 1991 року був прийнятий Закон УРСР «Про підприємництво», який визначив загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності громадянами та юридичними особами на території України [7].

До 1 січня 2004 року в законодавстві застосовувався термін "суб'єкт підприємницької діяльності - фізична особа". З набранням чинності Цивільного кодексу України було введено поняття "фізична особа - підприємець", також це поняття застосовується й у Законі України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців" [8].

Фізична особа - підприємець є громадянином України, іноземним громадянином, особою без громадянства, що здійснює безпосередньо самостійну, систематичну, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку. Громадянин визнається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи. Громадянин-підприємець відповідає за своїми зобов'язаннями усім своїм майном, на яке відповідно до закону може бути звернено стягнення [7].

Правові передумови підприємництва ґрунтуються на законодавстві і нормативних актах, розроблених у країні. Останні мають визначити для

усіх учасників ринкових відносин однакові "правила гри", тобто надати однакові права і повну економічну свободу, не допускати втручання органів державного управління в господарську діяльність будь-якого суб'єкта за винятком законодавче обумовлених випадків [4]. Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку [5]. У юридичній літературі питання правового положення громадянина-підприємця розглядаються, як правило, у контексті ознак підприємницької діяльності і її організаційно-правових форм. При цьому, недостатньо уваги приділялось особливостям його правового положення у порівнянні з іншими фізичними особами і підприємницькими юридичними особами [6].

Не менш важливою передумовою є створення економічної стабільності державної політики в цих питаннях. Так, з метою підтримки малого підприємництва та ефективного використання його можливостей у розвитку національної економіки було введено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів підприємницької діяльності [9]. Привабливість цієї системи для фізичних осіб-підприємців зумовлена передусім спрощенням системи адміністрування і зменшенням небезпеки несвідомого порушення чинних законів та правил.

Наразі в Україні існують поряд загальна та спрощена системи оподаткування. Спрощена система оподаткування запроваджена 1 січня 1999 року на сьогодні втратила чинність у зв'язку з прийняттям Податкового Кодексу України (ПКУ), який дещо змінив принципи оподаткування для "спрощенців". Відповідно до ПКУ спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності. Фізична особа – підприємець може самостійно, за власним бажанням, обрати спрощену систему оподаткування.

Політичні передумови підприємництва полягають у забезпеченні в країні сприятливого політичного клімату для фізичних осіб –

підприємців. Така політика має надати усім господарюючим суб'єктам гарантії збереження їхньої власності, виключення можливостей націоналізації, експропріації. Владні структури мають захищати всі види власності, у тому числі інтелектуальну (винаходи, новаторство, нові методи організації), а також дбати про сприятливий підприємницький клімат завдяки відповідній податковій, кредитній, митній та іншій політиці [4].

На сьогодні одним з пріоритетних напрямків роботи державної служби зайнятості є стимулювання підприємницької ініціативи серед населення та підтримка і розвиток малого та середнього бізнесу [10]. За сприяння державної служби зайнятості в регіонах відкриваються мобільні Центри розвитку підприємництва, що представляють собою онлайн-додаток для людей, які бажають започаткувати власну справу, і для діючих підприємців, які планують інвестувати кошти, або шукають співвласників для свого бізнесу. Також надається грошова допомога від держави на відкриття своєї справи.

Психологічні передумови підприємництва полягають у позитивній суспільній думці стосовно підприємницької діяльності, відсутність їх стримує розвиток даного процесу. В цьому плані існує багато проблем, оскільки життя кількох поколінь відбувалося в умовах, які формували негативне ставлення до підприємництва [4].

Для гармонійного розвитку підприємницької діяльності важливим аспектом є не втручання держави в діяльність, а виключно економічне регулювання нормативно-законодавчих актів та фінансово-кредитних механізмів. Одним із таких нормативних актів є Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД).

КВЕД виокремлює та координує основні та додаткові види діяльності, обирається ФОП самостійно та може бути один або декілька. Основний вид економічної діяльності – це значущий фактор у формуванні сукупності статистичних одиниць для проведення аналізу.

Проведемо аналіз насиченості ринку за найбільш поширеними видами діяльності (рис.1).

На основі проведеного аналізу можемо зробити висновок про те, що найбільша кількість ФОП-ів займається роздрібною торгівлею, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами. За цим кодом КВЕД зареєстровано, станом на 20.12.2017р. за даними порталу Opendatabot, 547 777 осіб, у сфері складського господарства та

допоміжної діяльності у сфері транспорту – 159 192 осіб, а також оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами – 92 257 осіб. Питома вага цих видів діяльності в загальній структурі становить 50,17%. Це свідчить про те, що половина ФОП займаються саме зазначеними вище видами діяльності.

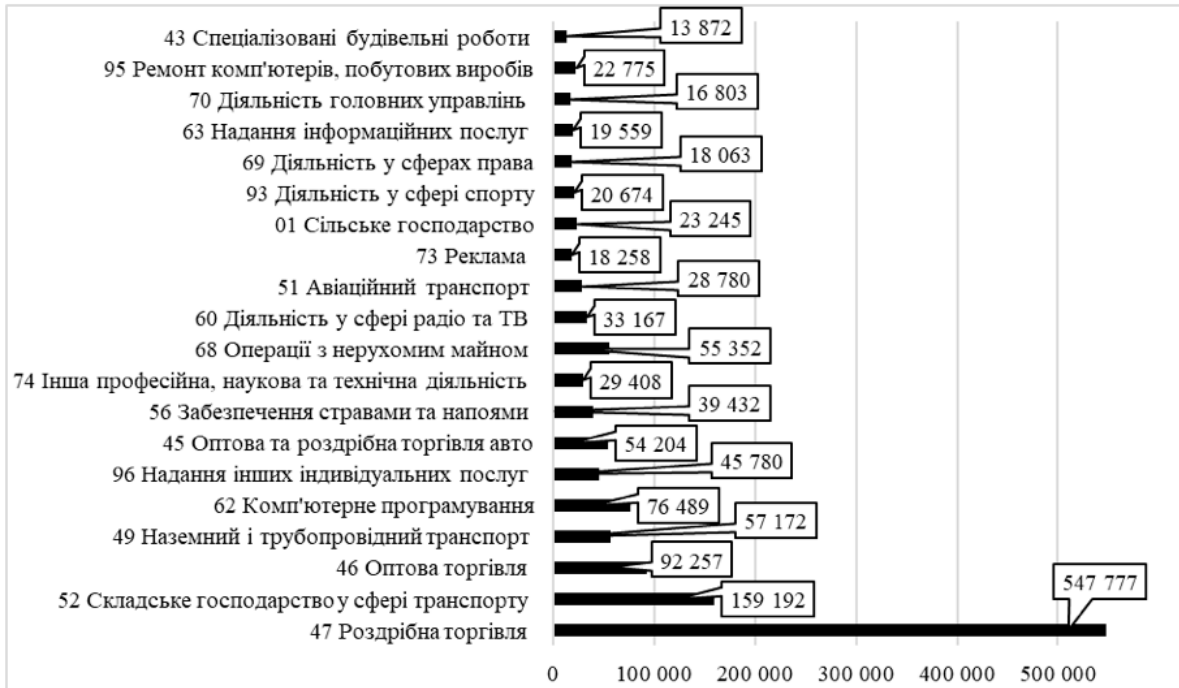

Рис. 1. Кількість діючих ФОП на 20.12.2017р. за видами діяльності
Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

Для того аби проаналізувати географічну сегментацію ФОП використаємо рис. 2.

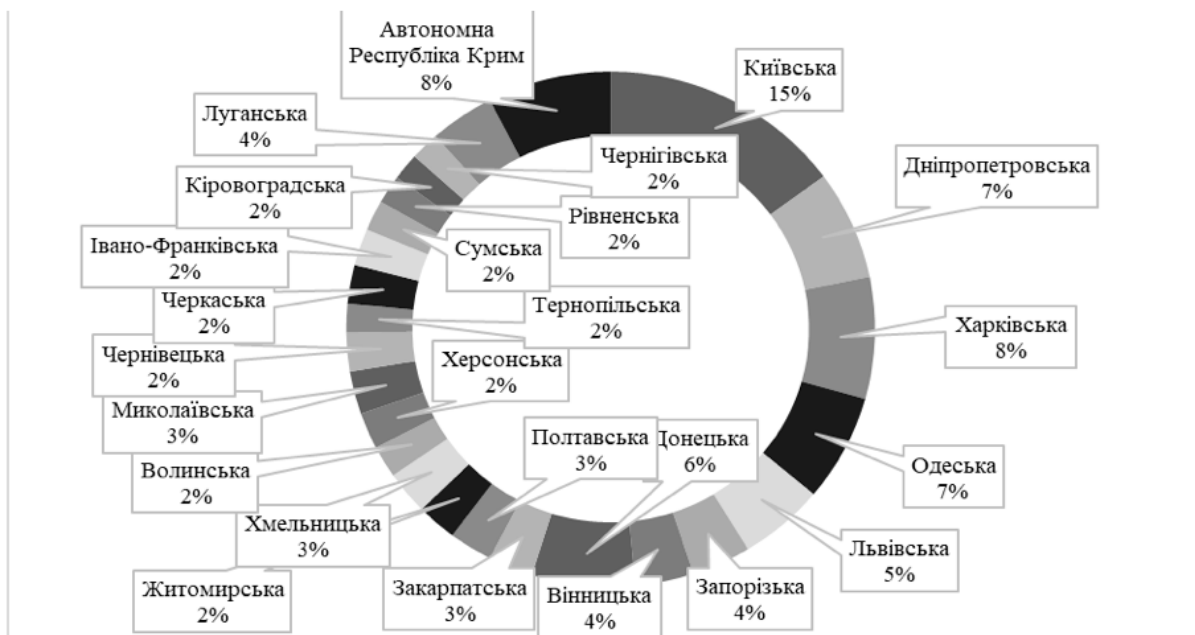

Рис. 2. Концентрація видів діяльності за областями
Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

За даними рис. 2 можемо зробити висновок, що найбільша кількість ФОП сконцентрована в Київській та Харківській областях відповідно 15% та 8%, це великі виробничі міста тому така концентрація є виправданою.

Важливими змінами для ФОП є зміна мінімального прожиткового мінімуму, а також мінімальної заробітної плати. З 1 грудня 2017р. прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць становив 1 700 грн, а мінімальна заробітна плата зафіксована з 1 січня 2017р. на рівні 3 200 грн [12]. З 1 січня 2018 року прожитковий мінімум залишиться на тому ж рівні, а з 1 грудня стане 1 853 грн [13]. Щодо мінімальної заробітної плати, то у 2018р. вона закріпиться на рівні 3 723 грн [13].

На 1 січня 2018 року єдиний податок для платників 1 групи складає 10% від прожиткового мінімуму – 170 грн, для 2 групи – 20% мінімальної заробітної плати – 740грн., а для 3 групи – 5% без ПДВ або 3% з ПДВ від доходу [14].

Дуже важливим аспектом діяльності ФОП є сплата єдиного соціального внеску. 27 грудня 2016р. були внесені законодавчі зміни щодо діяльності ФОП, що зобов'язували приватних підприємців з 1 січня 2017р. сплачувати єдиний соціальний внесок у розмірі 704 грн. навіть якщо не мають прибутку. Це призвело до глобального скорочення кількості ФОП в Україні (рис. 3).

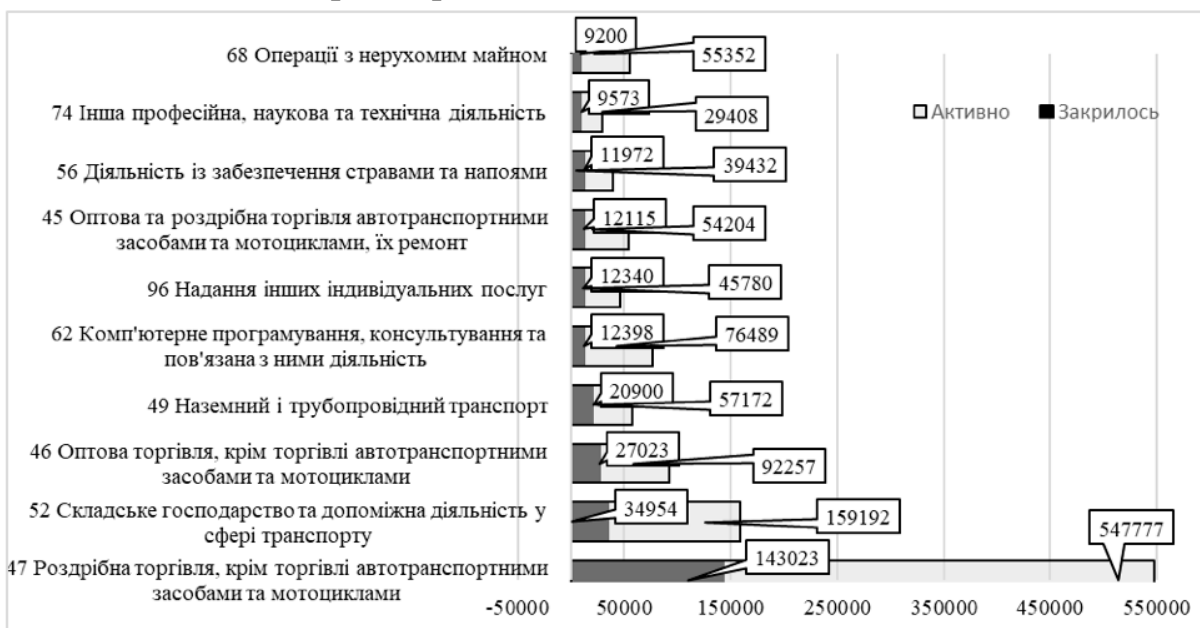

Рис. 3 – Кількість ФОП станом на 17.04. 2017р. за даними Opendatabot

Джерело: власна розробка авторів за даними [11]

З 1 січня 2018 року всі фізичні особи-підприємці, у тому числі і ті, які обрали єдиний податок, будуть зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок до 20 числа місяця, наступного за звітним кварталом. Це ж правило буде поширюватися на осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність [15].

Раніше для таких осіб, крім ФОП на спрощеній системі оподаткування, застосовувався річний період сплати ЄСВ. Крім того, платники єдиного податку першої групи втрачають право на сплату ЄСВ в сумі не менше 0,5 мінімального страхового внеску. Тому з 2018 року будуть змушені платити його в повному мінімальному розмірі (819,06 грн), як і всі інші “спрощенці” [15].

Це призвело до зміни структури ФОП за групами (рис. 4) (створено автором за даними Державної фіскальної служби України).

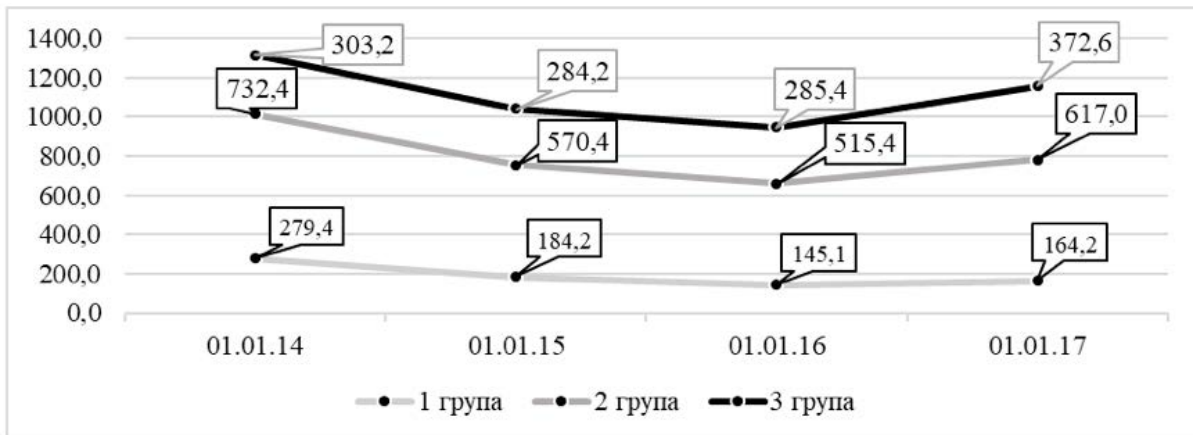

Рис. 4 – Кількість ФОП по групах, тис. осіб

Джерело: власна розробка авторів

За даними рисунку 4 видно, що відбулося збільшення кількості ФОП у 2017р. у порівнянні з 2016р., але значення, яке було зафіксовано у 2014 році досяг лише показник 3 групи. Приріст у 2017р. у порівнянні з 2016р. за 1 групою склав 13,16%, за 2-ю – 19,71%, а за 3-ю – 30,55 %.

Збільшення кількості ФОП 3 групи пояснюється й тим, що деякі підприємства ставлять умову для співробітництва тільки з ФОП. ФОП отримує винагороду (дохід) за виконання певної роботи або надання послуги. Якщо ФОП співпрацює з юридичною особою, то він реєструється платником єдиного податку 3 групи. При цьому він сплачує: єдиний податок – 5% від суми доходу та ЄСВ – 22% [16]. Зазвичай, платники єдиного податку за себе сплачують ЄСВ у мінімальному розмірі, тобто 22% від мінімально встановленої заробітної плати.

А якщо це найманий працівник – фізична особа, то з її заробітної плати утримується ПДФО – 18% та військовий збір – 1,5%, а роботодавець в свою чергу сплачує ЄСВ – 22% від суми нарахованої заробітної плати. Таким чином для ФОП є вигіднішим оподаткування, різниця суттєва 5% або 19,5%. А для роботодавця – мінімізація ЄСВ. Таким чином можемо зробити висновок, що деякі підприємства ухиляються від сплати податків шляхом укладання договорів з фізичними особами-підприємцями.

Важливою проблемою для ФОП стала зміна максимальної суми розрахунку готівкою. З 4 січня 2017р. Національний банк України знизив максимальну суму готівкового розрахунку до 50 тис. грн. (раніше було 150 тис. грн.) Це ускладнило роботу ФОП, адже вони часто купували товар як фізична особа, а продавали як ФОП. Отже, зміни в законодавстві приводять до ускладнення діяльності ФОП і до звуження їх можливостей.

Для прийняття виваженого рішення щодо ведення підприємницької діяльності ФОП, необхідно оцінити всі ризики, які супроводжують таку діяльність. Науковці зазначають [3], що основною проблемою в нашій країні є брак або навіть відсутність необхідної для оцінки ризику інформації. Крім того, не здійснюється постійний моніторинг впливу нормативно-правових актів що регулюють приватне підприємництво, звіти про відстеження результативності регуляторних актів не оприлюднюються.

Поки що переважна більшість питань розвитку приватного підприємництва вирішується методом «проб та помилок», оскільки не має ґрунтовних досліджень щодо цього питання. У березні 2018 року внесено до Верховної Ради проект Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики", який передбачає ліквідацію третьої групи платників єдиного податку з можливістю переходу на другу групу для фізичних осіб - підприємців, які відповідають вищевказаним вимогам для такої групи [17].

Важливим завданням із позицій сьогодення є забезпечення стабільності та послідовності у виконанні тих державних програмних

заходів, що передбачені у сфері регуляторної та податкової політики стосовно приватного підприємництва.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки: 1) виокремлення підприємницької діяльності мало певні передумови, зокрема, правові, економічні, політичні та психологічні. Розробка однакових "правил гри", роздержавлення і приватизація власності, захищеність всіх видів власності та позитивна суспільна думка стали поштовхом до розвитку підприємницької діяльності; 2) проаналізовано якісний склад ФОП в Україні за кодами КВЕД, а також простежено динаміку за цими показниками. Досліджено концентрацію ФОП за областями і визначено, що у Київській та Харківській областях сконцентрована найбільша кількість ФОП, відповідно 15% та 8%. Виявлено вплив законодавчих змін у 2016р. на кількість ФОП в Україні, а саме різке їх скорочення; 3) головним аспектом для розвитку приватного підприємництва має стати законодавча база, а саме її стабільність, передбачуваність та збалансованість нормативно-правових актів, що регулюють приватне підприємництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазій Н. Г. Організаційно-економічні механізми формування бізнес-середовища в Україні / Н. Г. Мазій // Наукові записки . – 2015. – №1(50). – С. 56-62.
2. Гой І. В. Підприємництво: навч. посіб. / І. В. Гой, Т. П. Смелянська. – К.: "Центр учбової літератури", 2013. – 368 с.
3. Ткаченко А.М. Методи оцінки підприємницького ризику / А.М. Ткаченко, І.С. Якошь // Економічний вісник Донбасу. – 2008. – №3. – С. 137-139.
4. Варналій З.С. Основи підприємницької діяльності: Підруч. для учнів 10-11 кл. загальноосвіт. шк., ліцеїв та гімназій / З. С. Варналій, В. О. Сизоненко. – К.: Знання України, 2004. – 404 с.
5. Ковач А.В. Право людини на підприємництво / А.В. Ковач // Часопис Київського університету права. – 2012. – №2. – С. 212-215.
6. Коломієць О.О. Цивільно-правове регулювання діяльності фізичної особи – підприємця: Автореф. дис. канд. екон. наук: 19.03.03 / О.О. Коломієць; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2003. – 23с.
7. Про підприємництво: Закон України N 698-XII 7 лютого 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-12>

8. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України N 755-IV 15 травня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15>
9. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України від 03.07.98 № 727/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/727/98>
10. Як започаткувати власний бізнес за сприяння державної служби зайнятості <https://dcz.gov.ua/publikaciya/yak-zapochatkuvaty-vlasnyy-biznes-za-spryyannya-derzhavnoyi-sluzhby-zaynyatosti-0>
11. Проект Opendatabot [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://opendatabot.com/statistics/classes_dead_fop
12. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України № 1801-VIII 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/page>
13. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України № 2246-VIII 7 грудня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
14. Податковий кодекс України № 2755-VI від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
15. ЄСВ у 2018 році будемо платити по-новому: як і скільки. Мінфін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2017/11/23/31106243/>
16. Роботодавець пропонує зареєструватися ФОПом: “за” та “проти”. Роботодавець: завжди на твоєму боці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://robotodavets.in.ua/2017/06/16/robotodavets-proponuye-zareyestruvatysya-fopom-za-ta-proty.html>
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів щодо зменшення ставки податку на додану вартість, реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності та підвищення прозорості розрахункових операцій з урахуванням європейської практики: Пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH68P00A.html

УДК:658.821(045)

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ЯК СКЛАДОВА МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА**Лозовський О.М., к.е.н.***Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ*

У статті розглянуто теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств в сучасних умовах. Проаналізовано основні підходи щодо управління конкурентоспроможністю підприємств, в яких вона розглядається як інтегральна характеристика, найважливіша складова аналізу економічної ситуації організації на ринку. Наголошується на першочерговості та необхідності модернізації системи управління господарськими процесами за умов чіткого визначення мети діяльності на ринку. Розглянуто функції, які повинні виконуватись у ході реалізації процесу управління конкурентоспроможністю. Визначено основні аспекти формування конкурентної переваги підприємства та основні фактори управління конкурентоспроможністю підприємства. Зазначено, що проблема управління конкурентоспроможністю підприємства це комплексна, складна та багатоаспектна проблема, від вирішення якої залежить рівень економічного та соціального життя країни. Аналізуючи конкурентоспроможність як базову складову існування підприємства на ринку, робиться наголос на дотриманні визначених умов досягнення конкурентних переваг і впровадження концепції антикризового управління потенціалом підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, система управління конкурентоспроможністю, конкурентоспроможність підприємств, механізм управління конкурентоспроможністю підприємства, політика управління конкурентоспроможністю підприємств

UDC:658.821(045)

MANAGEMENT OF COMPETITIVENESS AS A COMPONENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT**Lozovskiy O., PhD in Economics***Vinnitsia Institute of Trade and Economics*

The article deals with theoretical aspects of managing the competitiveness of enterprises in modern conditions. The main approaches to managing the competitiveness of enterprises in which it is considered as an integral characteristic, the most important component of the analysis of the economic situation of the organization in the market are analyzed. It is emphasized on the top priority and the necessity of modernizing the system of management of economic processes in the conditions of a clear definition of the purpose of the market activity. The functions that should be performed during the implementation of the competitiveness management process are considered. The main aspects of forming the competitive advantage of the enterprise and the main factors of

managing the competitiveness of the enterprise are determined. It is noted that the problem of managing the competitiveness of the enterprise is a complex, complex and multidimensional problem, the decision of which depends on the level of economic and social life of the country. Analyzing competitiveness as a basic component of the company's existence on the market, emphasis is placed on compliance with certain conditions of achieving competitive advantages and the implementation of the concept of crisis management potential of the enterprise.

Keywords: competitiveness, competitiveness management system, enterprise competitiveness, enterprise competitiveness management mechanism, competitiveness management policy

Актуальність проблеми. В умовах наростання інтенсивності конкуренції для України загрозою є не лише низька конкурентоспроможність продукції, підприємств, окремих галузей і національної економіки в цілому, але й імовірність так званого «системного відриву» від провідних країн через низьку здатність економіки до інновацій, зростаючу несумісність технологій, а також структурну кризу та інституціональну несумісність. Означені чинники нині є вирішальними у формуванні підвалин конкурентоспроможності, зважаючи на специфіку конкуренції в умовах розвитку суспільства нового типу, яке базується на продукуванні гармонізованих знань з використанням потужних інформаційних технологій у поєднанні з концепцією інноваційного розвитку. Розуміння конкуренції як боротьби за інтелектуальне лідерство потребує додаткових досліджень теоретичних засад конкурентоспроможності на перетині з проблематикою інноватики.

Найбільш важливим завданням для підприємства сьогодні є не просто отримання кращих результатів та прийняття вірних рішень, а побудова та забезпечення функціонування систем організації управління та обліку, направлених на досягнення конкретної мети або вирішення конкретних завдань.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок у дослідження конкуренції й розробку методологічних підходів щодо управління конкурентними перевагами зробили, як закордонні вчені-економісти: М. Портер, І. Ансофф, Ф. Котллер, А. Томпсон, Г. Азоєв, А. Градов, Н. Мойсеева, Н. Симеонова, Р. Фатхутдінов, А. Юданов, А. Романов, А. Бревнов, так і вітчизняні науковці: Е. Азорян, І. Решетникова, В. Герасимчук, А. Воронкова, Ю. Ярошенко, О. Костусєв,

О. Шнипко та ін. Проте, сьогодні існує низка проблемних аспектів управління конкурентоспроможністю підприємства, які потребують подальшого розвитку. Проблема конкурентоспроможності має в сучасному світі універсальний характер. Рівень економічного та соціального життя в будь-якій країні залежить саме від того, як вирішується дана проблема. Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства базується на технічних, економічних, соціальних, психологічних, правових, комерційних, організаційних аспектах. Вони, хоч і є складовими однієї ланки забезпечення конкурентоспроможності продукції та підприємства в цілому, але функціонують у певній послідовності відповідно до їх важливості.

Метою роботи є визначення основних теоретичних аспектів управління конкурентоспроможністю підприємства.

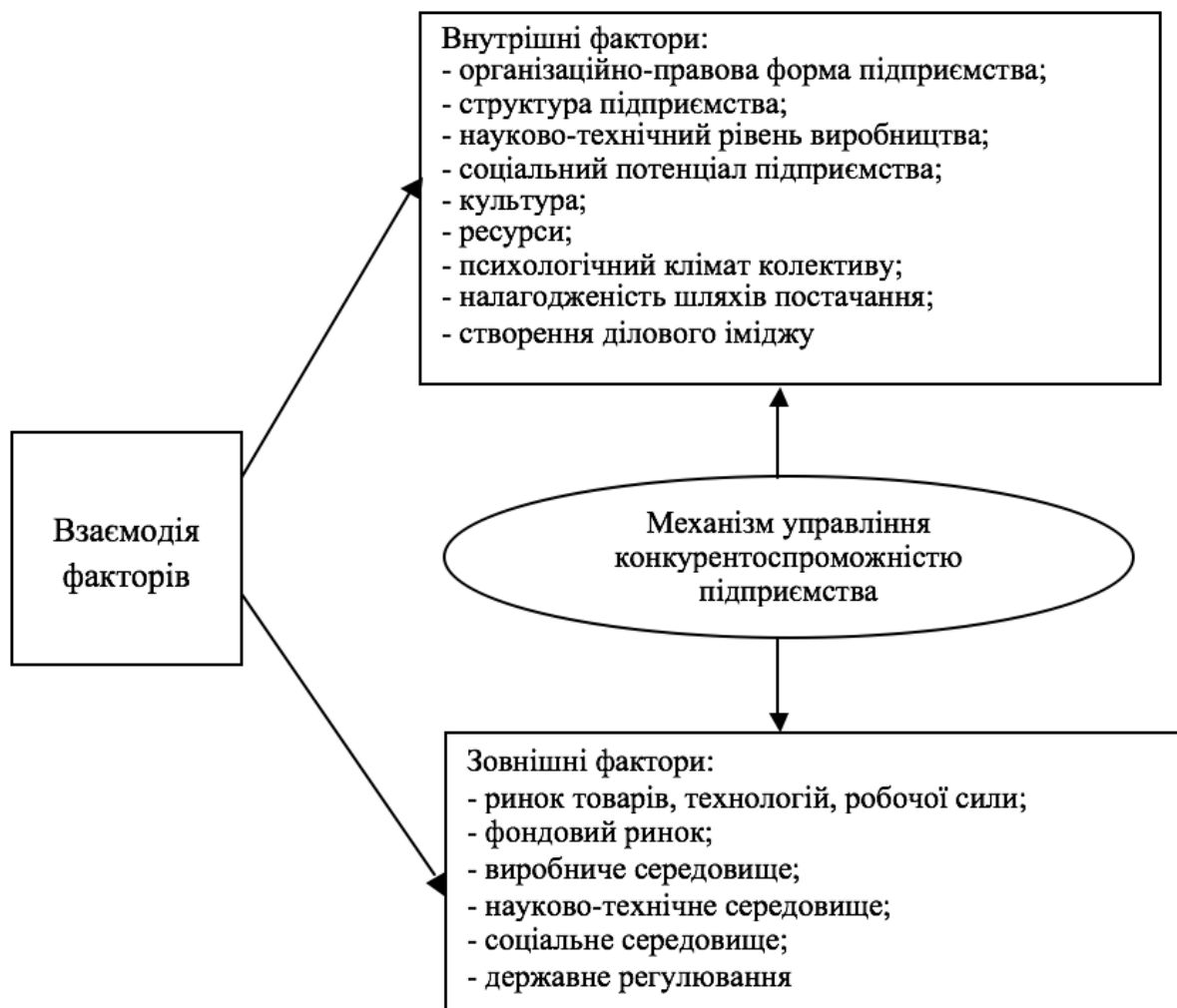
Викладення основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність являє собою найважливішу інтегральну характеристику, яка необхідна для аналізу економічної ситуації як на ринку товарів, так і на ринку послуг. Для досягнення підприємством конкурентоспроможності необхідно, перш за все, модернізувати управління господарськими процесами за умови чіткого визначення мети його діяльності. Основним при цьому завжди має бути вміння визначати та швидко і ефективно використовувати свої переваги в конкурентній боротьбі. Необхідно направляти максимум зусиль на розвиток таких якостей підприємства, які дуже вигідно відрізняють його від потенційних і реальних конкурентів [1, с. 35].

Конкурентоспроможність показує, якою мірою фірма ефективна по відношенню до своїх конкурентів, посередників та споживачів. Продуктивність підприємства пов'язана з якістю виробів, що випускаються, зайнятою часткою ринку та прибутковістю; ефективність - зі швидкістю відповідної реакції і економією витрат. І ефективність, і продуктивність, в кінцевому рахунку, залежать від конкурентної раціональності фірми, тобто, сили її змагального духу та вміння приймати рішення [5, с. 74].

Висока довготермінова конкурентоспроможність зумовлюється набуттям конкурентних переваг на ринку у визначений час, які забезпечують ефективне використання ресурсів, стратегічну

маркетингову спрямованість і високий стратегічний потенціал підприємства. При цьому визначені складові моделі забезпечення конкурентоспроможності підприємства зумовлюють одна одну.

Управління конкурентоспроможністю підприємства - це сукупність заходів, які спрямовані на систематичне вдосконалення виробу, постійний пошук нових каналів збуту, нових груп покупців, поліпшення сервісу, реклами. Її необхідно розглядати, як складову частину системи управління підприємством. Фактори управління конкурентоспроможністю підприємства можуть бути внутрішніми й зовнішніми, (рис. 1) [6, с. 290].

*Рис. 1. Фактори управління конкурентоспроможністю підприємства
Джерело: [8, с. 90]*

Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства буде найбільш ефективнішим у тому випадку, коли він посилює мотивацію діяльності людей. При такому механізмі узгодженість інтересів взаємодіючих сторін досягається вибором методів і ресурсів управління

відповідно до природи факторів управління, на які здійснюється вплив. При неузгодженості інтересів неможливе здійснення ефективного впливу на внутрішні та зовнішні фактори і досягнення поставленої мети. Механізм управління конкурентоспроможністю є складною категорією управління. Він являє собою сукупність заходів, які спрямовані на досягнення поставлених цілей.

При розробці політики управління конкурентоспроможністю підприємствам необхідно дотримуватися певних умов:

- науково-технічного рівня і ступеня удосконалення технологій виробництва та використання новітніх винаходів та відкриттів;
- впровадження сучасних засобів автоматизації виробництва;
- виявлення конкурентоспроможних товарів, які характеризуються нормативними, технічними, економічними параметрами;
- економічної ефективності використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових);
- фінансової стійкості підприємства, що визначається системою показників та коефіцієнтами активності підприємства, поточної ліквідності, автономії та ін.

Вирішальний фактор, що визначає стабільність конкурентоспроможності підприємства - це не просто його здатність виробляти високоякісні товари, а й можливість забезпечити комерційний успіх на ринку. Конкурентоспроможність товару і конкурентоспроможність підприємства - це як частина і ціле [2, с. 170]. Здатність підприємства конкурувати на визначеному товарному ринку безпосередньо залежить від конкурентоспроможності товару і вдалого поєднання засобів діяльності підприємства, що надасть йому перевагу в конкурентній боротьбі.

Оскільки споживачі щоденно оцінюють маркетингові складові підприємства, її продуктивність, воно має обирати в якості пріоритетів в управлінні такі параметри, які є найважливішими, перш за все, для споживача, а саме:

- широту асортименту товарів (як зазначив Г.Джоунз тут діє правило 80/20, тобто: 80 % прибутку приносить тільки 20 % товарів, саме ці 20 % і потрібно виявити і розмістити для продажу в магазинах);
- прийнятний рівень цін, який відповідає якості товарів;
- підвищення якості товарів (їх сучасний технічний рівень, відсутність дефектів, надійність в експлуатації, новизна);

- професійний рівень персоналу та культуру обслуговування споживачів;

- ефективне розміщення товарів (кожна товарна група повинна знаходитися в постійній зоні, що допоможе споживачу при виборі товару);

- рекламу та інтер'єр магазинів тощо [7, с. 95].

Саме такий підхід дозволить спланувати потік покупців, скоротити час на відбір товарів, збільшити пропускну спроможність магазинів і оптимізувати затрати праці персоналу на обслуговування споживачів.

Отже, основними шляхами вирішення проблем, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності підприємства, є: ґрунтовне вивчення запитів споживачів і аналіз конкурентів; сучасна рекламна політика; створення нової продукції, послуг; покращення якісних характеристик продукції; модернізація обладнання; всебічне зниження витрат; вдосконалення обслуговування у процесі купівлі та післяпродажного сервісу; підвищення якості управління; удосконалення зв'язків із зовнішнім середовищем; упровадження (проведення) стратегічного маркетингу «виходу» і «входу» організації; удосконалення організації інноваційної діяльності; впровадження нових інформаційних технологій; впровадження нових фінансових і облікових технологій; аналіз ресурсомісткості кожного товару за стадіями його життєвого циклу і впровадження ресурсозберігаючих технологій; підвищення організаційно-технічного рівня виробництва; розвиток логістики; розвиток тактичного маркетингу. Також ключовими факторами підвищення конкурентоспроможності підприємства стають зниження витрат, диференціація і системна інтеграція.

Важливим аналітичним інструментом для визначення власних конкурентних переваг, необхідності подальшого їх розвитку, а також переваг конкурентів, тобто вад і недоліків певного підприємства стосовно його конкурентів, виступає концепція ланцюга формування вартості, запропонована М. Портером. Вартість, створювана на підприємстві, є результатом реалізації різних видів діяльності, які розподіляють на певну кількість функціональних підсистем (основних і допоміжних видів діяльності), після чого з'являється можливість оцінити внесок кожного виду діяльності в досягнення кінцевого результату та взаємодію між ними.

Формування конкурентної переваги, зважаючи на основні положення концепції ланцюга вартості, повинно передбачати рішення триєдиного завдання, (рис. 2).

Для аналізу конкурентних переваг підприємства або компанії можна використати методику аналізу на основі SWOT-аналізу, після чого досить прискіпливо вивчити слабкі сторони підприємств-конкурентів і вдосконалювати роботу підприємства в даній сфері. Але виявити конкурентну перевагу буває простіше, ніж її втримати.

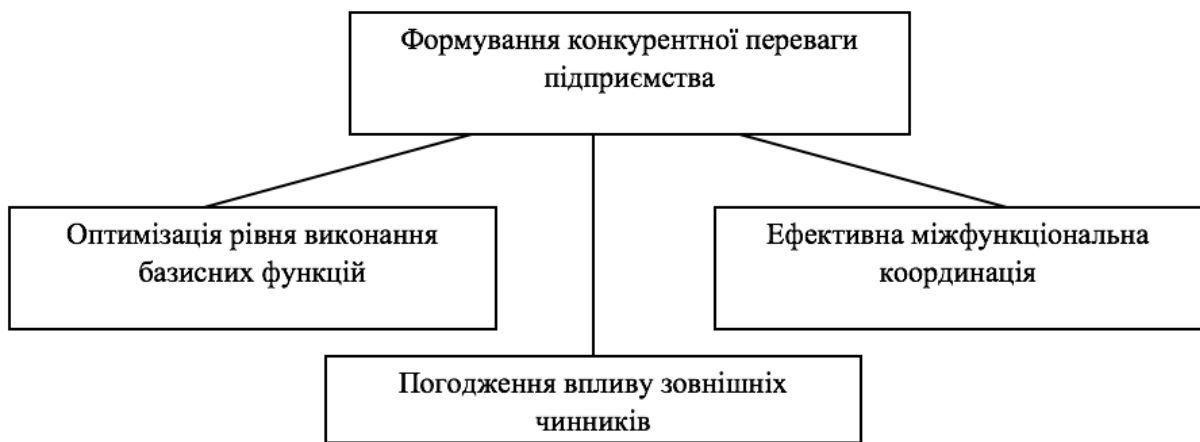

Рис. 2. Формування конкурентної переваги підприємства
Джерело: [4, с. 242]

Важливими умовами досягнення конкурентних переваг в сучасних умовах є розробка і впровадження концепції антикризового управління потенціалом підприємства, а також впровадження ефективної стратегії його діяльності, яка б стала гарантом формування такого механізму, який би забезпечив досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства.

Незважаючи на те, що вибір стратегії конкурентної боротьби залежить від особливостей діяльності підприємства, можна виділити низку загальних завдань, які стоять перед вітчизняними підприємствами на сучасному етапі: зниження собівартості, диференціація товару, сегментування ринку, впровадження інновацій, здатність до миттєвого реагування на потреби ринку.

При виборі стратегії, у першу чергу, потрібно добре вивчити власний ринок, його кон'юнктуру та тенденції розвитку. Загалом перспективні ринки мають високі вхідні бар'єри, підтримку з боку державних органів влади та номенклатуру товарів, які не мають замінників. Вирішення проблем де конкурувати, з ким, за рахунок чого отримати великі

прибутки є ключовими моментами в маркетинговій орієнтації фірми [5, с. 75].

Нездатність підприємств до швидкої адаптації (старіння системи управління, моральне й фізичне спрацювання устаткування, зниження кваліфікації персоналу) є причинами втрати конкурентоспроможності.

Саме конкурентоспроможність є категорією, що нерозривно пов'язана з функціонуванням підприємства на ринку і потребує розгляду у подвійному аспекті.

В процесі управління конкурентоспроможністю необхідно враховувати інтереси обох суб'єктів ринкових відносин (виробника та замовника), цільові орієнтири яких взаємозалежні [8, с. 88].

Для замовника важливі параметри, що визначають цінність видавничої продукції, для підприємства - параметри, які можуть забезпечити найвищу цінність для замовника.

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного у статті матеріалу, можна зробити висновок, що наразі конкурентоспроможність підприємств не відповідає основним завданням національної економіки та європейській перспективі України. Управління конкурентоспроможністю підприємств переважно не відповідає сучасним вимогам розвиненої ринкової економіки. Підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств вимагає значних зусиль як з боку власників та менеджменту підприємств, так і з боку державних органів управління, що мають суттєво збільшити підтримку та створити для його розвитку сприятливі умови. Підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю підприємств має стати пріоритетним завданням як бізнесу, так і держави, що мають тісно співпрацювати задля досягнення позитивного результату.

Таким чином, проблема конкурентоспроможності має в сучасному світі універсальний характер. Від того, наскільки успішно вона вирішується, залежить рівень економічного та соціального життя в будь-якій країні. Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства базується на технічних, економічних, соціальних, психологічних, правових, комерційних, організаційних аспектах. Вони, хоч і є складовими однієї ланки забезпечення конкурентоспроможності продукції та підприємства в цілому, але функціонують у певній послідовності відповідно до їх важливості. Не можна залишати поза

увагою й роль держави, яка має сприяти створенню та підтримці умов досконалої конкуренції. Конкурентні позиції підприємства на ринку залежать від тієї підтримки, яку підприємство отримує з боку національних державних органів, від ефективної та обґрунтованої державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. / І.З. Должанський. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 384 с.
2. Павлова В. А. Система управління конкурентоспроможністю підприємства / В.А. Павлова, Р. В. Губарев // Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. - 2014. - № 2. - С. 168-176.
3. Павлова В. А. Система управління конкурентоспроможністю підприємства / В.А. Павлова, Р. В. Губарев // Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки. - 2014. - № 2. - С. 168–176.
4. Панасенко Д.А. Конкурентоспроможність підприємства: сутнісна та функціональна характеристики / Д.А. Панасенко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2012. –№727. – С. 270-276.
5. Салип Ю.О. Генезис сутності конкурентоспроможності підприємств / Ю.О.Салип // Сталий розвиток економіки. – Хмельницький. – 2012. – №4. – С. 74-78.
6. Співак С. Управління конкурентоспроможністю підприємства в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Сергій Співак // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2014. — Вип. 1 (10). — С. 287-293.vk.com/im
7. Швед В.В. Конкурентоспроможність підприємства та особливості їх визначення в сучасних умовах / В.В. Швед, С.Л. Яблочников // Вісник Дніпропетровського університету. – 2013. – Випуск 7/1. – С. 92-97.
8. Щинко Л. М. Сутність і складові поняття конкурентоспроможності підприємства / Л. М. Щинко // Наукові праці Національного університету харчових технологій. - 2015. - Т. 21, № 1. - С. 86-92.

УДК 331.215.3;331.28

**ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З ВИРОБНИЦТВА
БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ****Лутай Л.А., д.е.н.***Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України
Міністерства соціальної політики України, м. Київ*

В статті досліджено тенденції динаміки середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів України. Зростання продуктивності праці є запорукою підвищення рівня трудового життя населення. Розмір матеріальної винагороди має заохочувати працівників до зростання результативності праці. Підтримка співвідношення, за якого темпи зростання продуктивності праці випереджають темпи збільшення рівня її оплати, є необхідною для створення в компаніях накопичень, що забезпечують розширене відтворення і розвиток. Стимулювати ділову поведінку співробітників, направляти їх на виконання основних функцій і досягнення цілей організації покликана система компенсації. В статті окреслено аспекти, які сприяють застосуванню погодинної форми оплати на підприємствах, а також визначено переваги на недоліки тарифної системи. Представлено переваги та можливості системи грейдування. Визначено, що компенсаційний пакет, що включає базову заробітну плату, систему соціальних пільг і премій, являє собою універсальний інструмент, за допомогою якого вирішуються основні завдання ефективною діяльністю виробництва: зростання продуктивності праці і як наслідок – підвищення ефективності інвестицій в персонал, зниження зарплатомісткості; поліпшення морально-психологічного клімату в колективі; залучення конкурентного персоналу тощо. Запропоновано пріоритетні напрями роботи з регулювання проблем заробітної плати на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів.

Ключові слова: заробітна плата, продуктивність праці, форми оплати праці, система грейдування, компенсаційний пакет

UDC 331.215.3;331.28

**WAGES AS A MEANS OF STIMULATING
LABOR PRODUCTIVITY AT CONSTRUCTION
MATERIALS PRODUCING' ENTERPRISES****Lutay L., Dr. of Econ.Sc.***Ukrainian State Employment Service Training Institute (USESTI)
of the Ministry of Social Policy of Ukraine, Kyiv*

In the article the tendencies of the average monthly wage and productivity at the enterprises on manufacture of building materials of Ukraine are investigated. The growth of labor productivity is a guarantee of an increase in the standard of living of the population. The material remuneration of employees should be higher than the more

© Лутай Л.А., д.е.н., 2018

effective their work. The support of such a ratio, when the growth rate of labor productivity is ahead of the rate of increase in wages, is necessary for the creation of accumulation in companies that provide enhanced reproduction and development. Stimulating the business behavior of employees, directing them to fulfill the main functions and achieving the goals of the organization is called a compensation system. The article outlines aspects that contribute to the use of hourly form of payment at enterprises. The advantages and deficiencies of the tariff system of payment at the enterprises are determined. Advantages and opportunities of the grading system are presented. It is determined that the compensation package (which includes basic salary, social benefits and bonus system) is a universal tool, which solves the main tasks of effective company's activity: increase of labor productivity and consequently – increase of efficiency of investments in personnel, reduction of salary capacity; improvement of the moral and psychological climate in the team; attraction of competitive personnel, etc. The priority directions of work on regulation of wage problems at the enterprises of the branch are offered.

Keywords: wages, labor productivity, forms of remuneration, grading system, compensation package.

Актуальність проблеми. Чим вищим є рівень мотивації працівника до трудової діяльності, тим ефективніше він виконує свою роботу, тим більшим є його прагнення до саморозвитку, підвищення кваліфікації, лояльнішим – ставлення до підприємства. Адже працівникові властиво ідентифікувати свої цілі зі стратегічними цілями розвитку компанії. В результаті це призводить до зростання продуктивності праці, в цілому, прибутковості бізнесу в реальному секторі економіки. Отож, доцільно загострити увагу на вирішенні важливої наукової проблеми, яка пов'язана з дослідженням ролі процесу цілеспрямованої побудови і використання ефективної системи оплати праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми заробітної плати в Україні є предметом дослідження багатьох знаних науковців, до числа яких входять В. Андрієнко, А. Афонін, Д. Богиня, М. Ведерніков, О. Грішнова, А. Єськов, Н. Ільєнко, А. Калина, В. Ковальов, А. Колот, Н. Лукьянченко, Ю. Малаховський, М. Семикіна, Р. Тульчинський, Н. Шалімова, Л. Фільштейн та інші. У своїх працях вони ґрунтовно розглядають найважливіші проблеми оплати праці в умовах сучасної економіки. При цьому найбільша увага приділяється вивченню основних чинників, які впливають на величину заробітної плати та пошуку її оптимального рівня. Аналіз наукових джерел дав змогу констатувати, що у науковій літературі нарівні використовується значна кількість

трактувань сутності заробітної плати, що пояснюється різними науковими підходами дослідників. Однак, принципово її слід розглядати з кількох позицій, щонайменше, роботодавця та працівника.

Відсутність єдиного підходу до розуміння сутності заробітної плати, особливостей та засобів її реалізації в сучасний період, вирішення нагальної проблеми перетворення у дієвий засіб стимулювання ефективності праці на підприємствах сфери матеріального виробництва, диференціації, розширення переліку інструментів державного регулювання, спонукає нас до подальшого вивчення цього питання.

Метою статті є дослідження феномену заробітної плати як одного із дієвих засобів стимулювання ефективності праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів в Україні.

Викладення основного матеріалу. У ст. 14 Податкового кодексу України визначено, що під терміном “заробітна плата” слід розуміти основну та додаткову заробітну плату, заохочувальні та компенсаційні виплати або інші виплати та винагороди, які виплачуються (надаються) платникові податку у зв’язку з відносинами трудового найму згідно закону [5]. Таке тлумачення переслідує, передовсім, фіскальні цілі.

Згідно Закону України “Про оплату праці”, заробітна плата – винагорода, обчислена в грошовому еквіваленті, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [3].

Достатня правова урегульованість питань розуміння сутності заробітної плати поєднується з існуванням наукової проблеми практичного перетворення системи оплати у дієвий засіб стимулювання ефективності праці на підприємствах реального сектору економіки.

З цією метою слід зауважити, що для теоретичного вирішення проблеми слід чітко розрізнити підходи до формування рівня оплати праці з точки зору різних сторін організації виробничого процесу – роботодавця та працівника. З точки зору найманого працівника заробітна плата є основною частиною трудового доходу, отриманого від реалізації персональної здатності до праці, яку він прагне максимізувати. З позицій роботодавця, заробітна плата є елементом собівартості продукції заощадливого виробництва, лише одним з чинників мотивування працівників до досягнення результатів виробничої діяльності [7].

Простежимо динаміку середньомісячної заробітної плати у 2007-

2016 роках на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів України (рис. 1).

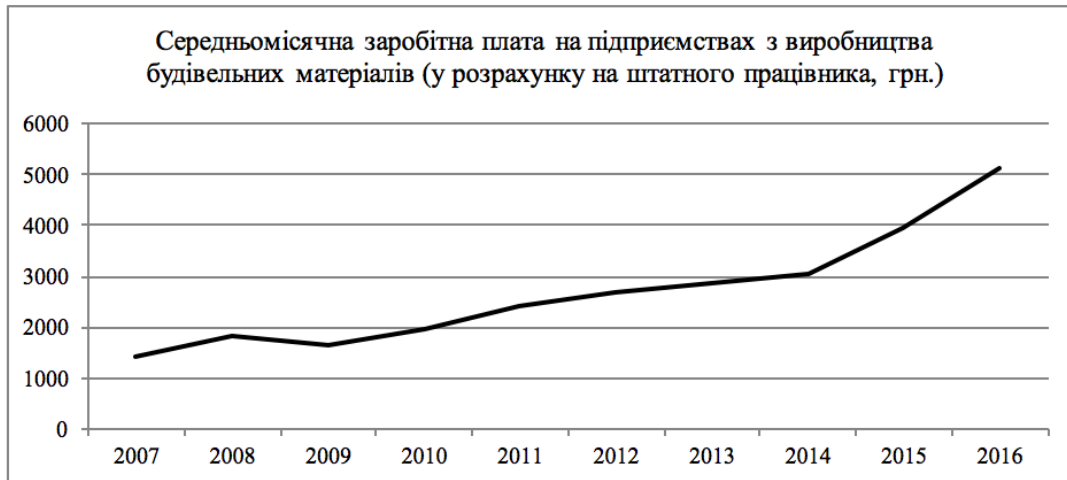

Рис.1. Динаміка середньомісячної заробітної плати на підприємствах галузі у 2007-2016 рр.

Джерело: [2]

Аналіз показав, що протягом 2007-2016 рр. відбувалося постійне, невинне зростання заробітної плати працівників. Середньомісячна заробітна плата в досліджуваній сфері діяльності за окреслений період зросла на 3704 грн. або в 3,57 рази (протягом того ж часу ціни в Україні зросли у 3,16 рази (індекс інфляції), тобто реальна заробітна плата з 2007 р. майже не збільшилась) і становила у 2016 році 5144 грн., тоді як в середньому по промисловості – 5902 грн., відповідно, ріст на 3538 грн., або 2, 8 рази.

Загальновідомо, що заробітна плата повинна залежати від продуктивності праці. Динаміку продуктивності праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів у 2007-2016 рр. наведено на рис.2.

Рис. 2. Динаміка продуктивності праці на підприємствах галузі у 2007-2016 рр.

Джерело: [2]

Так, продуктивність праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів в Україні протягом 2007-2016 рр. зросла у 5 разів. Порівнюючи досліджувані підприємства з підприємствами інших видів промислової діяльності, відзначимо, що виробництво будівельних матеріалів у 2016 році займало 5 місце з 10 за рівнем продуктивності праці персоналу.

Відтак, за рівнем продуктивності праці виробництво будівельних матеріалів поступалось таким галузям, як виробництво коксу; металургійне виробництво; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Продуктивність праці персоналу галузі у 2016 році була нижчою за середній рівень по промисловості України на 17,7 тис. грн. / особу.

Нами здійснено порівняння динаміки темпів зростання середньомісячної заробітної плати і темпів зростання продуктивності праці на підприємствах з виробництва будівельних матеріалів у 2007-2016 рр. (рис. 3).

На підприємствах галузі України продуктивність праці зростала більш високими темпами, ніж середньомісячна заробітна плата, у 2009, 2013, 2014, 2015 роках, зворотні процеси спостерігались у 2008, 2010, 2011, 2012 і 2016 роках.

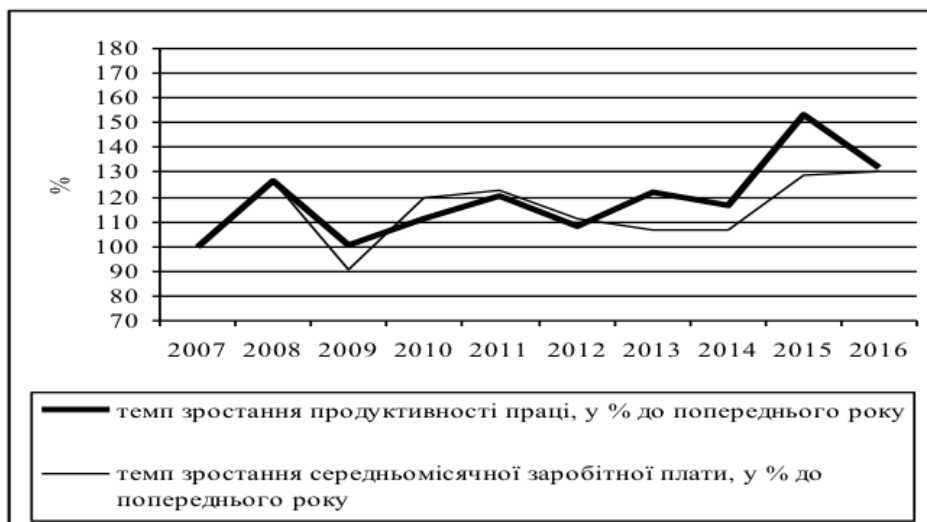

Рис. 3. Динаміка темпів зростання середньомісячної заробітної плати і темпів зростання продуктивності праці на підприємствах галузі у 2007-2016 рр.

Джерело: [2]

В системі стимулювання праці на багатьох підприємствах провідне місце займає заробітна плата, яка є головним джерелом підвищення добробуту персоналу. Оплата праці відіграє двояку роль: з одного боку,

вона виступає головним джерелом доходів, з іншого – є основним важелем матеріального стимулювання росту і підвищення ефективності виробництва.

З метою підвищення мотивації до праці, доцільним видається запровадження у практиці роботи підприємств з виробництва будівельних матеріалів системи наступні заходів. Зокрема, стимулювати ділову поведінку співробітників, направляти їх на виконання основних функцій і досягнення цілей організації покликана система компенсації. Так, компенсаційний пакет, що включає базову заробітну плату, систему соціальних пільг і премій, являє собою універсальний інструмент, за допомогою якого вирішуються основні завдання ефективної діяльності компанії: зростання продуктивності праці і як наслідок – підвищення ефективності інвестицій в персонал, зниження зарплатомісткості; поліпшення морально-психологічного клімату в колективі; залучення конкурентного персоналу тощо.

Конкретні напрями створення і розвитку організаційних програм, що забезпечують заохочення активної поведінки і високого рівня ефективності діяльності, які сприяють досягненню головних організаційних цілей, визначаються стратегією винагороди. Відповідно до цієї стратегії, кожна організація використовує власну систему компенсації, яка відображає поставлену перед нею мету, управлінську філософію керівників, усталені традиції і враховує наявні ресурси підприємства.

Стимулююча роль заробітної плати проявляється в її розподілі згідно з результатами праці, її продуктивністю і якістю, у формуванні зацікавленості працівників у кінцевих результатах діяльності, а також в поєднанні індивідуальних інтересів з колективними. Фактором посилення матеріальної зацікавленості працівників у результатах і зростанні продуктивності праці служить диференціація заробітної плати в залежності від їх кваліфікації, займаних посад, професійних компетенцій (грейдингова або тарифно-кваліфікаційна система) [4].

Ефективність діяльності будь-якого підприємства залежить від існуючої форми оплати праці. Як відомо, найбільш інтенсивно використовуються дві основні форми оплати праці: відрядна і погодинна. Найбільш поширеною формою оплати праці є погодинна. Розглянемо аспекти, які сприяють застосуванню погодинної форми оплати праці, зокрема, на підприємстві з виробництва будівельних матеріалів:

– у зв'язку з прогресом у всіх сферах діяльності, не всі підприємства можуть гнучко підлаштовуватися під їх нові умови, а погодинна система не вимагає жорсткої залежності від умов конкретної діяльності;

– окремі підприємства задіяні у виробництвах, де випуск продукції строго регламентовано і перевиконання плану може призвести не до збільшення прибутку, а, навпаки, до збитків;

– оскільки сформований менталітет вітчизняного працівника засновано на участі у колективній праці, керівник виконує контролюючу функцію, коли кожен співробітник, працюючи не на швидкість, а на якість, відчуває свій внесок до спільної справи;

– за даної форми оплати праці знижується плинністю кадрів, а можливі перебої з постачанням сировини ніяк не впливають на рівень оплати праці;

– застосування погодинної форми оплати праці сприяє формуванню сприятливого психологічного клімату навіть за умов внутрівиробничої конкуренції, зменшує рівень напруги в трудовому колективі.

Основою системи організації праці в Україні є тарифна система, як визначено у статті 96 Кодексу законів праці про працю. Ця система включає до свого складу тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники). Тарифна система оплати праці використовується для розподілу робіт у залежності від їх складності, а робітників – у залежності від їх кваліфікації, тарифних ставок (посадових окладів).

До переваг тарифної системи оплати праці відносяться:

– при визначенні розміру винагороди за працю вона дозволяє враховувати її складність і умови виконання роботи;

– здатність забезпечувати індивідуалізацію оплати праці з урахуванням досвіду роботи, професійної майстерності, безперервного трудового стажу роботи на підприємстві;

– можливість враховувати показники інтенсивності праці (об'єднання професії);

– можливість гнучкого врахування особливостей виконання роботи в умовах, які відрізняються від нормальних (нічні та надурочні, вихідні та святкові дні). Компенсування цих особливостей здійснюється за використання доплат і надбавок до тарифних ставок і окладів [1].

До недоліків тарифної системи оплати праці слід віднести такі її особливості:

- диференціація заробітної плати за тарифною системою здійснюється переважно на підставі формальних показників, які можуть з більшою або меншою ймовірністю свідчити про високу якість праці конкретного робітника, але недостатньо відобразити реальні обсяги виконаних робіт;

- за системи формуються понижені можливості до заохочення конкретних робітників і мотивації до праці за досягнення особливих результатів;

- практично відсутні можливості формування за рахунок заробітної плати системи спонукальних мотивів масового підвищення якості роботи працівників;

- низький розмір тарифних ставок (окладів) [6].

Форми та системи оплати праці, які використовуються в даний час на більшості вітчизняних підприємств з виробництва будівельних матеріалів, морально застаріли. Це виявляється в тому, що більшість з них не враховують ні специфіку роботи підприємства в сучасних умовах, ні відповідальність за результати праці персоналу. Як показує досвід матеріального стимулювання працівників закордонних фірм, вирішення цієї проблеми полягає у розробці та впровадженні альтернативної системи посадових окладів – системи грейдів.

Фахівці відзначають, що система грейдів ідеально підходить для великих підприємств, адже вони пов'язують оплату праці і логіку бізнесу, забезпечують необхідну прозорість і, що є особливо цінним, широко апробовані.

Останнім часом українські компанії в умовах наростаючої конкуренції все більше приділяють увагу питанням мотивації персоналу – як матеріальної, так і нематеріальної.

За умов розвитку підприємництва та існування різних форм власності заробіток працівника вже не визначається розміром гарантованого фонду оплати праці, а все більше залежить від кінцевих результатів і доходів від діяльності підприємства. Отож, обираючи певну форму заробітної плати та конкретну систему формування заробітку, роботодавець управляє не лише інтенсивністю та якістю праці конкретних працівників, але й результатами діяльності підприємства [8].

Система грейдів є свого роду корпоративним “табелем про ранги”, в

якому кожному кластеру (грейду) посад відповідає свій рівень заробітної плати. Грейдинг – метод створення універсальної ієрархії посад (рангів) для всього загалу персоналу компанії, система оцінки, що дозволяє визначити прийнятні для працівників рівні компенсації на основі зіставлення відносної цінності різних ділянок роботи (посад). Процедуру грейдування слід розглядати як практичний інструмент, який дає змогу повніше врахувати індивідуальні потреби підприємства у диференціації постійної частини заробітної плати.

Головною перевагою системи грейдингу є редукція якісного показника “цінність роботи співробітника” в грошовий еквівалент. Переваги та можливості системи грейдування представлено в таблиці 1.

Для співробітника компанії	Для підприємства в цілому
<ul style="list-style-type: none"> - усвідомлення місця, яке займає його посада в існуючій ієрархії посад й оцінка її ролі для компанії; - отримання справедливої винагороди за працю – у залежності від рівня складності, відповідальності тощо виконуваної роботи; - оцінка перспективи свого професійного і кар'єрного зростання; - отримання можливості “горизонтального” кар'єрного розвитку (просування щаблями майстерності в рамках однієї посади за рахунок ускладнення завдань, розширення кола відповідальності і повноважень) – зміна грейду і пов'язаного з ними рівня оплати праці; - послідовне набуття нових професійних знань та навичок, необхідних для ефективної роботи 	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація витрат на персонал (переважно не за рахунок формального скорочення фонду оплати праці); - вдосконалення організаційної структури і штатного розкладу; - більш ефективне планування витрат на персонал; - спрощення процедури адміністрування корпоративної системи матеріального стимулювання; - визначення припустимого розміру винагороди для нововведених посад

Джерело: укладено автором на основі [8]

Висновки. Таким чином, в сформованих економічних умовах найважливішим завданням продовжує залишатися підвищення реального розміру заробітної плати у всіх сферах і галузях економіки, на підприємствах усіх форм власності, перетворення її в надійне джерело коштів, що забезпечує гідне існування працівнику і його сім'ї і зростання інвестиційного потенціалу населення.

Пріоритетними напрямками роботи з регулювання проблем заробітної плати в на підприємствах галузі повинні стати:

- послідовне підвищення розміру оплати праці;
- вдосконалення системи оплати праці працівників (запровадження передового вітчизняного та зарубіжного досвіду, зокрема, системи грейдів, компенсаційного пакету);
- розвиток системи регулювання заробітної плати на основі

колективних договорів і тарифних угод в системі соціального партнерства та усунення на цій основі не виправдано високої диференціації в оплаті праці за категоріями працівників, галузями і територіями;

- створення правових, економічних та організаційних умов, які забезпечують своєчасну і в повному обсязі виплату заробітної плати;
- формування концепції державної політики щодо сприяння підвищенню продуктивності праці і вдосконалення нормування праці на підприємствах і в організаціях реального сектора економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глущенко Е.В. Влияние оплаты труда на эффективность работы предприятия [Електронний ресурс] / Е.В. Глущенко // Территория науки. – 2016. – № 3. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-oplaty-truda-na-effektivnost-raboty-predpriyatiya>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закон України “Про оплату праці” (редакція від 01.01.2017) (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>
4. Лобанова Т. Влияние оплаты труда на производительность и эффективность [Електронний ресурс] / Т. Лобанова // Справочник по управлению персоналом. – 2012. – №5. – Режим доступу: <https://www.pro-personal.ru/article/383687-vliyanie-oplaty-truda-na-proizvoditelnost-i-effektivnost>
5. Податковий кодекс (редакція від 01.01.2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/rozdil-iii-podatok-1020940.html>
6. Пономаренко П.И. Методы оплаты труда в Украине и их эффективность / П.И. Пономаренко, Т.В. Прорешная // Економіка підприємства: проблеми та перспективи розвитку / Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчен. (25 грудня 2013 р., м. Дніпропетровськ). – Д.: НГУ, 2014. – С. 55-57.
7. Сьомченко В.В. Заробітна плата як соціально-економічна категорія / В.В.Сьомченко, К.О. Засипко // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_eco_2016_1_17
8. Шахно А.Ю. Система грейдуння як сучасна форма оплати праці на підприємстві / А.Ю. Шахно // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_6_47

УДК 657.1:001.102

ПІДХОДИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Пилипенко Л.М., д.е.н.

Національний університет «Львівська політехніка»

Якість облікової інформації є важливою характеристикою ефективності системи бухгалтерського обліку та звітності як основного інструмента інформаційного забезпечення управління економічними суб'єктами і процесами. Зважаючи на кризу довіри суспільства до інституту бухгалтерського обліку, проблема забезпечення якості облікової інформації набуває особливої гостроти.

На підставі аналізу останніх досліджень за визначеною проблематикою в статті розглянуто підходи до трактування сутності якості облікової інформації, її характеристик та методів оцінювання. Застосовуючи управлінський підхід до забезпечення якості облікової інформації, обґрунтовано необхідність встановлення її факторів. За результатами проведених досліджень фактори якості облікової інформації за ознакою походження запропоновано класифікувати на об'єктивні і суб'єктивні, а за характером впливу – на нормативні і позитивні. Аргументовано доцільність поділу методів забезпечення якості облікової інформації на нормативні, організаційні, обліково-методологічні та контрольні.

Ключові слова: облікова інформація, якість облікової інформації, фактори якості облікової інформації, методи забезпечення якості облікової інформації

UDC 657.1:001.102

APPROACHES TO PROVIDING QUALITY OF ACCOUNTING INFORMATION

Pylypenko L., Dr. of Econ.Sc.

Lviv Polytechnic National University

The quality of accounting information is an important characteristic of the effectiveness of the accounting and reporting system as the main tool of information management of economic entities and processes. Given the crisis of public confidence in the Institute of Accounting, the problem of ensuring the quality of accounting information becomes of particular relevance.

On the basis of the analysis of recent researches on this problem, approaches to the interpretation of the essence of the quality of accounting information, its characteristics and methods of evaluation are considered in the article. Applying the managerial approach to providing the quality of accounting information, the necessity of defining its factors has been substantiated. According to the results of the researches, the factors of the quality of the accounting information on the basis of origin are proposed to be

classified into objective and subjective, and by the nature of the influence – on normative and positive. The expediency of separating the methods of providing the quality of accounting information on normative, organizational, methodological and control is argued.

Keywords: accounting information, quality of accounting information, factors of quality of accounting information, methods of providing quality of accounting information.

Актуальність проблеми. Ефективність управління економічними суб'єктами та процесами значним чином визначається якістю його інформаційного забезпечення. Саме інформація є підґрунтям розроблення і прийняття управлінських рішень, тож рівень її об'єктивності, повноти, актуальності та своєчасності здійснює безпосередній вплив на зміст та імплементацію управлінських рішень.

В системах управління економічними суб'єктами та процесами, функціонування та регулювання ринків капіталів найважливішим джерелом інформаційного забезпечення є система бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Проте недоліки бухгалтерської методології, які суттєво обмежують спроможність реального представлення у звітності фінансово-майнового стану та результатів діяльності суб'єктів господарювання, а також низка корпоративних скандалів, пов'язаних із так-званими приписками у фінансовій звітності (зокрема корпорацій Enron, Parmalat та інших) істотно підірвали довіру до бухгалтерського обліку та фінансової звітності як до інституційного інструмента інформаційного забезпечення. Тим не менше, чимало експертів і науковців наполягають на тому, що саме бухгалтерський облік і фінансова звітність, завдяки забезпеченню чіткої формалізації, стандартизації й верифікації інформації, залишаються основним інструментом інформаційного забезпечення широкого кола стейкхолдерів про стан і результати функціонування суб'єктів господарювання. Тому проблема забезпечення якості обліково-звітної інформації набуває значної актуальності та гостроти, а її вирішення потребує проведення наукових досліджень, зокрема у контексті розвитку теорії, методології й організації бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі якості облікової інформації в наукових працях з предметної сфери знань приділено чимало уваги. Цю проблематику досліджувало багато як українських науковців, серед яких В.І. Воськало, Н.М. Воськало,

С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлук, Н.Ю. Єршова, А.Г. Загородній, М.В. Корягін, Я.Д. Крупка, С.А. Кузнецова, П.О. Куцик, С.Ф. Легенчук, Н.А. Остап'юк, Т.Ф. Плахтій, Н.Л. Правдюк, М.В. Правдюк, І.Б. Садовська, М.М. Шигун [1-5, 7-12, 14], так і чужоземних – Д. Александер, М.Ф. Ван Бреда, Р. Гор, Д. Зіммерман, К. Ноубус, Е.С. Хендріксен та багато інших [13, 15, 16].

Досліджуючи сутність якості облікової інформації, Т.Ф. Плахтій відзначила відсутність єдиного підходу до розуміння цього поняття, що, на її думку, обумовлене різотрактуванням більш загальних понять «якість» та «якість інформації», існуванням різних парадигм тлумачення якості в бухгалтерському обліку та різних видів і рівнів облікової інформації. На підставі проведених досліджень автор виокремила аж вісім підходів до розуміння сутності якості облікової інформації: консервативний, процедурний, комунікаційний, об'єктно-методологічний, а також підходи з позиції облікової політики, менеджменту якості, ринку капіталу, теорії управління ризиками [9, с. 39-40]. Проте, незалежно від використовуваного підходу, більшість науковців дотримується думки, що якість облікової інформації визначається насамперед вимогами і потребами користувачів такої інформації [4, 9, 14].

Як основний критерій якості облікової інформації науковці й практики з бухгалтерського обліку здебільшого розглядають її (інформації) якісні характеристики. Проведений у праці [10] аналіз підходів різних науковців та імперативних документів до обґрунтування якісних характеристик облікової інформації засвідчив їх достатньо велику кількість, а також виокремлення двох фундаментальних якісних характеристик – релевантності і надійності, та похідних від них, згрупованих у відповідні два блоки. Виникнення ж такого критерію облікової інформації (а, вірніше, фінансової звітності як різновиду її представлення) як прозорість обґрунтовано необхідністю «пошуку інструментів для усунення наслідків корпоративних скандалів початку ХХІ-го століття в США, які значно підірвали довіру до бухгалтерського обліку як соціально-економічного інституту» [10, с. 141].

М.М. Шигун наголошує на тому, що якість облікової інформації, сформованої для зовнішніх користувачів, значним чином залежить від чесності і відповідальності керівників суб'єктів звітування. Тому вона пропонує виділяти дві групи якісних характеристик фінансової звітності:

«ознаки, що формуються в обліковому середовищі, та ознаки, що формуються під впливом управлінського середовища» [14, с. 202]. Кожна з шістнадцяти виділених нею якісних характеристик фінансової звітності спрямована на задоволення хоча б однієї з дев'яти (своєчасність, доречність (доцільність), суттєвість, достовірність, сприйняття (зрозумілість), цілісність, послідовність, зіставність, релевантність) вимог користувачів до інформації [14, с. 203].

Немало уваги науковців приділено й питанню оцінювання якості облікової інформації. Зокрема моделі кількісного (емпіричного) оцінювання якості облікової інформації запропоновані у працях Н.Ю. Єршової [4] та Н.П. Правдюк і М.В. Правдюк [11]. Проте, на підставі аналізу цих моделей виникає чимало запитань, як з приводу їхнього практичного впровадження, так і з погляду корисності отриманих в результаті їхнього використання кількісних оцінок якості облікової інформації й економічної доцільності їхнього розрахунку. Для користувачів облікової інформації важливішим є забезпечення та підтвердження її якості на належному з точки зору довіри рівні. І якщо питання підтвердження якості облікової інформації (головно через її верифікацію шляхом проведення аудиту) в наукових працях широко розкрито, то проблема забезпечення належного її рівня залишається мало дослідженою, що формує невирішену частину загальної проблематики якості облікової інформації.

Метою статті є дослідження підходів до забезпечення якості облікової інформації.

Виклад основного матеріалу. Проблему забезпечення якості облікової інформації можна розглядати з погляду різних підходів, як дисциплінарних – з предметної сфери знань бухгалтерського обліку, так і міждисциплінарних – із залученням методичного апарату інших наук. Зокрема, В.І. Воськало та Н.М. Воськало у своїй праці [1] стверджують, що гармонізація формату фінансової звітності з міжнародними стандартами може призвести до підвищення її якості. Таким чином, гармонізацію, конвергенцію чи інші способи зближення систем стандартизації обліково-звітної інформації можна розглядати як дисциплінарний механізм підвищення її якості.

Як міждисциплінарний підхід до забезпечення якості облікової інформації розглядають можливість застосування положень стандарту

ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю», який фактично є перекладом міжнародного стандарту ISO 9001:2015 «Quality management systems — Requirements» [6]. Однак безпосереднє застосування цього підходу до побудови системи управління якістю облікової інформації, на нашу думку, має певні обмеження. Зокрема, ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю» об'єктом якості розглядає продукцію та послуги. Своєю чергою продукція чи послуги – це об'єкти, які розкривають предмет діяльності організації. З такої позиції ідентифікувати облікову інформацію як послугу чи продукт навряд чи коректно. Навіть якщо мова йде про організацію, яка веде діяльність у сфері бухгалтерського аутсорсингу, то її продукт чи послуга (бухгалтерське обслуговування суб'єктів господарювання) не обмежується лише наданням облікової інформації.

З погляду менеджменту, управління будь-яким процесом чи суб'єктом має розпочинатись з його ідентифікації. Однією з найважливіших характеристик об'єкта управління безперечно є фактори, які його зумовлюють чи впливають на процеси його розвитку (діяльності), а отже визначають вибір методів управління, які дають змогу забезпечити досягнення оптимального стану (результатів діяльності чи розвитку) об'єкта управління. Таким чином, застосовуючи управлінський підхід до забезпечення якості облікової інформації, важливо дослідити як відповідні методи впливу на таку якість для досягнення/дотримання необхідного для користувачів її рівня, так і фактори якості.

На підставі аналізу змісту наукових праць за проблематикою дослідження, з погляду забезпечення належного рівня якості облікової інформації її фактори доцільно класифікувати як мінімум за такими двома ознаками (рис. 1):

1) за походженням фактори якості облікової інформації можна поділити на:

– об'єктивні, до яких головно належать фактори, які походять із зовнішнього середовища суб'єкта господарювання. Ці фактори не залежать від менеджерів чи бухгалтерів суб'єкта господарювання, відповідно впливати на них неможливо, а потрібно адаптуватись чи шукати механізми протидії їхньому впливу. До таких факторів належать, зокрема, макроекономічні явища і процеси (наприклад, рівень інфляції),

складність і адекватність законодавчо-нормативного регулювання діяльності суб'єктів господарювання загалом та бухгалтерського обліку і звітності зокрема, ефективність зовнішньої верифікації облікової інформації (аудиту, перевірок контролюючих органів) тощо;

– суб'єктивні, які походять із внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. Ці фактори, як правило, є підконтрольні менеджерам суб'єкта господарювання. До них можна віднести ефективність організації системи бухгалтерського обліку (облікової політики, документообігу, бухгалтерського програмного забезпечення тощо) та внутрішнього контролю (санкціонування господарських операцій, матеріальної відповідальності та багато інших), рівень кваліфікації та компетентності бухгалтерів, тиск з боку менеджерів чи власників з метою використання облікової політики для управління прибутком, податковими платежами, вартісними та іншими результатними показниками діяльності суб'єкта господарювання тощо;

*Рис. 1. Класифікація факторів якості облікової інформації
(авторська розробка)*

2) за характером впливу доцільно виокремити такі фактори якості облікової інформації:

– нормативні, які встановлюють вимоги до якості облікової інформації. До них здебільшого належать фактори імперативного характеру, тобто законодавчо-нормативні, інструктивні й регулятивні документи у сфері бухгалтерського обліку (законодавство, міжнародні й національні стандарти обліку і звітності, наказ про облікову політику тощо), що визначають мінімально допустимі вимоги до представлення облікової інформації;

– позитивні, які походять із реалій економічної діяльності суб'єкта господарювання та розвитку його середовищ. Ці фактори пов'язані з реальними інформаційними потребами користувачів облікової інформації, а також обумовлюють використання в бухгалтерському обліку професійних суджень, які значним чином впливають на якість облікової інформації.

Узагальнюючи підходи до управління якістю облікової інформації, методи забезпечення належного її рівня можна поділити на такі види:

– нормативні – методи, спрямовані на задоволення інформаційних потреб користувачів облікової інформації через встановлення вимог (стандартів, критеріїв) до її якості у відповідних імперативних документах. Очевидно, що не можна очікувати високого рівня якості облікової репрезентації тих чи інших об'єктів обліку за умови відсутності чітко встановлених вимог щодо розкриття інформації про них. Тому у забезпеченні якості облікової інформації нормативні методи необхідно розглядати як первинні, які формують зміст такої якості;

– організаційні, пов'язані із забезпеченням функціонування системи бухгалтерського обліку – підбір компетентного бухгалтерського персоналу та постійна підтримка високого рівня його кваліфікації, автоматизація бухгалтерського обліку (вибір і використання ефективного бухгалтерського програмного забезпечення та систематичне здійснення регламентних процедур із забезпечення конфіденційності й збереження бухгалтерських даних), дотримання належного рівня дисципліни в документообігу, придбанні та використанні ресурсів тощо;

– обліково-методологічні, пов'язані з удосконаленням і адаптацією концептуально-методологічних підходів та відповідних їм методів і прийомів відображення інформації в бухгалтерському обліку та її розкриття у звітності (критерії визнання об'єктів обліку, методи оцінювання їхньої вартості, способи представлення у звітності та її формат тощо). Аргументуючи доцільність виділення методів цього виду, варто звернути увагу, наприклад, на те, що низький рівень якості представлення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про інтелектуальні об'єкти суб'єктів господарювання пов'язаний з недосконалою методологією бухгалтерського обліку, тож підвищення рівня такої якості неможливий в рамках існуючої системи

стандартизації обліку і звітності, а потребує удосконалення їх методологічного апарату;

– контрольні, що охоплюють форми, методи і процедури перевірки та підтвердження облікової інформації (внутрішній і зовнішній аудит, ревізія, інвентаризація тощо).

Висновки. Якість облікової інформації є однією з найважливіших характеристик ефективності системи бухгалтерського обліку і звітності та визначальним фактором довіри до бухгалтерського обліку як суспільно важливого інституту. Незадовільний стан довіри до бухгалтерської звітності, її неспроможність задовольнити інформаційні потреби багатьох груп стейкхолдерів засвідчують низький рівень якості облікової інформації суб'єктів звітування.

В результаті проведених досліджень управлінських підходів до забезпечення якості облікової інформації систематизовано і класифіковано фактори такої якості та методи забезпечення належного її рівня. Зокрема, за ознакою походження виділено об'єктивні та суб'єктивні фактори якості облікової інформації, а за характером впливу – нормативні та позитивні. Методи забезпечення якості облікової інформації поділено на чотири види – нормативні, організаційні, обліково-методологічні та контрольні. Отримані наукові результати можуть стати основою для подальшого розвитку управлінських підходів до забезпечення якості облікової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воськало В.І. Зміни у фінансовій звітності: підвищення якості та гармонізація із міжнародними стандартами / В.І. Воськало, Н.М. Воськало // Науковий вісник НЛТУ. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 175-180.
2. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: Монографія / С.Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
3. Гуцайлюк З.В. Облік і контроль у ринковій економіці: елементи концепції : монографія / З.В. Гуцайлюк. – Тернопіль : Крок, 2013. – 176 с.
4. Єршова Н.Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання / Н.Ю. Єршова // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 8 (158). – С. 368-374.
5. Кузнецова С.А. Інтегрована управлінська звітність: глобальні виклики та локальні рішення в епоху ноосфери / С.А. Кузнецова // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 270-279.

6. Національний стандарт України ДСТУ ISO 9001:2015 «Системи управління якістю». – К.: ДП «УкрНДНЦ», 2016.
7. Остап'юк Н.А. Якісні характеристики бухгалтерської інформації: вплив інфляції / Н.А. Остап'юк // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2 (56). – С. 160-163.
8. Пилипенко Л.М. Забезпечення якості обліково-звітної інформації торговельних підприємств / Л.М. Пилипенко, А.Г. Загородній // Торговельне підприємництво: механізм розвитку і фінансової підтримки : монографія / За науковою редакцією д.е.н. С.В. Князя. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 586-593.
9. Плахтій Т.Ф. Аналіз підходів до розуміння сутності якості облікової інформації / Т.Ф. Плахтій // Облік і фінанси. – 2015. – № 4 (70). – С. 38-45.
10. Плахтій Т.Ф. Аналіз підходів до удосконалення якісних характеристик облікової інформації / Т.Ф. Плахтій // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». – 2017. – № 3 (25). Т. 2. – С. 136-143.
11. Правдюк Н.Л. Якість облікової інформації: сутність та методика оцінки / Н.Л. Правдюк, М.В. Правдюк // Облік і фінанси. – 2016. – № 2 (72). – С. 57-64.
12. Садовська І.Б. Проблема відносності облікової інформації та напрями її вирішення / І.Б. Садовська // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 2. – С. 69-73.
13. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
14. Шигун М.М. Фінансова звітність підприємства: ознаки якості / М.М. Шигун // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 3 (45). – С. 201-209.
15. Alexander D. Financial accounting: an international introduction. 4-th edition / David Alexander, Christopher Nobes.–Harlow:Pearson Education Limited, 2010. – 477 p.
16. Gore R. Building the Foundations of Financial Reporting: The Conceptual Framework / Richard Gore, Dyan Zimmerman // The CPA Journal. – 2007/ – Vol. 77, No. 8. – P. 30-34.

УДК 658:005.5

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ**Попадюк О.В.***Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича*

В статті розглянуто сучасні підходи до оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу. Проведено дослідження еволюції оцінки соціальної відповідальності бізнесу в світі та Україні. Доведено, що оцінювання СВБ підприємства як основи прийняття рішень на національному та регіональному рівнях стримується насамперед відсутністю єдиної методології такого оцінювання, яке дало б змогу отримати об'єктивні індикатори розвитку СВБ, проводити порівняння, аналізувати еволюцію СВБ.

Запропоновано методика оцінювання соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Визначено сфери та конкретний перелік оціночних показників соціальної відповідальності підприємств із врахуванням їх специфічних особливостей. Кожній із сфер СВБ відповідає окремий блок показників, що дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики особливостей СВБ. Усі часткові показники СВБ для забезпечення інформаційної односпрямованості поділяються на стимулятори та дестимулятори, тобто зв'язок рівня СВБ зі стимуляторами – прямий, а з дестимуляторами – зворотний. Результати розрахунку інтегрального показника рівня СВБ дозволяють виділити підприємства з високим, вищим за середній, середнім, нижчим за середній і низьким рівнями розвитку СВБ та окремих її складових.

Пропонована методика оцінювання системи соціальної відповідальності бізнесу є максимально простою у використанні, включає обмежену кількість найважливіших для характеристики СВБ показників; базується на кількісно вимірюваних показниках, які дозволяють проводити максимально об'єктивні порівняння; ґрунтується на загальнодоступній і достовірній інформації; охоплює всі сфери СВБ (економічну, трудову, екологічну, споживчу, філантропічну, ділову), що дозволяє визначити як інтегральні оцінки СВБ, так і часткові (за кожною із сфер); є максимально наближеною до загальноновизнаних міжнародних систем оцінювання та звітності ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, індекс людського розвитку тощо.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, методика оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу, сфери соціальної відповідальності бізнесу, показники соціальної відповідальності бізнесу, інтегральний показник.

УДК 658:005.5

**SCIENTIFIC AND PRACTICAL EVALUATION PRINCIPLES
OF THE SYSTEM OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS
AT THE ENTERPRISE****Popadyuk E.***Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych*

The article considers modern approaches to assessing the level of corporate social responsibility (CSR). The study of the evolution of the assessment of social responsibility of business in the world and in Ukraine has been conducted. It has been proved that the estimation of enterprise's CSR as the basis for decision making at the national and regional levels is constrained primarily by the lack of a unified methodology for such an assessment that would provide objective indicators for the development of CSR, conduct comparisons, and analyze the evolution of CSR.

Author has offered the method of evaluation of social responsibility of business in Ukraine. Areas and a specific list of estimated indicators of social responsibility of enterprises are determined taking into account their specific features. Each of the areas of CSR corresponds to a separate set of indicators, which avoids excessive informational encumbrance of the main indicator, while ensuring a sufficiently integrated approach to the characteristics of CSR features. All partial indexes of CSR for information unidirectionality are divided into stimulators and stimulants, that is, the relationship between the level of CSR with stimulants - direct, and with the stimulant - the reverse. The results of the calculation of the integral index of the level of CSR allows to identify enterprises with high, higher than average, average, lower than the average and low levels of CSR development and its separate components.

The proposed method for evaluating the system of social responsibility of the business is simple to use, includes a limited number of key indicators for CSR characterization; is based on quantitatively measurable indicators, which allow to make objective comparisons; based on publicly available and reliable information; covers all spheres of CSR (economic, labor, ecological, consumer, philanthropic, business), which allows to define both integral assessments of CSR and partial (for each of the areas); is close to the generally accepted international assessment and reporting systems ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, human development index etc.

Keywords: corporate social responsibility, method of evaluation of the level of corporate social responsibility, components of corporate social responsibility, indicators of corporate social responsibility, integral indicator.

Актуальність проблеми. Забезпечення високого рівня соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) потребує як зусиль самих керівників підприємств, так і створення сприятливого середовища для розвитку прогресивних ділових практик, його організаційно-економічної та

інформаційної підтримки з боку держави. Євроінтеграційні та глобалізаційні процеси, під дію яких підпадає Україна, вимагають зміни парадигми господарювання на всіх рівнях. Результативність державної політики сприяння СВБ значною мірою визначається організаційним забезпеченням розробки стимулюючих заходів. Таке забезпечення має ґрунтуватися на даних про всі аспекти діяльності підприємств України, та регулярно оновлюватися, аналізуватися й оприлюднюватися. Дослідження зазначеної інформації на макрорівні дає можливість диференціювати політику підприємства з максимальним врахуванням тенденцій розвитку СВБ, його проблем та особливостей. Оцінювання СВБ підприємства як основи прийняття рішень на національному та регіональному рівнях стримується насамперед відсутністю єдиної методології такого оцінювання, яке дало б змогу отримати об'єктивні індикатори розвитку СВБ, проводити порівняння, аналізувати еволюцію СВБ.

Вказані зміни вимагають від всіх вітчизняних суб'єктів господарювання інтегруватися в світовий економічний простір на засадах соціальної відповідальності. Необхідною умовою соціально відповідального бізнесу є оцінка її рівня для подальшого коригування дій та досягнення кращих результатів в цій сфері, що вимагає вивчення й аналіз існуючих методик та методів в цій сфері, а також їх удосконалення.

Аналіз останніх наукових досліджень. У наш час концепція поняття «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ) утверджується як невід'ємний елемент корпоративного управління. У ділових колах зростає розуміння відповідальності підприємства за вплив його діяльності на суспільство і навколишнє середовище; необхідності проведення такої політики, яка б, за визначенням, сформульованим у Керівництві із соціальної відповідальності ISO 26000, «сприяла сталому розвитку, здоров'ю та добробуту суспільства, враховувала очікування зацікавлених сторін, не суперечила законодавству та міжнародним нормам поведінки» [17].

Проблемами соціально відповідального ведення бізнесу присвячено велику кількість закордонних публікацій, в яких можна прослідити еволюцію впровадження соціально відповідального відношення до ведення бізнесу [10; 15].

Серед вітчизняних дослідників слід відмітити Баюру Д. [1] та Власову Т.Р. [2], які займалися дослідженням стану та виявленням

перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні. Якісну оцінку стану СББ України здійснено А. Зінченко та М. Саприкіною [7]. Як інструменти оцінювання та звітності з СББ на корпоративному рівні використовуються також міжнародні стандарти ISO 26000 [17], G3 [16], SA 8000 [18], AA 1000 SES [14].

Однак дослідження носять розрізнений несистемний характер, недостатньо вивченими залишаються питання ефективного впливу практик соціальної відповідальності на суспільство, потребують удосконалення методи та показники оцінки КСВ. Загальним обмеженням систем оцінки та звітування з СББ, які використовуються у наш час, є їх орієнтація на окремого суб'єкта господарювання як об'єкт дослідження. Незначний відсоток підприємств, що проводять самооцінку із застосуванням зазначених добровільних методик оцінювання.

Метою роботи є розробка методики оцінювання рівня СББ, яка б дозволяла визначати комплексний рівень СББ, робити порівняння, аналізувати динаміку зміни окремих аспектів СББ.

Викладення основного матеріалу дослідження. Грунтовна оцінка соціальної відповідальності забезпечується використанням комбінації якісних та кількісних методів. Вибір того чи іншого методичного підходу та інструментарію залежить від цілей та об'єкту оцінки; розуміння самої сутності соціальної відповідальності підприємства суб'єктами оцінки, галузевою та іншою специфікою діяльністю об'єкта, правовим полем господарювання та міжнародними договорами, тощо.

Соціальна або нефінансова звітність – це звіти підприємств, що включають інформацію не тільки про результати фінансово-економічної діяльності (прибуток, дивіденди, інвестиції, компенсації співробітникам, репутація і т.і.), але і соціальні (охорона здоров'я та безпека, трудові відносини, етика бізнесу, взаємовідносини з корінними народами тощо) та екологічні (використовувана енергія, викиди вуглецю, використання землі й екосистем, техногенні аварії, відповідність/невідповідність екологічному законодавству і т.д.). Вона є публічною і розглядається як інструмент інформування різних груп впливу (акціонерів, співробітників, партнерів, клієнтів, місцевої громади, широкої громадськості, уряду, міжнародної спільноти і суспільства) про те, як і якими темпами підприємство реалізує закладені в своїх стратегічних планах розвитку цілі щодо економічної сталості, соціального добробуту та екологічної стабільності показники [13].

Звітність підприємства може бути подана у різних форматах (стандартах) [13; 3, с. 14; 9]:

1. Звіт про КСВ-діяльність (соціальний звіт, звіт про соціальні та/або екологічні проекти підприємства). Це – найбільш легкий нефінансовий звіт, який готується підприємством. Він створюється за власною структурою, за показниками, які самостійно визначаються підприємством, оскільки відсутні жодні вимоги. В основному такий звіт являє собою перелік соціальних проектів підприємства і не проходить аудит.

2. Звіт про прогрес реалізації принципів Глобального договору (СОР – Communication on Progress). Звіт з прогресу (щодо виконання принципів Глобального Договору (ГД) ООН) – це одна з найпоширеніших та найлегших до впровадження форм нефінансової звітності, що не проходить аудит. Глобальний Договір ґрунтується на десяти універсальних принципах, які розмежовуються за сферами: захист прав людини, захист навколишнього середовища, охорона праці та антикорупційні заходи. Звіт з прогресу щорічно обов'язково готують тільки ті підприємства, що є підписантами (членами) Глобального Договору ООН.

3. Звіт зі сталого розвитку. Цей звіт є найбільш складним нефінансовим звітом, оскільки готується за вимогами системи Глобальної ініціативи зі звітності (Global Reporting initiative – GRI), тобто за стандартизованою системою звітування щодо економічної, природоохоронної та соціальної діяльності, має чіткі індикатори. Зростання кількості підприємств, що готують звіти з СВБ за даними методиками (в т.ч. в Україні), визнання пропонованих методик урядовими структурами, банківськими та кредитними інститутами є показником їх відпрацьованості й ефективності. «Глобальна ініціатива зі звітності» (GRI) є ініціатором одного з найпоширеніших стандартів оцінювання та звітності з сталого розвитку – G3. Звіт за методикою GRI формує збалансовану й обґрунтовану картину позитивних і негативних результатів діяльності підприємства з точки зору сталого розвитку й охоплює економічні, екологічні та соціальні аспекти. Звіти за стандартом G3 використовуються для порівняння й оцінювання результативності у сфері сталого розвитку законів, норм, кодексів, стандартів, добровільних ініціатив; порівняння результатів діяльності підрозділів підприємства та

різних підприємств, а також результатів діяльності в різні періоди часу [16].

4. Звіт за стандартом AA1000 (Account Ability). Стандарт AA 1000 розроблений Інститутом соціальної та етичної звітності (Institute of Social and Ethical Account Ability). Цей звіт заснований на діалозі із стейкхолдерами, врахування їхньої думки під час аналізу діяльності підприємства. Стандарт взаємодії із зацікавленими сторонами AA 1000 пропонує комплексну систему взаємодії із зацікавленими сторонами, що дозволяє аналізувати: потреби, очікування й думки внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін; труднощі і перспективи з точки зору зацікавлених сторін; найсуттєвіші проблеми, що хвилюють внутрішні і зовнішні зацікавлені сторони; визначати стратегічні напрями розвитку і досягати результатів, спираючись на знання, наявні у зацікавлених сторін; розробляти і застосовувати на практиці показники результативності діяльності, що дозволяють внутрішнім і зовнішнім зацікавленим сторонам адекватно оцінювати діяльність підприємства [14].

5. Ще одним стандартом для оцінювання соціальних аспектів систем управління є SA 8000. Його ідеологічну основу складають такі документи, як принципи конвенції Міжнародної організації праці (МОП), Загальна декларація прав людини, Конвенція ООН з прав дітей, Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації жінок та інших документів, що захищають права людини. Цей стандарт, розроблений у 1997 р., встановлює критерії для оцінювання та підтвердження дотримання підприємством вимог у сфері соціального захисту працівників за такими аспектами: дитяча праця; примусова праця; здоров'я і техніка безпеки; свобода об'єднань і право на переговори між роботодавцем і профспілками про укладення колективного договору; дискримінація; дисциплінарні стягнення; робочий час; оплата праці; системи управління [18].

6. Однією з найперспективніших систем оцінювання та звітності з СВБ є стандарт ISO 26000, розроблений Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) за участю експертів із 80 країн. Стандарт, спрямований на забезпечення взаєморозуміння у сфері СВБ, має на меті доповнити інші інструменти оцінювання СВБ, не замінюючи їх. ISO 26000 є добровільним, не призначений для сертифікації третьою стороною, обов'язкового або контрактного застосування. Це керівництво

з принципів СВБ, головних питань і проблем, що стосуються соціальної відповідальності, та способів її забезпечення. За кожним з цих аспектів представлена інформація про сфери застосування, принципи і оцінювання, а також пов'язані з ними дій і очікувань [17].

У зв'язку із значною кількістю різноманітних методик оцінки, індексний метод оцінювання КСВ досить поширений в міжнародній практиці. В українських наукових джерелах [4, с. 43; 5, с. 42; 12, с. 36] найчастіше відзначаються: Індекс Domini Social Investment (DSI 400) (оцінюються соціальні, екологічні й управлінські показники найбільших по капіталізації підприємств); Індекс стійкості Доу Джонса (Dow Jones Sustainability Index) (критеріями оцінки виступають економічна основа для розвитку підприємства, соціальна активність, екологічна діяльність); Індекс FTSE4Good (фінансові, соціальні й екологічні показники підприємства), Індекс корпоративної добродійності (Corporate Philanthropy Index); Метод Лондонської групи порівняльного аналізу (London Benchmarking Group) (аналіз соціальної залученості підприємства).

Вищенаведені індекси, як правило, є інструментом зовнішнього оцінювання КСВ, але підприємство може розробляти власні індекси. Найбільш актуальним, всебічним та ґрунтовним міжнародним документом, на думку В.А. Євтушенко, є саме стандарт ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності», тому доцільно оцінку соціальної відповідальності підприємства здійснювати за наведеними в ньому проблемами: організаційне управління (принципи соціальної відповідальності); права людини; трудові практики; довкілля; сумлінні ділові практики; проблеми, пов'язані із споживачами, участь в житті спільнот та їх розвиток [6, с. 61].

Запропонована методика включає показники, що характеризують різні аспекти впливу бізнесу на суспільний розвиток та охоплюють основні сфери (таблиця 1). Кожній із сфер СВБ відповідає окремий блок показників, що дозволяє уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексного підходу до характеристики особливостей СВБ. Усі часткові показники СВБ для забезпечення інформаційної односпрямованості поділяються на стимулятори та дестимулятори, тобто зв'язок рівня СВБ зі стимуляторами – прямий, а з дестимуляторами –

зворотний. Ця вимога реалізується за допомогою нормування (стандартизації).

Таблиця 1 - Інтегральна система оціночних показників СВБ

Сфера	Оціночні показники (кількісні/якісні)	Критерії оцінки (стимулятор (С) та дестимулятор (Д))
Економічна сфера	Частка прибутку підприємства	С
	Рівень рентабельності операційної діяльності підприємства	С
	Розмір середньомісячної заробітної плати	С
	Рівень заборгованості з виплати заробітної плати	Д
	Рівень заборгованості підприємств за кредитами	Д
Трудова сфера	Наявність колективного договору	С
	Кількість працівників, які працюють в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам	Д
	Відношення суми витрат на соціальний захист та покращення умов праці до загальної суми прибутку підприємства	С
	Коефіцієнт виробничого травматизму	Д
	Відношення суми витрат на навчання та розвиток персоналу до загальної суми операційних витрат підприємства	С
	Коефіцієнт стійкості кадрового складу	С
	Частка працівників підприємств, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення у галузі охорони праці	Д
	Питома вага премій, заохочувальних та компенсаційних виплат в фонді оплати праці в розрахунку на одного працівника	С
	Питома вага молодих спеціалістів в загальній чисельності працюючих	С
Екологічна сфера	Частка витрат, які були виділені на організацію природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів на підприємстві, в інших операційних витратах	С
	Сума сплаченого екологічного податку до суми нарахованого	С
	Рівень викидів забруднюючих речовин в атмосферу, обсяг скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти підприємствами,	Д
	Частка працівників підприємств, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення у галузі навколишнього природного середовища.	Д
	Частка екологічно безпечних технологій та матеріалів будівництва до загальної їх кількості	С
	Залучення працівників підприємства до охорони довкілля та ресурсозберігання	С

Продовження таблиці 1

Ділова сфера	Дотримання законодавства про добросовісну конкуренцію	С
	Пропаганда соціальної відповідальності	С
	Антикорупційна діяльність	С
	Відношення суми сплачених податків до загальної суми нарахованих податків	С
	Відношення простроченої кредиторської перед діловими партнерами до загальної суми кредиторської заборгованості перед діловими партнерами	Д
	Кількість позовів щодо порушення прав людини зі сторони внутрішніх стейкхолдерів	Д
	Показник рівня розвитку профспілкового руху	С
Споживча сфера	Дотримання конфіденційності відносно споживачів	С
	Дотримання закону про добросовісну рекламу	С
	Частка працівників підприємств регіону, притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації	Д
	Кількість отриманих рекламацій та претензій від споживачів	Д
	Питома вага продукції, що відповідає міжнародним стандартам у загальному обсязі її випуску	С
	Відношення ціни продукції підприємства до середньої ціни продукції по галузі	С
	Питома вага продукції, що супроводжується сервісними послугами у загальному обсязі її випуску	С
Філантропіч на сфера	Відношення кількості новостворених робочих місць до загальної чисельності робочих місць підприємства	С
	Частка витрат на проведення соціальних програм спільно із громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування в чистому прибутку підприємства	С
	Питома вага соціальних інвестицій у розвиток територій присутності в чистому прибутку підприємства	С
	Витрати на охорону здоров'я в розрахунку на одного працюючого	С
	Питома вага обсягів соціального житла в загальному обсязі збудованого житла	С

Джерело: доповнено автором на основі [11, с. 167; 8, с. 150].

Крім того, варто визначити вагові коефіцієнти для кожної сфери оцінювання СВБ на основі експертного опитування науковців, керівників підприємницьких структур і представників ключових зацікавлених сторін. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі сфери СВБ) не мають економічної інтерпретації – важливим є лише місце, яке належить кожному конкретному підприємству на єдиній шкалі. Результати розрахунку узагальнених та інтегрального показника рівня СВБ дозволяють виділити підприємства з

високим, вищим за середній, середнім, нижчим за середній і низьким рівнями розвитку СВБ та окремих її складових.

Висновки. Запропонована методика оцінювання системи соціальної відповідальності бізнесу є максимально простою у використанні, включає обмежену кількість найважливіших для характеристики СВБ показників; базується на кількісно вимірюваних показниках, які дозволяють проводити максимально об'єктивні порівняння; ґрунтується на загальнодоступній і достовірній інформації; охоплює всі сфери СВБ (економічну, трудову, екологічну, споживчу, філантропічну, ділову), що дозволяє визначити як інтегральні оцінки СВБ, так і часткові (за кожною із сфер); є максимально наближеною до загальновизнаних міжнародних систем оцінювання та звітності ISO 26000, G3.1, AA 1000 SES, індекс людського розвитку тощо.

Завдяки цьому визначено необхідність впровадження парадигми соціальної відповідальності в діяльність вітчизняних бізнес-структур задля стійкого розвитку та виходу із соціально-економічної кризи. Перевагами запропонованої методики є гнучкість та універсальність, що дозволить враховувати зміни в оточуючому та внутрішньому середовищі, спричинені його розвитком, та доповнювати і змінювати оціночні показники.

Крім того, запропонована методика оцінювання СВБ дозволяє порівнювати підприємства за окремими аспектами СВБ та рівнем розвитку СВБ загалом, виявляти проблемні сфери розвитку СВБ. Результати ранжування можуть бути базою для розробки державної та регіональної політики підтримки підприємницької діяльності, основою для визначення актуальних напрямів співпраці влади, бізнесу та суспільства конкретного регіону. Проведення комплексного оцінювання рівня СВБ за даною методикою доцільно поєднувати з організацією якісних досліджень СВБ через проведення опитувань як представників місцевого бізнесу, так і ключових зацікавлених сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баюра Д. Розвиток соціально відповідального корпоративного управління в контексті інтересів стейкхолдерів / Д. Баюра // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2017. – № 4. – С. 39-44.
2. Власова Т.Р. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність та тенденції [Електронний ресурс]: (матеріал конференції) / Т.Р. Власова// Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v1/NV-2013V1_8.pdf.

3. Воробей В. Нефінансова звітність: інструмент соціальновідповідального бізнесу. – К. : Представництво ООН в Україні / В. Воробей, І. Журовська Ініціатива Глобального договору в Україні, 2010. – 84 с.
4. Гітіс Т. П. Визначення та дослідження обмежувальних факторів розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні / Т. П. Гітіс // Вісник економічної науки України. – 2016. – № 2. – С. 44-48.
5. Деліні М. М. Соціальна звітність в оцінці соціально-економічної відповідальності підприємництва / М. М. Деліні // Інтелект ХХІ. – 2017. – № 6. – С. 41-45.
6. Євтушенко В.А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники / В.А. Євтушенко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 46 (1019). – С. 53-63.
7. Зінченко А.Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005–2010: стан та перспективи розвитку/А.Г.Зінченко,М.А.Саприкіна.–К.:Фарбований лист,2010.–56 с.
8. Кощій О. В. Методичні засади оцінювання рівня соціальної відповідальності бізнесу регіонів України / О. В. Кощій, І. О. Ворончак // Актуальні проблеми економіки. - 2013. - № 5. - С. 141-151.
9. Офіційний сайт Центру «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org>.
10. Самуельсон П.А. Экономика: учеб. пособие для студ., обуч. по экон. напр. и спец. / П.А. Самуельсон, В.Д. Нордхаус ; ред. пер. с англ. Л.С. Тарасевич, А.И. Леусский. – 15.изд. // М.: Бином: КноРус, 1997. – 800 с.
11. Смачило В.В. Оценка социальной ответственности строительных предприятий / В.В. Смачило, В.О. Баляба // Экономика: реалии времени.-2015.-№6(22). –С. 162-168.
12. Тарасюк Г. М. Організаційні аспекти планування корпоративної соціальної відповідальності підприємства / Г. М. Тарасюк, Я. М. Лагута // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 4. – С. 35-38.
13. Що таке нефінансова звітність і хто в ній зацікавлений? / Офіційний сайт CSR MarketPlace [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.csinfo.org.ua>.
14. AA1000 Stakeholder Engagement Standard (AA1000SES) [Electronic resource]. – Access mode: www.accountability.org.
15. Drucker P.F. Management: Tasks, Responsibilities, Practices// N.Y.: Harper&Row, 1974. – 840 p.
16. G3 Guidelines [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.globalreporting.org/resource/library/G3-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>.
17. International Organization for Standardization [Electronic resource]. – Access mode: www.iso.org.
18. Social Accountability International / SA8000:2008 standard [Electronic resource]. – Access mode: www.sa-intl.org.

УДК: 005. 93:621:005. 591. 3

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ
В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ****Швець Ю.О., к.е.н.
Оніпко А.Д.***Запорізький національний університет*

Систематизовано існуючі підходи до трактування поняття «інноваційний розвиток». Визначено джерела інформації та охарактеризовано системи забезпечення та оброблення маркетингової інформації, що дозволяють розробляти та приймати необхідні інноваційні рішення. Розглянуто питання впровадження інноваційних процесів в машинобудівній галузі України. Визначено основні напрямки інноваційної діяльності та проблеми, які гальмують інноваційні процеси в машинобудуванні України. Надано рекомендації щодо ефективного розвитку машинобудівної галузі. Виявлено та обґрунтовано чинники, що сприяють інноваційному розвитку підприємства, розглянуто його проблеми та перспективи у сучасних умовах. Проаналізовано статистику промислових підприємств, що впроваджували інновації та джерела їх фінансування. Сформовано механізм інформаційного забезпечення інноваційного розвитку. Детально структуровані основні етапи цього механізму, враховуючи теоретичні основи його формування та сутнісні характеристики, особливості діяльності підприємств. Запропоновано напрями та способи покращення забезпечення інноваційного розвитку.

Ключові слова: інформаційне забезпечення, інформаційні ресурси, інформаційне джерело, інноваційна діяльність, зовнішнє середовище, внутрішнє середовище, маркетингові інформаційні системи

UDC: 005. 93:621:005. 591. 3

**INFORMATION SUPPLY OF THE MACHINE-BUILDING
ENTERPRISES ACTIVITY IN THE INNOVATIVE
DEVELOPMENT ENVIRONMENT****Shvets Yu., PhD in Economics
Onipko A.***Zaporizhzhia National University*

The existing approaches to the interpretation of the concept of «innovative development» were systematized. Directions and ways to improve the provision of innovative development were suggested. Questions of introduction of innovative processes in machine-building industry of Ukraine are considered in the article. The main directions of innovation activity and problems, which hinder the innovation processes in mechanical engineering of Ukraine, were defined. Recommendations

© Швець Ю.О., к.е.н., Оніпко А.Д., 2018

concerning effective development of machine-building industry are given. There are grounded factors which promote or restrain innovative development of enterprise, it's problems and prospects are considered in modern terms. Sources of information were determined. Marketing information systems were characterized. The statistics of industrial enterprises, which introduced innovations and sources of their financing, were analyzed. The mechanism of information support of innovative development is formed. The main stages of this process are represented in details, including theoretical foundations of its formation and essential characteristics, especially the activities of enterprises. Suggested directions and ways to improve the provision of innovative development.

Keywords: informational support, information resources, information source, innovation activity, external environment, internal environment

Актуальність проблеми. Інноваційний розвиток є одним із головних стратегічних пріоритетів економічної політики України, адже в сучасних умовах темпи зростання економіки України прямо залежать від ефективності функціонування її інноваційного сектору. Проте частка промислових підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність зменшується. Головними причинами, які стримують інноваційну діяльність в Україні є відсутність стимулювання її розвитку, зростаючі кредитні ставки банків, труднощі з матеріально-технічним забезпеченням, недосконалість законодавчої бази. Успішний розвиток інноваційної діяльності залежить від наявності відповідної інформаційної бази. Інформаційне забезпечення діяльності підприємств в умовах інноваційного розвитку перетворилося у вирішальний чинник для надання конкурентоспроможності підприємствам. Завдяки наявності належного рівня інформаційного забезпечення знижується ступінь невизначеності в прийнятті рішень щодо реалізації проекту і збільшується обґрунтованість уже ухвалених інноваційних ідей.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблема інноваційної діяльності завжди привертала увагу вітчизняних та іноземних учених. Трактування поняття "інноваційного розвитку" та дослідження різних аспектів інноваційного розвитку здійснили у своїх працях такі вчені: І. Борисова, Н. Заглумша, С. Ілляшенко, О. Адаменко, О. Мороз, Т. Пілявоз, Х. Гумба. Проблемам розробки і впровадження організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства приділяли значну увагу, але питання щодо інформаційного забезпечення інноваційної діяльності досліджено не в повній мірі.

Мета роботи – дослідження існуючих підходів до трактування дефініції «інноваційний розвиток», визначення ролі інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, аналіз маркетингових інформаційних систем та рівня інноваційної активності підприємств України, розробка механізму інформаційного забезпечення інноваційного розвитку, формування напрямів покращення інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні інноваційна діяльність є складною динамічною системою до якої входять: наукові дослідження, створення нових видів продукції, вдосконалення обладнання, технологічних процесів на основі новітніх досягнень науки; фінансування науково-технічного процесу; розробка заходів щодо прискорення інтенсивного розвитку інноваційної діяльності.

В економічній літературі представлено два основних підходи до розуміння терміну «інноваційний розвиток»: предметно-технологічний, тобто орієнтований на науковий результат, інноваційний розвиток розглядається як кінцевий результат наукової чи науково-технічної діяльності; функціональний, де інноваційний розвиток пов'язується із функціями створення, впровадження та поширення нововведень. Термін «інноваційний розвиток» використовують, коли проводяться дослідження щодо механізму реалізації науково-технічного прогресу. Підходи до трактування поняття «інноваційний розвиток» в наукових працях вчених є досить різними та неоднорідними (табл. 1).

Таблиця 1 – Тракткування поняття «інноваційний розвиток»

Автори	Визначення
І. Борисова	створення на фондовому ринку привабливості з позиції дохідності інвестиційного ризику
Н. Заглумша	сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності організації на основі інновацій
С. Ілляшенко	процес, в основі якого лежить використання нових способів реалізації потенціалу підприємств задля досягнення обраної місії та пов'язаний з формуванням нових ринків збуту
О. Адаменко	діяльність підприємства, головною метою якої є пошук нових методів задоволення потреб споживачів задля підвищення ефективності господарювання
О. Мороз	процес пошуку та створення нових продуктів та процесів на основі використання всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін
Т. Пілявоз	процес цілеспрямованого руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом дії зовнішніх та внутрішніх факторів
Х. Гумба	головний інноваційний процес та сукупність факторів та умов, які є необхідними для здійснення інноваційного потенціалу

Джерело: згруповано автором за даними [1, с. 126; 2, с. 263]

Аналізуючи наведені трактування поняття «інноваційний розвиток» необхідно зауважити, що деякі наголошують на тісному зв'язку між інноваційним розвитком та інноваційним потенціалом. Більшість науковців зосереджують увагу лише на інноваціях, як головному джерелі розвитку. Інші пов'язують цей розвиток із відносинами, що виникають при підвищенні конкурентоспроможності. Отже, інноваційний розвиток підприємства – це процес закономірної зміни стану підприємства залежно від його інноваційного потенціалу та можливостей, джерелом якого є інновації, інвестиції, що створюють нові можливості для подальшого розвитку шляхом знаходження нових рішень, доступності до інформації задля довгострокового успіху.

В умовах трансформаційної економіки вирішальною умовою розвитку і стабільності підприємств є ефективність їх інноваційної діяльності. У той же час ефективність інноваційної діяльності залежить від того, наскільки точно оцінюється ефективність інновацій, адекватно визначаються її пріоритети розвитку інноваційної діяльності [1, с. 209].

Надання інформаційної підтримки інноваційній діяльності включає: створення та оновлення даних науково-технічних результатів та потенційних можливостей виконавців науково-технічних програм і проектів у пріоритетних сферах; спілкування з віддаленими інформаційними центрами та базами даних з використанням українських та іноземних телекомунікаційних систем; забезпечення доступу зацікавлених організацій та окремих осіб до інформаційних баз даних (ІВС) та інформаційних ресурсів Інтернету в галузі інновацій; пошук і підбір інноваційних проектів, пропозиції щодо виробництва наукоємних продуктів [2, с. 262].

Інноваційна діяльність прямо залежить від рівня та якості інформаційного забезпечення, адже воно є невід'ємним елементом функціонування господарських систем і охоплює всі аспекти господарської діяльності.

Сьогодні можливості отримання науково-технічної інформації є доволі широкими, адже інформація, яка необхідна для інноваційної діяльності підприємства може надходити з різних джерел, головними з яких є:

1. Внутрішня звітність.

2. Інформація про події, які відбуваються в зовнішньому середовищі.
3. Маркетингові, соціологічні дослідження ринкового середовища.
4. Експерти, що є фахівці і керівники суб'єктів господарювання.

Всі джерела інформаційного забезпечення інноваційної діяльності можна розділити на зовнішні та внутрішні [3, с. 71]. До інформаційних джерел внутрішнього середовища інноваційної діяльності належить інформація, що отримана шляхом порівняльного аналізу продукції, методів роботи конкурентів, надходження раціоналізаторських пропозицій, тобто інформація, яка проаналізована та задіяна в процесі інноваційної діяльності на підприємстві. До інформаційних джерел зовнішнього середовища належить інформація маркетингових служб, завдяки участі в різноманітних семінарах, конференціях з інноваційною тематикою.

Отже, інформація з досить різних джерел є важливою складовою для процесів розробки і впровадження нововведень, адже вимагає для свого формування і підтримки значних зусиль та ресурсів на всіх стадіях інноваційної діяльності [4].

Щоб зрозуміти зв'язок між інформаційним забезпеченням і функціонуванням господарських систем необхідно розглянути системи забезпечення та оброблення маркетингової інформації, що дозволяють розробляти та приймати необхідні інноваційні рішення. Під маркетинговими інформаційними системами (МІС) розуміють певний набір процедур, методів аналізу для ухвалення маркетингових рішень.

Структура МІС має такі елементи : система збору даних (маркетингові дослідження, зовнішній та внутрішній поточний моніторинг), система аналізу маркетингової інформації та база даних. Головними причинами створення маркетингових інформаційних систем на підприємстві є: вдосконалення і розвиток сучасних засобів комунікацій; зміцнення господарських зв'язків; зростання товарообігу; стрімкий розвиток торгівлі; посилення конкуренції; ускладнення маркетингової діяльності на підприємствах.

До цілей функціонування МІС в управлінні підприємством належать: забезпечення та підтримка інформаційних зв'язків в процесі господарювання між службою маркетингу, іншими підрозділами підприємства та зовнішнім середовищем; моніторинг головних

показників функціонування підприємства; аналіз інформації для прогнозування можливих варіантів розвитку подій та прийняття необхідних маркетингових рішень [5, с. 135].

Маркетингові інформаційні системи є головним інструментом для здійснення інноваційної діяльності на підприємстві, які створюють переваги їх використання : результативність господарської діяльності; адаптивність підприємства у процесі господарювання; повна інформаційна забезпеченість про тенденції розвитку ринку, поведінку споживачів і конкурентів; наявність ефективних каналів та способів розповсюдження інформації. Серед проблемних елементів у функціонуванні МІС на сучасних підприємствах при інноваційній діяльності слід виокремити: здійснення неналежної інформаційної підтримки, невірний вибір управлінських дій та фінансові втрати; низький рівень залучення менеджменту до організації та функціонування МІС; неповне використання можливостей комп'ютерних систем; недовіра персоналу до змісту та якості інформації, адже МІС притаманні збої передачі інформації; можливість втрати чи викрадення інформації.

Протягом 2016 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 735 підприємств, що показує позитивний результат, адже в 2015 р. цей показник сягав 723, але порівняно з 2014 р. цей показник знижується, адже кількість підприємств сягала 1208. Серед регіонів України частка інноваційно-активних підприємств була найвищою в Харківській, Тернопільській, Запорізькій, Івано-Франківській, Одеській, Житомирській, Львівській, Херсонській областях та м. Києві. За видами економічної діяльності інноваційно-активними були підприємства з виробництва меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу машин і устаткування, виробництва харчових продуктів, гумових і пластмасових виробів, виробництва машин і устаткування, металургійного виробництва (табл. 2).

Протягом 2016 р. на інновації підприємства витратили 23,2 млрд.грн., у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 19,8 млрд.грн., на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,4 млрд.грн., на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд.грн.

Таблиця 2 – Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації у 2014-2016 рр., за типами інновацій за видами економічної діяльності (од)

Показники	Усього			У тому числі впроваджували											
				інноваційні процеси			з них маловідходні, ресурсозберігаючі			інноваційні види продукції			з них нові для ринку		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	265	165	154	91	80	110	28	23	41	134	93	115	24	18	32
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	126	54	70	42	36	45	11	17	25	79	36	59	23	7	19
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	61	56	59	27	30	39	9	18	16	38	42	48	15	13	19
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	100	45	39	36	28	27	8	8	11	53	26	26	15	5	7
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	112	62	70	43	39	50	12	13	23	48	28	50	8	6	15
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів	110	54	72	41	36	53	10	17	28	55	36	58	13	7	15

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 22036,0 млн. грн. У 2016 р. 88,1% інноваційно-активних промислових підприємств упроваджували інновації та ними було впроваджено 4139 інноваційних видів продукції, з яких 978 – нових виключно для ринку, 3161 – нових лише для підприємства (табл. 3).

Таблиця 3 – Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами за 2014-2016 рр.

Показники	2014		2015		2016	
	тис. грн	у відсотках до загального обсягу	тис. грн	у відсотках до загального обсягу	тис. грн	у відсотках до загального обсягу
Усього	7695892,3	100	13813674,4	100,0	23229458,1	100,0
у тому числі за рахунок коштів власних	6540272,0	85,0	13427034,7	97,2	22035970,7	94,9
державного бюджету	344063	4,5	55141,2	0,4	178965	0,8
місцевих бюджетів	5729,0	0,1	38361,9	0,3	99159,4	0,4
позабюджетних фондів	32855,2	0,4	1403,0	0,0
вітчизняних інвесторів	8197,1	0,1	74277,6	0,6	134385	0,6
іноземних інвесторів	138688	1,8	58633,0	0,4	23397	0,1
кредитів	561149	7,3	113742,0	0,8	626018	2,7
інших джерел	64937	0,8	45081,0	0,3	131561	0,5

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Машинобудівний комплекс України представлений великою кількістю підприємств різного профілю діяльності, але більшість працюють на неповну потужність. Головною проблемою є відсутність достатнього обсягу інформаційного забезпечення, необхідного для виведення машинобудівної промисловості на шлях інноваційно-конкурентного розвитку. Важливим в оцінюванні рівня інноваційного розвитку машинобудування є аналіз обсягів реалізації інноваційної продукції (табл. 4). Як видно з даних табл. 4 найвищий рівень активності підприємств, спрямований на інноваційну діяльність, спостерігався у 2012 р. До 2017 р. кількість інноваційно-активних підприємств знизилась, що є свідченням економічних коливань, а також розформування значної кількості технологічно активних підприємств [6, с. 470].

Таблиця 4 – Динаміка показників інноваційної діяльності машинобудівного комплексу України

Показники	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість інноваційно-активних підприємств	400	406	417	443	426	397	410	399	387
Кількість підприємств, що впроваджували інновації	354	358	373	389	366	338	344	355	350
Кількість впроваджених нових технологічних процесів	996	1351	1428	1599	1247	692	893	912	934
Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію	327	323	331	351	317	293	312	365	343
Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	17811,0	9738,3	10780,4	11280,3	13105,2	13367,8	14281,9	12194,1	13458,7

Джерело: побудовано автором за даними [7]

Після здійснення аналізу статистичних даних щодо інноваційного розвитку підприємств виявлено проблеми, які необхідно вирішити розробивши механізм інформаційного забезпечення інноваційного розвитку. Незважаючи на накопичений науковий і практичний досвід з визначеної проблематики, залишаються актуальними питання щодо визначення порядку формування та реалізації організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку, розв'язання яких дозволить підвищити результативність діяльності. Стратегічні задуми на підприємстві повинні здійснюватися у певній послідовності і забезпечувати системне поєднання принципів і методів. Отже, організаційно-економічний механізм інноваційного розвитку розглядають як сукупність послідовних елементів, які утворюють

систему для стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства, підтримки належного рівня розвитку, який буде досягнуто за рахунок оптимального використання інформаційних можливостей. Результатом використання даного механізму буде досягнення бажаного рівня інноваційного розвитку.

Сьогодні існує чимало поглядів щодо сутності та структури організаційно-економічного механізму. Підхід запропонований А. Трифіловою показує потребу у кількісній оцінці ресурсних складових механізму. У механізмі простежується логічна послідовність, але недоліком даного підходу є його вузька направленість, оскільки робиться акцент лише на технічних та технологічних інноваціях. А. Росохата та І. Ілляшенко запропонували взяти за основу прогнозування саме перспективних напрямків розвитку. Даний механізм не містить інформації про особливості формування, процес реалізації і результати прогнозування, не визначає конкретних напрямків інноваційного розвитку підприємства. Відмінністю моделі організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства І. Кузовлева є врахування державного регулювання інноваційної діяльності, але даний підхід не включає організаційні, управлінські, соціальні інновації. Із позиції роздумів І. Золотих у складі економічного механізму інноваційної діяльності має поєднуватися стратегічне управління та планування інноваційної діяльності для досягнення кінцевої мети. Тому розроблений механізм є більш всеохоплюючий за масштабом та має менший рівень інформаційної невизначеності [8, с. 55].

Розглянуті підходи мають свої позитивні та негативні сторони та дозволяють визначити вигляд організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку промислового підприємства, але не всі вчені акцентували свою увагу саме на інформаційному забезпеченні. Тому наведемо механізм інформаційного забезпечення інноваційного розвитку, який на відміну від існуючих допомагає більш детально дослідити вплив інформації, методи і фактори, які впливають на інформаційне забезпечення, розробляє показники для моніторингу інноваційного розвитку (рис. 1).

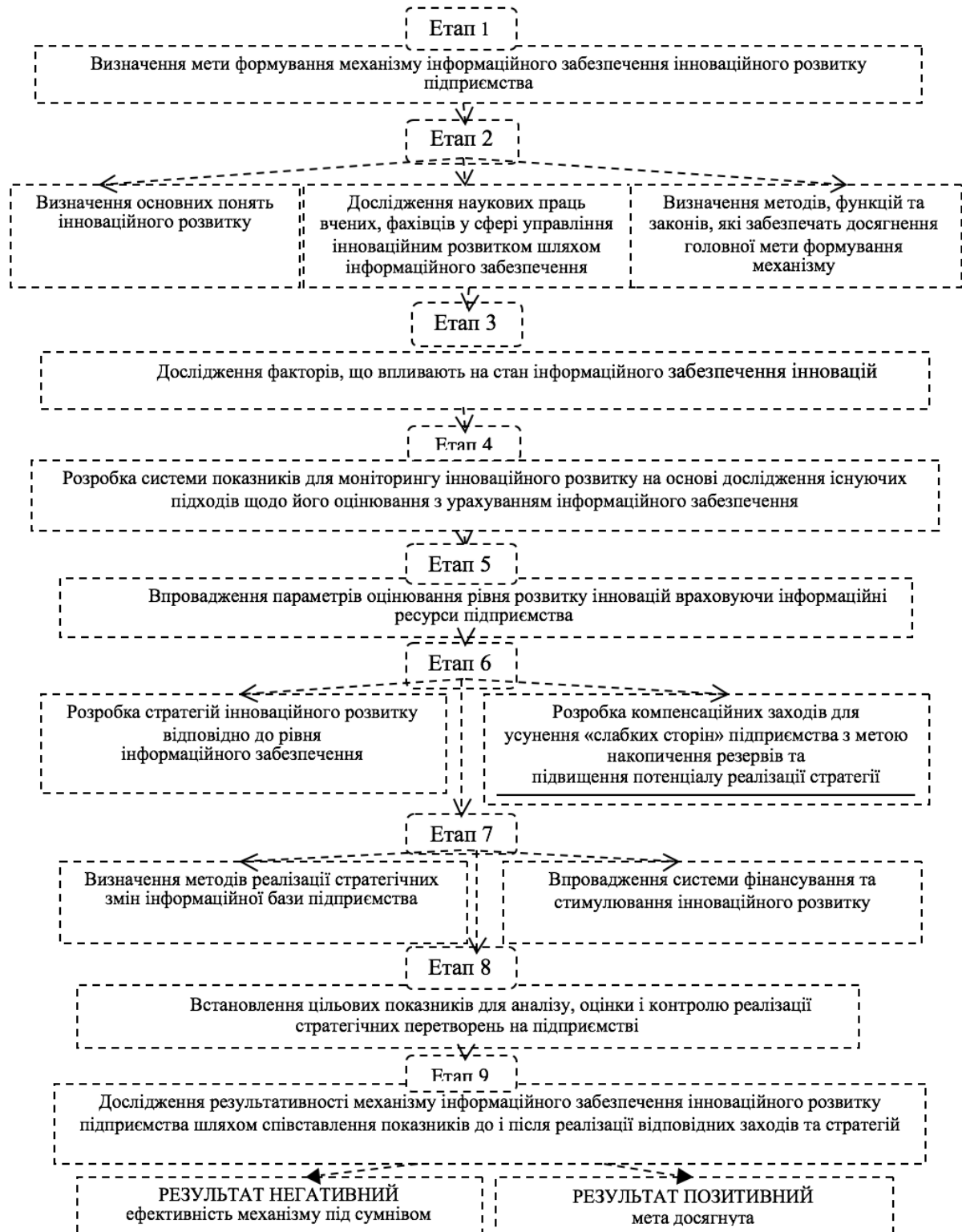

Рис. 1. Механізм інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств
Джерело: розроблено автором за даними [4; 8 с. 55]

Структуруючи процес розробки даного механізму, враховуючи теоретичні основи його формування та сутнісні характеристики, особливості діяльності підприємств, варто наголосити, що він є доцільним для використання на підприємствах. Узагальнюючи існуючі

механізми сформовано напрями покращення інформаційного забезпечення інноваційного розвитку, адже реалізація стратегії інноваційного розвитку вимагає від промислового підприємства комплексу заходів: вдосконалення виробничої бази, структури збуту та руху товарів, оновлення основних засобів виробничого призначення.

Головними напрямками покращення інформаційного забезпечення інноваційного розвитку є: активізація діяльності підприємств щодо впровадження інновацій; зміна методів взаємодії із інформаційними підрозділами; підвищення освітнього рівня персоналу; впровадження нових ресурсозберігаючих технологій; розробка програмного забезпечення для інформаційного розвитку; удосконалення контролю за інноваційним процесом; вдосконалення організаційної структури; впровадження нових методів організації інноваційного виробництва; проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт; навчання персоналу для розробки нових продуктів завдяки інформаційному забезпеченню; реалізація удосконалених товарів та розповсюдження інформації про них; підвищення інформаційного забезпечення інноваційного розвитку через нові фінансові методи.

Таким чином, промислове підприємство повинно реалізовувати одночасно декілька напрямків стратегії інформаційного забезпечення інноваційного розвитку, оскільки використання тільки одного з перерахованих вище заходів не допоможе досягти успішних результатів на ринку інновацій. Навіть дуже схожі в своєму розвитку і діяльності підприємства можуть застосовувати абсолютно різні методи реалізації стратегії і отримувати від цього відмінний економічний результат.

Добре розроблена стратегія інноваційного розвитку – основа підвищення конкурентоспроможності підприємства, сильної конкурентної позиції та формування такої організації, яка за допомогою удосконалення структури управління і підвищення організаційної культури могла б успішно функціонувати у жорстких ринкових умовах.

Висновки. Для підприємства головною ціллю стає визначення джерел інформаційного забезпечення, що сприяють розвитку саме інноваційної діяльності. Досягти найкращого результату допоможе сформований механізм інформаційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств, який визначає методи, принципи та фактори, що впливають на стан інформаційного забезпечення, розробляє стратегію та

комплекс заходів задля підвищення інформаційного потенціалу підприємства. Незалежно від того, чи використовує керівництво підприємства лише сукупність Інтернет-ресурсів для розвитку інноваційного процесу, чи охоплює всі відомі джерела отримання інформації, чи просуває політику перевірених джерел, усі ці напрями повинні бути вивіреними, а також проаналізовані альтернативні джерела отримання інформації.

Сьогодні основним пріоритетом внутрішньої економічної політики держави повинні стати розробка та реалізація комплексу організаційно-економічних заходів, спрямованих на забезпечення розвитку інноваційних підприємств: формування сприятливого інноваційного макро- та мікроклімату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Микитюк П. П. Інноваційний розвиток підприємства: навч.-метод. посіб. Тернопіль: ПП «Принтер Інформ», 2015. 224 с.
2. Тимошук П. В. Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. № 20.12. С. 260–265.
3. Березняк Н.В., Кваша Т.К., Новіцька Г.В. Принципи формування та інтегрування інформаційних ресурсів для підтримки інноваційної діяльності на загальнодержавному і регіональному рівнях та на рівні підприємства : науково-аналітична доповідь, УкрІНТЕІ, 2013. – 71 с.
4. Князевич А.О. Інноваційна інфраструктура в економіці знань. URL: http://www.confcontact.com/2014-modernizatciya-natsionalnoj-ekonomiki/6_knyazevich.htm
5. Котлер Ф. Основы маркетинга: краткий курс. Издательский дом «Вильямс», 2004. 656 с.
6. Царьова Т. О. Інноваційний технологічний розвиток машинобудування України. Економічний вісник Національного технічного університету України: «Київський політехнічний інститут». 2015. № 12. С. 468–476.
7. Наука та інновації. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Сидорчук І. П. Деякі аспекти побудови організаційно-економічного механізму формування інноваційного розвитку промислових підприємств: матеріали Підсумкової міжнародної наук.-практ. конф., м. Львів, 25–26 грудня 2015 р. Львів, 2015. С. 54–56.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК 628.398:330.13

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБІТ З ПЕРЕДАЧІ СХОВИЩ ВІДХОДІВ УРАНОВОГО ВИРОБНИЦТВА НОВИМ КОРИСТУВАЧАМ

Вагонова О.Г., д.е.н.

Аржевічев Д.В.

Національний гірничий університет, м. Дніпро

В статті наведено наукове обґрунтування механізму передачі територій сховищ відходів уранового виробництва Виробничого об'єднання «Придніпровський хімічний завод» (ВО «ПХЗ») новим користувачам. Запропоновано алгоритм процесу виведення територій сховищ із регулюючого контролю та передачі територій сховищ новим користувачам який полягає у проведенні певної послідовності дій та розробці детального плану ремедіації, який дозволив відповідно до принципу оптимізації, серед усіх можливих варіантів використання територій сховищ уранового виробництва після ремедіації вибрати найбільш пріоритетні напрямки використання. Запропоновано нові підходи до економічного стимулювання потенційних користувачів територій сховищ відходів уранового виробництва ВО «ПХЗ» та розроблено механізм економічного стимулювання майбутніх користувачів територій сховищ, який дозволяє мінімізувати витрати держави на проведення заходів з ремедіації.

Ключові слова: економічне стимулювання, планування, організація робіт, сховища відходів, уранове виробництво

UDC 628.398:330.13

ECONOMIC STIMULATION, PLANNING AND ORGANIZATION OF TRANSFER OF URANIUM WASTE STORAGE FACILITIES TO NEW USERS

Vagonova O., Dr.of Econ.Sc.

Arzhevichev D.

National Mining University, Dnipro

The article presents the scientific substantiation of the mechanism for transferring the territories of uranium waste storage facilities to the new users of the Production Association "Prydniprovsky Chemical Plant" (JSC "PCP"). The algorithm of the process of removing storage areas from regulatory control and the transfer of storage areas to new users is proposed, which consists in carrying out a certain sequence of actions and

developing a detailed remediation plan, which allowed, in accordance with the principle of optimization, among all possible variants of the use of the territories of uranium production facilities after the remediation, to select the most priority areas using. New approaches to the economic stimulation of potential users of uranium waste storage facilities in the PJSC are proposed, and the mechanism for economic incentives for future users of storage areas is developed, which minimizes the state's expenditures for remediation activities.

Keywords: economic stimulation, planning, organization of works, waste storage, uranium production.

Актуальність проблеми. Починаючи з 1948 року по 1991 рік на ВО "ПХЗ" здійснювалась промислова переробка уранових руд та іншої урановміщуючої сировини. Внаслідок цього без належного еколого-економічного обґрунтування на території м. Кам'янське та прилеглих територіях Дніпропетровського району було створено 9 сховищ радіоактивних відходів (РАВ) в яких накопичено біля 42 млн. тон відходів загальною активністю більше $31,8 \cdot 10^{14}$ Бк.

Згідно до законодавства України [1] та чинних нормативно-правових актів [2] до виведення сховищ РАВ з регулюючого контролю потрібно здійснювати охорону та нагляд за станом сховищ, а також періодично проводити роботи, спрямовані на підтримку їх в безпечному стані. Все це потребує значних витрат, а зважаючи на те, що основними радіаційно-небезпечними продуктами в цих сховищах є уран-238 з періодом напіврозпаду $4,47 \cdot 10^9$ років, та інші довго існуючі ізотопи, активність яких фактично не знижується протягом тисяч років, питання виведення сховищ з регулюючого контролю та передачі їх новим користувачам є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення питань поводження з відходами виробництва внесли такі відомі вітчизняні вчені як Ю. Ампілов, В. Андрейцев, К. Гофман, Д. Гродзинський, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, Ю. Лисенко, Н. Санжарова та інші, які в своїх роботах досліджували різні аспекти природокористування та охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки техногенних та природних геосистем як в окремих регіонах так і в Україні в цілому.

Слід відзначити, що фактично до 1986 року в роботах вітчизняних вчених питанням, пов'язаних з екологічними та економічними проблемами радіоактивного забруднення довкілля та розробці

рекомендацій і практичних заходів щодо вирішення проблем, які обумовлені накопиченням та зберіганням відходів уранового виробництва приділялось мало уваги. Поштовхом до дослідження проблем, обумовлених радіаційним забрудненням довкілля, стала Чорнобильська катастрофа. Основними питаннями, які вирішувались дослідниками, були: оцінка впливу РАВ на навколишнє середовище та населення [3]; аналіз соціальних та економічних наслідків радіаційного забруднення [4]; аналіз організаційно-технічного рівня та діяльності природоохоронних служб [5]; розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику [6] тощо.

Аналіз робіт вітчизняних вчених, які присвячені питанням, пов'язаним з екологічними та економічними проблемами радіоактивного забруднення довкілля, показав, що ці роботи в основному зводяться до дослідження наслідків впливу на довкілля та населення Чорнобильської катастрофи, які суттєво відрізняються від наслідків впливу на населення та території сховищ з радіоактивними відходами уранового виробництва, тому матеріали цих досліджень не дозволяють в повній мірі їх використовувати при вирішенні питань пов'язаних з подальшим поводженням зі свищами відходів уранового виробництва.

Виходячи з вимоги довготривалого збереження відповідності стану сховищ РАВ чинним нормативно-правовим актам та мінімізації витрат на обслуговування сховищ була запропонована стратегія подальшого поводження з відходами уранового виробництва ВО «ПХЗ», яка зводиться до здійснення комплексу заходів з ремедіації на забруднених територіях, що дозволяють вивести їх з обслуговування й регулюючого контролю та повернути ці території до вільного, необмеженого або принаймні корисного використання місцевими громадами або новими власниками [7].

Проте донині питання, які стосуються безпосередньо практичної реалізації процесу та механізму передачі територій сховищ відходів уранового виробництва новим користувачам, планування та організації робіт з передачі територій потребують подальшого дослідження.

Метою статті є наукове обґрунтування механізму передачі територій сховищ відходів уранового виробництва ВО «ПХЗ» новим користувачам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір напрямків можливого використання території сховищ РАВ та виконання програми

з ремедіації потребує певної послідовності дій. Цей процес регламентується настановою МАГАТЕ №WS-G-3.1 [8]. Згідно з якою вибір заходів з ремедіації потрібно здійснювати з врахуванням мети її проведення, всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів, що здатні впливати на прийняття остаточного рішення та можливих технічних рішень і технологій, які можуть застосовуватися в рамках програми реабілітаційних заходів.

Зважаючи на унікальність кожного сховища РАВ універсальних рішень стосовно поводження з відходами уранового виробництва на конкретному сховищі та загальних рішень з вибору заходів з ремедіації бути не може. Проте, незважаючи на відмінності сховищ є загальна задача сьогодення яка полягає в мінімізації витрат та втрат, пов'язаних з наявністю усіх сховищ, як нинішніх так і майбутніх, при збереженні прийняттого рівня безпеки для населення та персоналу.

Процес виведення територій сховищ із регулюючого контролю та передачі територій сховищ новим користувачам потребує певної послідовності дій. Першим кроком планування заходів має бути проведення аналізу стану сховищ з урахуванням їх минулого використання і сучасного стану сховищ. Важливим є з'ясування технологій, які застосовувалися, як було організовано транспортування відходів до сховищ і які заходи з ремедіації вже проводилися (рис. 1).

На цьому етапі підготовчих заходів має бути детально вивчена ситуація на кожному з об'єктів і проведений аналіз стану сховищ на відповідність чинним нормам радіаційної безпеки [1, 2]. Оцінка безпеки — це процес, що стосується не лише сучасного стану об'єктів, де існують джерела забруднення та опромінення персоналу підприємств, а й населення, що проживає на прилеглих територіях. Аналіз виконується з врахуванням природних умов і технічного стану об'єктів, а також різних потенційно можливих факторів, які можуть діяти під час використання території сховищ.

Важливим кроком є аналіз можливих напрямків використання території сховищ та визначення серед них найбільш доцільних (пріоритетних). Це необхідно здійснювати з врахуванням прийнятої стратегії, всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів, що здатні впливати на прийняття рішення та можливих технічних рішень і технологій, які можуть застосовуватися при проведенні реабілітаційних заходів.

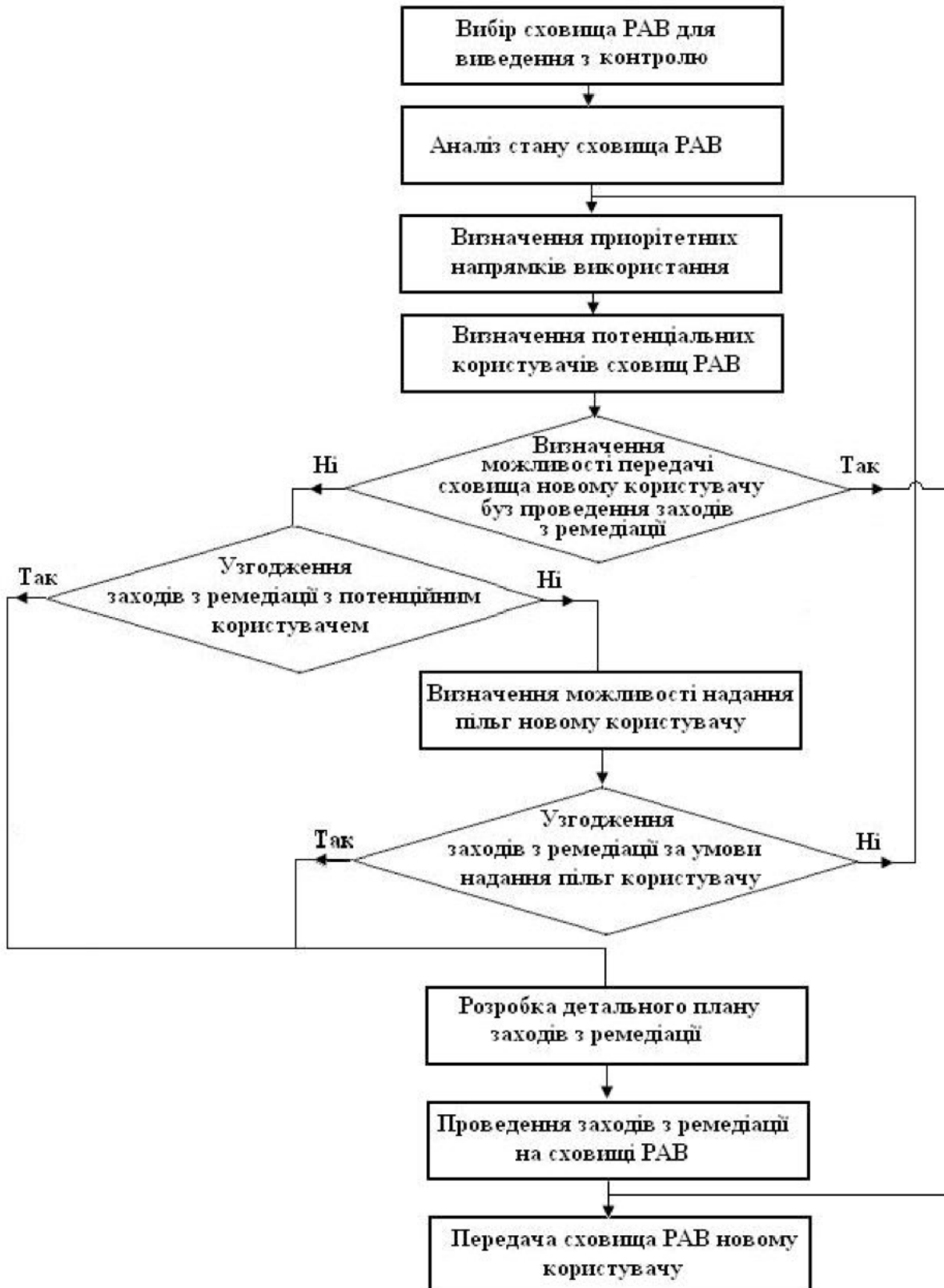

Рис. 1. Процес планування та проведення заходів з ремедіації території сховища уранового виробництва ВО «ПХЗ»
(розробка авторів)

Дуже важливим є й наступний крок — визначення потенціальних користувачів території сховищ. Процес визначення повинен здійснюватися з врахуванням можливих напрямків використання території сховищ, територіального розміщення потенціальних користувачів, досвіду їх роботи у вибраних напрямках тощо. Процес прийняття рішення має бути відкритим для всіх учасників.

Потенціальні користувачі повинні бути добре проінформовані про нинішній стан території, можливі напрямки їх використання, умови передачі до користування, вимоги до користувачів щодо підтримання територій в безпечному стані, заходи з ремедіації які можуть бути проведені до моменту передачі території новим користувачам, тощо. Потрібно розуміти, що потенціальні користувачі можуть вимагати

проведення різних заходів з ремедіації, що відрізняються як за обсягом робіт так і за вартістю. Тому мають використовуватися всі доступні методи аргументації для зацікавлення користувачів і вибору того чи іншого рішення. Як показує практика європейських країн [9], у багатьох випадках під час вибору заходів перевагу надають не радіологічним факторам, а соціально і політично вмотивованим рішенням, які потім отримують техніко-економічне обґрунтування.

Зважаючи на сучасний стан економіки України та дефіцит ресурсів і коштів, які може виділити держава, як нинішній власник сховищ, на проведення заходів з ремедіації території сховищ РАО, серед всіх можливих потенціальних користувачів сховищ в першу чергу повинні вибиратися ті, які погоджуються взяти в користування запропоновану територію сховищ без попереднього проведення заходів з ремедіації, а роботи необхідні для підготовки території сховищ до подальшого їх використання погоджуються провести за власний рахунок. При передачі території сховищ новим користувачам без попереднього проведення заходів з ремедіації потрібно встановити обмеження на використання відповідної території або об'єкта у майбутньому, а також вимоги до проектних рішень щодо спорудження захисних бар'єрів і заходів безпеки. Мають бути також визначені вимоги і критерії щодо дотримання заходів безпеки, систем контролю, моніторингу і регуляторного нагляду на всіх етапах проведення робіт для подальшого цільового використання територій сховищ. Всі ці критерії мають бути погоджені з регуляторними органами та обговорюватися із зацікавленими сторонами, оскільки саме

вони визначають можливість проведення та масштабність здійснення заходів на території сховищ.

При відсутності пропозицій від потенціальних користувачів, щодо можливості взяття в користування територію сховищ без попереднього проведення на них підготовчих робіт, наступним кроком є узгодження з можливими користувачами заходів з ремедіації, необхідних для передачі їм території сховищ та визначення серед них найбільш прийнятних як з точки зору безпеки та оцінки впливів на стан природного середовища заходів, що пропонуються, так і оцінки вартості кожного із можливих варіантів заходів з ремедіації. Це дозволить здійснити обґрунтований вибір варіанту майбутнього використання території сховищ як з точки зору витрат так і ефективності результату, який може бути досягнутий.

У випадку досягнення згоди з майбутнім потенціальним користувачем території сховища, наступним етапом є розробка детального плану ремедіації. Він має містити такі складові:

- аналіз небезпек і можливих шляхів вирішення проблем, що розглядалися на попередніх етапах процесу виведення території з регулюючого контролю;
- план поетапного проведення інженерних та організаційних заходів відповідно до узгодженого з користувачами переліку заходів з ремедіації;
- перелік заходів щодо безпеки проведення інженерних та організаційних заходів на весь період їх виконання;
- план поводження з можливими відходами, що будуть виникати в результаті проведення інженерних заходів;
- плани моніторингу та нагляду за проведенням робіт;
- план і структура звіту про завершення заходів, а також програма контролю за використанням території після завершення заходів.

План ремедіації повинен розглядатися незалежними експертами, державними та регіональними органами управління і всіма учасниками процесу планування і контролю за здійсненням ремедіації.

Після проведення заходів згідно розробленого плану, необхідно знову проаналізувати стан об'єктів і територій, підготувати звіт про завершення робіт та провести незалежні експертні оцінки. Після такого аналізу має прийматися рішення щодо звільнення території з регулюючого контролю та передачі її новому користувачу для подальшого використання.

У випадку якщо не було досягнуто згоди з потенціальним користувачем щодо проведення заходів з ремедіації територій сховищ або коли потенціальні користувачі таких територій відсутні, здійснюється поук рішень, щодо підвищення зацікавленості таких користувачів у територіях, перш за все шляхом надання пільг з оподаткування, передачі на пільгових умовах певних земельних ділянок, прилеглих до території сховища для спорудження в майбутньому будівель і споруд необхідних для експлуатації території сховищ тощо.

Якщо і за умови надання можливих пільг не було досягнуто згоди з потенціальним користувачем щодо проведення заходів з ремедіації територій сховищ, весь зазначений процес вибору напрямків використання та узгодження заходів з потенціальними користувачами слід повторити.

Керуючись наведеним порядком процесу планування та проведення заходів нами серед усіх можливих варіантів використання територій деяких сховищ після ремедіації вибрані наступні:

Сховище «Західне». Розміщення сховища безпосередньо на території ВО «ПХЗ» в безпосередній близькості до промислових підприємств які створені на базі ВО «ПХЗ», наявність асфальтового покриття значної частини сховища, огорожі та дренажної системи для відведення атмосферних опадів обумовлює те, що з усіх раніше розглянутих нами варіантів можливого використання поверхні сховищ найбільш прийнятним є передача території сховища в користування одному або кільком згаданим промисловим підприємствам для облаштування відкритих складів чи створення стоянок технічного устаткування. Зважаючи на наявність на території сховища ділянок з високим рівнем радіаційного фону, заходи з ремедіації, які необхідно провести для передачі території сховища новому користувачу, зводяться до часткового поновлення екрануючого іонізуючі випромінювання покриття в місця з високим рівнем радіаційного фону шляхом підсипки ґрунту та поновлення асфальтового покриття. Умовами передачі сховища в користування новому власнику повинне бути передбачено підтримання цілісності огорожі, обмеження доступу на територію сховища сторонніх осіб, заборона на порушення цілісності екрануючого покриття, заборона будівництва на поверхні сховища будівель та споруд з закритими приміщеннями.

Сховище «Центральний яр». Територія сховища має достатньо родючий ґрунтовий покрив, на території є високі дерева, трава, кущі. Сховище має огорожу, на прилеглих територіях є можливість спорудження службових приміщень. З варіантів можливого використання поверхні цього сховища найбільш прийнятним і найменш затратними є використання поверхні сховища як зони реабілітації: для створення паркових зон, будівництва спортивних площадок, розбивки зон культурного відпочинку. Проте намагання використати територію сховища як зону реабілітації в минулому не мало успіху. Причина цього полягає в малій зацікавленості населення, що обумовлено значною відстанню від житлових масивів, наявністю промислової зони тощо. Тому як можливий напрямок використання слід розглянути такий нетрадиційний напрямок, що набуває все більшої популярності, як використання цієї території для створення садового центру, розплідника декоративних рослин та плодових дерев і кущів тощо. Наявність родючого ґрунтового покриття, дороги з асфальтовим покриттям, огорожі, а також незначний перепад висот, створюють умови для оригінального ландшафтного планування території і використання її в зазначеному напрямку.

Заходи з ремедіації, які необхідно провести для передачі території сховища новому користувачу, зводяться до видалення з території сховища високих дерев, підсипки ґрунту в місцях де інтенсивність іонізуючого випромінювання перевищує фонове для даної місцевості, відновлення мережі технічного водопостачання та мережі електричного живлення. Для підвищення зацікавленості потенційних користувачів території сховища їм може бути передані приміщення їдальні чи клініки бувшого ВО «ПХЗ» які знаходяться в безпосередній близькості від території сховища і нині не використовуються.

Умовами передачі сховища в користування новому власнику повинне бути передбачено підтримання цілісності огорожі, обмеження безконтрольного доступу на територію сховища сторонніх осіб, заборона на порушення цілісності екрануючого покриття, заборона будівництва на поверхні сховища будівель та споруд з закритими приміщеннями.

Сховище «Південно-Східне». Територія сховища має родючий ґрунтовий покрив, на поверхні ґрунтового покриття посаджена трава. Уздовж північно-східної частини території сховища побудований

дренажний кювет для збору поверхневого стоку. Потужність дози гамма-випромінювання по всій площі становить 0,2-0,3 мЗв/год, тобто близька до природного фону випромінювання для даної місцевості.

Можливим напрямком використання, як і сховища «Центральний яр», може бути використання цієї території для створення садового центру, розплідника декоративних рослин тощо. Цьому сприяє наявність огорожі, під'їзних доріг з асфальтовим покриттям та розміщених поруч зі сховищем будівель бывшего ВО «ПХЗ», які не використовуються. Заходи з ремедіації, які необхідно провести для передачі території сховища новому користувачу, зводяться до підсипки ґрунту, відновлення мережі технічного водопостачання та мережі електричного живлення. Можливі і інші альтернативні варіанти використання території цього сховища.

Хвостосховище «Дніпровське». Розміщення навколо території сховища великих промислових підприємств таких як Дніпровський металургійний комбінат та коксохімічний завод, робота яких супроводжується значним викидом забруднюючих докілья шкідливих речовин, наявність безпосередньо біля хвостосховища відстійників та сховищ відходів цих підприємств, а також накопичені на поверхні хвостосховищ відвали вуглистих шлаків та відходи від виробництва фосфорних добрив виключають можливість використання території цього сховища як зони реабілітації. Тому найбільш прийнятним рішенням є передача його території в користування розміщеним поряд промисловим підприємствам, наприклад коксохімічному заводу, для подальшого складування на території сховища вуглистих шлаків. Умовами передачі сховища в користування цьому власнику повинно бути передбачено підтримання цілісності захисних дамб, обмеження доступу на територію сховища сторонніх осіб та заборона на порушення цілісності фосфогіпсового екрануючого покриття в південній його частині.

Хвостосховище «Сухачівське-1». Хвостосховище знаходиться на значній відстані від промислових підприємств серед земель сільськогосподарського призначення. На півночі сховища наявні транспортні та енергетичні комунікації. Поверхня сховища рівна, практично горизонтальна зі ставком нестабільної площі в середній частині сховища. У весняний період площа ставка збільшується, а потім у міру випаровування і дренажу води з чаші хвостосховища він

зменшується і оголюються пляжі, які є джерелом радіоактивних аерозолів. Рішення, спрямовані на підтримку стабільної площі ставка шляхом подачі води з р. Дніпра, сприяють збільшенню дренажу води з радіоактивним ізотопами в підземні водоносні горизонти є досить затратними і не вирішують основне питання – виведення території сховища з регулюючого контролю і передачі її новому користувачу. З нашої точки зору найбільш оптимальним варіантом є планування поверхні сховища з повним осушенням всієї площі сховища шляхом відведення води спочатку в понижуючий колектор, розташований у стінок сховища за межами відходів, а потім скиданням зайвої води з колектора по дренажній системі у сховище «Сухачівське-2». Наявність ставка з запасом води дозволяє здійснити облаштуванням понижуючого рівень води колектора та планування поверхні найбільш економічним способом – намівання ґрунту земснарядом з одночасним утворенням понижуючого колектора з лівої та правої сторін хвостосховища за межами захоронених відходів.

Досвід видобування корисних копалин з використанням земснаряду [10] показує, що така технологія дозволяє (у порівнянні з використанням екскаваторів та самоскидів) в два рази зменшити витрати на переміщення ґрунту, Крім того при цьому одночасно формується котлован, який служить понижуючим колектором і забезпечуються оптимальні умови для ізоляції пляжів і вирівнювання території поверхні сховища. Спорудження понижуючого колектору у стінок сховища з використанням даної технології не потребує відведення додаткових площ, оскільки робоча територія хвостосховища обгороджена двома рядами колючого дроту на відстані 150-300 м від місця розміщення відходів.

Після намівання ґрунту та вирівнювання поверхні сховища його територія засівається травами. Щодо подальшого використання території то з усіх раніше розглянутих нами варіантів, використання території сховища як зони реабілітації із-за її віддаленості від житлових масивів недоцільне, використання території як землі сільськогосподарського призначення проблематично із-за малої родючості супісків, які знаходяться на поверхні сховищ та наявності достатньо незручних для переміщення сільськогосподарської техніки схилів балки. З нашої точки зору найбільш прийнятним є використання території сховища для цілей сонячної енергетики. Ця галузь енергетики є досить перспективною і

швидко розвивається. В регіоні відсутні вільні території для спорудження сонячних електростанцій, а поверхня сховища є територією розташованою достатньо далеко від місць викиду забруднень промисловими підприємствами, знаходиться близько від споживачів електричної енергії, в наявності розвинена енергетична та транспортна інфраструктури, а можливе тимчасове звільнення чи надання пільг з оподаткування генеруючим компаніям при використанні території сховища, роблять таке рішення для них досить привабливим. В свою чергу сонячні панелі відбиваючи та поглинаючи значну частину сонячного випромінювання сприяють збереженню трав'яного покриву, захищаючи його від пересушування, чим виключається порушення намівного захисного покриття. Територія сховища при такому рішенні виводиться з регулюючого контролю і передається під нагляд експлуатуючої електростанції організації.

Висновки. В результаті виконаних досліджень нами запропоновано алгоритм процесу виведення територій сховищ із регулюючого контролю та передачі територій сховищ новим користувачам який полягає у проведенні певної послідовності дій та розробці детального плану ремедіації, який дозволив відповідно до принципу оптимізації, серед усіх можливих варіантів використання територій сховищ уранового виробництва після ремедіації вибрати найбільш пріоритетні напрямки використання. Запропонований механізм економічного стимулювання майбутніх користувачів територій сховищ, який дозволяє мінімізувати витрати держави на проведення заходів з ремедіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами». Відомості Верховної Ради України, 1995, № 27, ст. 198 (Редакція від 01.01.2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/255/95-вр>.
2. ДСП 6.074.120-01. Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України. Затверджено наказом МОЗ України 02.02.2005 № 54. - К: Офіційний вісник України, 2005 – № 23. – 105 с.
3. Гродзинський Д., Дембновецький О., Левчук О. Перспективи використання та утримання радіаційно уражених земель. – Вісник Національної академії наук України. – 2003. – №4. – С. 15-25.

4. Мірошниченко М. Курс – на оновлення і залюднення земель (подолання наслідків Чорнобильської катастрофи). – Надзвичайна ситуація. – 2008. – №4. – С. 7-11.
5. Чорнобиль і соціум: збірник. Вип. 9: Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду чорнобильської катастрофи. Відп. ред. Ю. І. Саєнко, Ю. О. Привалов. – К.: ПЦ Фоліант, 2003. – 255 с.
6. Бакуменко В. Д., Проскура М. І., Холоша В. І. Сучасні підходи до вирішення проблем Чорнобильської зони відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення. – К., 2000. – 152 с.
7. Вагонова О.Г., Аржевічев Д.В. Обґрунтування та організаційно-економічний механізм реалізації стратегії поводження з накопиченими відходами уранового виробництва / Економічний простір. – 2017. – №127. – С. 214-223.
8. Рекомендації щодо залучення населення до програм реабілітаційних заходів природного середовища в районах спадщини уранового виробництва. Адаптований та авторизований реферат робочих матеріалів МАГАТЕ і світового досвіду / За редакцією О.В. Войцеховича та І.І. Махоні. – Київ: «Інтерпрес ЛТД», 2014. – 52 с.
9. Bard, D. (2002). Radiological Risk Assessment: Scientists' Concepts and Laypeople's Concerns. In Workshop Proceeding Public Confidence in the Management of Radioactive Waste: The Canadian Context. Nuclear Energy Agency 153 -159.
10. Собко Б.Е. Совершенствование технологии открытой разработки рассыпных титаноциркониевых руд: монография. – Д.: НГУ. 2008. – 167 с.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково–економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ПІБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;

2) МЕТАДАНІ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та метадані надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтею – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегель) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e–mail:eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№130

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Морозова С.А.*

Підписано до друку 28.02.2018 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпропетровськ,
вул. Чернишевського, 24–А, офіс В–500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com